

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ
ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск 1 (07) 2017

Частина 2

ЗАПОРІЖЖЯ

2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Коваленко О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Відповідальний секретар:

Морщенок Т.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Члени редакційної колегії:

Воронкова В.Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії, академік Української академії політичних наук.

Гринько Т.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Двігун А.О. – доктор економічних наук, професор, начальник відділу регіональної політики НІСД при Президентові України.

Колосов А.М. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ).

Макаренко А.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Запорізької державної інженерної академії.

Меджибовська Н.С. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Одеського національного економічного університету.

Метеленко Н.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізької державної інженерної академії.

Орловська Ю.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури».

Салига К.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та моделювання економічних систем Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Семенов А.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, проректор з науково-педагогічної роботи, директор Інституту економіки Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Сталінська О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Донецького національного університету (м. Вінниця).

Абдугалієв А.М. – голова правління АТ «Енергоінформ», доктор, Казахський економічний університет імені Т. Рискулова (м. Астана, Республіка Казахстан).

Марчін Вінерські – Ph.D. in Economics, старший викладач кафедри загальної теорії економіки факультету права, адміністрації і економіки Інституту економічних наук Вроцлавського університету (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Морозов Л.В. – доктор технічних наук, професор, директор відділу інновацій та інвестицій у вищій школі імені Тадеуша Котарбінського (м. Ольштин, Польща).

Саткалієва Т.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри Менеджменту Університету Нархоз, заслужений діяч Республіки Казахстан, почесний працівник освіти (м. Алмати, Республіка Казахстан).

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор, директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Шелег М.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки торгівлі Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Запорізької державної інженерної академії
(протокол № 2 від 23.02.2017 р.)**

Науковий журнал
«Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21933-11833ПР від 23.03.2016 року)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Обозна В.В. ЦІНОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	7
Павелко В.Ю. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ АЕРОПОРТІВ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ УСТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДПРАВКАМИ ПАСАЖИРІВ.....	13
Павленко А.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДРОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	16
Савіцький А.В. СУТНІСНО-ЗМІСТОВНЕ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРИБУТКОВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА» ТА СПЕЦИФІКА УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ.....	21
Сагун А.О. ОСОБЛИВОСТІ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКУ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ.....	26
Стаднік В.Г., Пятих А.Г. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ КОМПАНІЯХ.....	35
Ткаченко І.П., Очеретяний В.В. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ	35
Школьник І.О., Синєпол В.Е. ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТАКСОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	41

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Гусарова М.Ю. ВПЛИВ «ЖОРСТКИХ» ТА «М'ЯКИХ» ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ КРАЇНИ.....	47
--	----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Когатько Ю.Л. ВПЛИВ КЛІМАТИЧНОГО ФАКТОРУ НА ЗМІНУ ЖИТЛОВИХ УМОВ НАСЕЛЕННЯ.....	51
--	----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Боровік Л.В. ІНВЕСТИЦІЙНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	56
Ісаєва О.В., Закорко К.С. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	60
Шелудько С.А. ВПЛИВ УПОВНОВАЖЕНИХ БАНКІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ НБУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	65

Юхименко В.М. ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	69
---	----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Бондаренко Н.М., Полгородник Н.В. ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	74
Єршова Н.Ю. ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ.....	79
Крупельницька І.Г. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПАТ «ВОЛОДАРКА».....	86

СТАТИСТИКА

Банах О.І. ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ МЕТОДИК ОЦІНЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	94
Маслій В.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ.....	102

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Мандріка А.Ю. ВИКОРИСТАННЯ ОРІЄНТОВАНИХ МОДЕЛЕЙ МЕТОДУ ОБОЛОНКОВОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГОРОЗПОДІЛЬЧИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	107
Соловйов А.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА НЕЙРОТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	112
Солодухін С.В., Шайтанова Є.С. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОВЕДІНКОВИХ ФАКТОРІВ НА ФІНАНСОВІ РИНКИ ПІД ЧАС УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	117

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Шут С.О. ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНОЮ ГАЛУЗЗЮ НА ОСНОВІ КЛАСИФІКАЦІЇ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ.....	122
--	-----

CONTENTS

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Obozna V.V. PRICING POLICY IN THE SYSTEM MANAGEMENT OF SALES ACTIVITY FOR ENTERPRISE.....	7
Pavelko V. THE EFFECTIVE IMPROVEMENT OF UKRAINIAN REGIONAL AIRPORTS BY INSTALLATION OF DEPARTURE CONTROL SYSTEM.....	13
Pavlenko A.A. THE ORGANIZATIONAL ASPECTS OF THE REVIVAL OF FARMS.....	17
Savitskyi A.V. ESSENTIAL AND MEANINGFUL INTERPRETATION OF THE TERM “ENTERPRISE’S PROFITABILITY” AND MANAGEMENT SOLUTIONS SPECIFICITY OF ITS INCREASING.....	21
Sahun A.O. FEATURES OF LIBERALIZATION OF AVIATION MARKET IN UKRAINE.....	26
Stadnik V.G., Piatykh A.G. P ROBLEMS OF FORMATION AND QUALITY MANAGEMENT OF SERVICES IN TRANSPORT-FORWARDING COMPANIES.....	30
Tkachenko I.P., Ocheretianyi V.V. MECHANISM OF PROVIDING OF STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE IN THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL STRUCTURE OF FORMING OF HIM INNOVATIVE BEHAVIOR.....	35
Shkolnyk I.O., Syniepol V.E. THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE MACHINERY ENTERPRISES IN UKRAINE: TAXONOMIC ANALYSIS	41

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Husarova M.Y. THE IMPACT OF “HARD” AND “SOFT” FACTORS OF COMPETITIVENESS IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE COUNTRY.....	47
--	----

DEMOGRACY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Kogatko Yu.L. THE INFLUENCE OF CLIMATIC FACTOR ON CHANGE OF LIVING CONDITIONS OF POPULATION.....	51
--	----

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Borovik L.V. INVESTMENT AGRARIAN POLICY AS A COMPONENT OF FINANCIAL POLICY.....	56
Isaieva O.V., Zakorko K.S. MODERN PROBLEMS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF BUDGETARY SYSTEM OF UKRAINE: THEORETICAL ASPECT.....	60
Sheludko S.A. THE IMPACT OF THE AUTHORIZED BANKS IN THE IMPLEMENTATION OF NATIONAL BANK OF UKRAINE’ FOREIGN EXCHANGE REGULATION.....	65

Yukhumenko V.M. THE ORIGINS OF EUROPEAN APPROACH TO SOLVENCY OF INSURANCE ORGANIZATIONS.....	69
--	----

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Bondarenko N.M, Polhorodnyk N.V. THE ACCOUNTING AND CONTROL OF THE OVERHEAD COSTS IN AN INDUSTRIAL COMPANIES.....	74
Ershova N.Yu. FORMAL-LOGICAL MODELING THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING.....	79
Krupelnytska I.G. ANALYSIS OF TRENDS IN PRODUCTION AND SALES OF PUBLIC JOINT STOCK COMPANY «VOLODARKA».....	86

STATISTICS

Banakh O.I. REVIEW AND ANALYSIS OF INTERNATIONAL AND DOMESTIC METHODS OF FOOD SECURITY LEVEL EVALUATION.....	94
Masliy V.V. METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF STATISTICAL RESEARCH OF THE REGULARITIES DEVELOPMENT OF THE PROCESS OF FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE.....	102

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATIONAL TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Mandrika A.Y. USING ORIENTED MODELS OF DATA ENVELOPMENT ANALYSIS TO ESTIMATE THE PERFORMANCE OF POWER DISTRIBUTION ENTERPRISES OF UKRAINE.....	107
Solovyov A.I. FEATURES OF THE APPLICATION OF GIS AND NEUROTECHNOLOGIES FOR SPACE-TIME MODELING AND FORECASTING PERFORMANCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	112
Solodukhin S.V., Shaytanova E.S. ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF BEHAVIORAL FACTORS ON FINANCIAL MARKETS IN THE MANAGEMENT OF INVESTMENT RESOURCES OF THE ENTERPRISE.....	117

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Shoot S.O. EFFECTIVE MANAGEMENT OF CONSTRUCTION INDUSTRY BASED ON CLASSIFICATION OF THE AREAS OF UKRAINE.....	122
--	-----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.534

Обозна В.В., аспірант
кафедри менеджменту в галузях агропромислового комплексу
Сумський національний аграрний університет

ЦІНОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗБУТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Обозна В.В. Цінова політика в системі управління збутовою діяльністю на підприємстві. У статті досліджено важливість цінової політики, її суть, завдання, фактори, що впливають на неї, а також принципи, що застосовуються під час розроблення цінової політики на підприємстві. Розглянуто процес ціноутворення, завдання, що вирішуються під час проведення цінової політики, досліджено шляхи ефективного ціноутворення в сучасних умовах. Проаналізовано групи цінових стратегій. Подано основні методи маркетингового ціноутворення.

Ключові слова: ціноутворення, цінова політика, цінова стратегія, методи, принципи ціноутворення, збут.

Обозная В.В. Ценовая политика в системе управления сбытовой деятельностью на предприятии. В статье исследованы важность ценовой политики, ее суть, задачи, факторы, влияющие на нее, а также принципы, применяемые при разработке ценовой политики на предприятии. Рассмотрены процесс ценообразования, задачи, решаемые при проведении ценовой политики, исследованы пути эффективного ценообразования в современных условиях. Проанализированы группы ценовых стратегий. Представлены основные методы маркетингового ценообразования.

Ключевые слова: ценообразование, ценовая политика, ценовая стратегия, методы, принципы ценообразования.

Obozna V.V. Pricing policy in the system management of sales activity for enterprise. The article studies the importance, essence and objectives of pricing policy. Also we consider factors and principles that used in the development of pricing policy. We consider the process of pricing, tasks that are solved during the pricing policy, pricing strategies group. The basic methods of marketing pricing.

Keywords: pricing, price policy, pricing strategy, methods, principles of the pricing.

Постановка проблеми. Збутова діяльність займає одну з ключових позицій у діяльності підприємства, адже вона є заключним етапом його функціонування, а точніше реалізації споживачам кінцевого продукту. І саме від того, наскільки серйозно підприємство поставиться до даного етапу, залежить результат. У сучасних умовах в управлінні збутовою діяльністю досить важливою є правильно організована цінова політика, оскільки рівень ціни є важливим показником для будь-якого підприємства, тому що від неї залежать результати виробничо-збутової діяльності, такі як прибуток і дохід підприємства. Необхідно приділяти увагу встановленню справедливої та обґрунтованої ціни, бо за умов високої ціни споживачі будуть купувати даний товар у конкурентів, а за низької ціни можуть виникнути питання щодо якості продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями, що таке ціна, що лежить в її основі, які методи її встановлення, формування цінової полі-

тики, стратегії і тактики, замислювалися багато вчених-економістів. Значний внесок у розгляд даних питань зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Ф. Кене, К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, У. Джевонс, Л. Вальрас, В. Парето, А. Маршалл, Л. Балабанова, С. Гаркавенко, С. Дугіна, Ф. Котлер, М. Портер, Ю. Тормоса та ін. В їхніх працях обґрунтовано сутність ціни та ціноутворення, визначено завдання та методи цінової політики, цінові стратегії, досліджено етапи процесу ціноутворення.

Проте варто зазначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць та досягнень у цій галузі, виникає проблема в розумінні взаємозв'язку та уточнення таких понять, як процес встановлення ціни, цінова політика та цінова стратегія, оскільки в умовах загострення конкурентної боротьби та зміни кон'юнктури споживчого ринку необхідно правильно визначати систему їх взаємодії, що й

зумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз і систематизація теоретико-методологічних підходів до цінової політики на підприємстві, а також визначення її ролі в збутовій діяльності підприємства. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розглянуто сутність поняття цінова політика, визначено фактори, що впливають на неї, а також принципи, що застосовуються під час розроблення цінової політики; розглянуто процес ціноутворення, досліджено шляхи ефективного ціноутворення; визначено суть поняття цінова стратегія, проаналізовано групи цінових стратегій та подано основні методи маркетингового ціноутворення.

Виклад основних результатів. Кожне підприємство функціонує для отримання прибутку, і чим вищий він буде, тим краще. Але в даному питанні необхідно знати межу, адже під час установа ціни на товар необхідно враховувати різні аспекти, такі як якість, конкурентоспроможність товару, його собівартість, цінність для споживача та ін.

Ціни і цінова політика – найважливіші елементи маркетингу підприємства. Від них залежить досягнення комерційного успіху, а цінова політика здійснює довготривалий і вирішальний вплив на всю діяльність підприємства [1, с. 147].

Отже, ціна товару – це оцінка його споживчої вартості з позиції того, хто виробляє або обмінює товар. У цьому визначенні відбито три суттєвих обставини:

– ціна узгоджується зі споживчою вартістю товару;

– ціна узгоджується з уявленням та оцінками того, хто виробляє або обмінює (продає) товар, а не з оцінками споживача;

– ціна залежить від наближеності до кінцевого споживача тих, хто пропонує товар [2, с. 72].

Цінова політика – це комплекс заходів щодо визначення цін, цінової стратегії і тактики, умов оплати, варіювання цінами залежно від позиції на ринку, стратегічних і тактичних цілей фірми [3, с. 277].

Розроблення цінової політики на підприємстві є багатоетапним процесом та має враховувати аналіз багатьох елементів. На рис. 1 показано чинники, що враховуються під час розроблення цінової політики.

Цінова політика – це діяльність підприємства, спрямована на досягнення його головної мети за допомогою цін. Як правило, вирізняють три основні завдання ціноутворення [7]:

- збільшення продажу;
- отримання найбільшого прибутку;
- збереження наявного становища.

Під час розроблення цінової політики та стратегії формування ціни необхідно враховувати аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що безпосередньо впливають на неї (рис. 2).

Під час установа ціни на продукцію підприємства необхідно аналізувати: ціни на продукцію конкурентів, порівняльні характеристики новизни й якості продукції, додаткові послуги, гарантії, що надаються підприємством-виробником, а також враховувати можливість зниження її собівартості [6, с. 210].

На рис. 3 наведено завдання, що вирішуються на підприємстві під час проведення якісної, добре продуманої цінової політики.

Рис. 1. Чинники, що враховуються під час розроблення цінової політики

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [2, с. 75; 6, с. 212]

Завдання цінової політики підприємства – встановлення на свій товар такої ціни, щоб у разі необхідності змінювати її залежно від ситуації на ринку так, щоб досягти бажаного прибутку.

Принципи, що застосовуються під час розроблення цінової політики [2, с. 75]:

- увагу слід звернути насамперед на ті ринки і сегменти, що є стратегічно важливими для підприємства;
- цінову політику потрібно зорієнтувати на досягнення головної економічної цілі підприємства – одержання прибутку;
- будь-яка ціна не може бути незмінною, тому що вона оптимальна лише для визначених умов і певного часу;

- за зміни умов ціна повинна змінюватися;
- оптимальною ціною є та, що забезпечує впевненість споживача у вигідності покупки товару;
- усе, що вище нульової ціни, приносить прибуток.

Також необхідно враховувати такі два фактори, як стратегічний і тактичний, які впливають на формування динаміки цін. Стратегічний фактор – це фактор що визначає дії на перспективу, він полягає в тому, що ціни формуються на основі вартості товарів. Суть тактичного фактора полягає в тому, що він може змінюватися досить часто, а ціни на конкретні товари формуються під впливом кон'юнктури ринку. Для розроблення якісної цінової політики підприємство повинне використовувати обидва фактори.

Рис. 2. Фактори, що впливають на цінову політику

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [6, с. 207; 5]

Процес ціноутворення складається із семи етапів [6, с. 210]:

Етап 1. Визначення мети ціноутворення (отримання прибутку, виживання підприємства, забезпечення конкурентоспроможності тощо).

Етап 2. Аналіз попиту на товар (оцінювання попиту за різних цін, аналіз факторів впливу на попит, установлення максимальної ціни тощо).

Етап 3. Аналіз витрат (розрахунок постійних, змінних, повних, середніх та маржинальних витрат тощо).

Етап 4. Аналіз цін конкурентів (аналіз реальних цін на конкуруючі товари, порівняння товарів та їхньої якості).

Етап 5. Вибір методу ціноутворення (методи прямого ціноутворення чи непрямого).

Етап 6. Вибір цінової стратегії (стратегія високих цін, низьких цін, проникнення, зняття вершків, ціна – якість тощо).

Етап 7. Встановлення остаточної ціни (перевірка встановленої ціни на відповідність ціновому образу підприємства, прогнозування реакції конкурентів, установлення остаточної ціни).

Ціноутворення має дуже велике значення в сучасній маркетинговій системі, і залежно від його спрямування здійснюється диференціація товарів, формується інноваційна політика підприємства, визначаються особливості сегментування ринку збуту, проводиться управління життєвим циклом товару, системою стимулювання збуту і т. ін. [4, с. 211].

Рис. 3. Завдання, що вирішуються при проведенні цінової політики

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [1, с. 148]

Володіння достовірною інформацією про збутову діяльність конкурентів є основним важелем у прийнятті своєчасних рішень у сфері ціноутворення. Результатом аналізу цінової політики конкурентів, що підприємство отримує із різноманітних джерел, є мінімізація витрат, зменшення кількості непередбачуваних ситуацій у сфері цінової політики конкурентів.

Таким чином, цінова політика повинна бути гнучкою і відповідати зовнішнім умовам. Ефективна цінова політика керується такими головними рішеннями та функціями, як [4, с. 211–212]:

1) контроль над мінімальним рівнем ціни: він не може бути нижче, ніж сумарні витрати на виробництво і реалізацію товару;

2) забезпечення максимально можливого сукупного прибутку від виробничо-збутової діяльності;

3) використання ціни як одного з головних інструментів управління конкурентною ситуацією на ринку;

4) встановлення ціни на більш зручному для споживача рівні, ніж конкуренти;

5) керування загальною ситуацією на ринку;

6) врахування тенденції розвитку факторів зовнішнього середовища, які є невідконтрольними підприємству;

7) підтримка та розвиток загальної стратегії підприємства і відповідність головним його цілям та місії.

Цінова стратегія – найбільш прийнятний для конкретних умов підхід до формування стратегічної ціни, який з мінімальним ризиком забезпечує ефективність виробництва і реалізації товарів. Цінова стратегія може базуватися на витратах, на попиті, на конкуренції [2, с. 87].

Важливим у виборі цінової стратегії є визначення стратегії низьких цін, стратегії високих цін та стратегії нейтральних (середніх) цін. У першому варіанті може виникнути ситуація з перевищенням попиту над пропозицією, тобто підприємство повинне розраховувати свої можливості, адже виконання всіх замовлень є першочерговим завданням, щоб не втратити клієнтську базу і своє положення на ринку. Також є небезпека в тому, що споживачі можуть засумніватися в якості продукції. У другому варіанті підприємство може досить швидко покрити всі витрати, пов'язані з виробництвом і збутом, та отримати прибуток. Перевагою є те, що завищену ціну знизити легше, ніж підняти занижену ціну, а також у споживача не виникне питань щодо якості продукції. Але застосовувати стратегію високих цін бажано тоді, коли є значні бар'єри для виходу на ринок (захист товарів патентами; відсутність або обмеженість можливостей у конкурентів для розроблення та освоєння аналогічної продукції; висока репутація фірми; володіння ефективнішими каналами збуту та ін.). Щодо стратегії нейтрального ціноутворення, то ціни встановлюються на середньому рівні, що склався на ринку.

Отже, як бачимо, вибір стратегії зумовлюється такими факторами, як споживчі властивості, наявність на ринку певної кількості покупців, які могли б заплатити вищу ціну.

Л.В. Балабанова виділяє три групи цінових стратегій: цінові стратегії на нові товари; цінові стратегії на вдосконалені, модернізовані товари; цінові стратегії на традиційні товари (рис.4).

Досить ефективним інструментом цінової стратегії підприємства є система цінових знижок. Їх застосовують із метою створення додаткових стиму-

лів для споживачів у придбанні товарів. Розмір знижок залежить від характеру угод, умов поставок та платежів, кон'юнктури ринку на момент підписання контрактів, якісних характеристик товару та інших чинників [7].

Основними методами маркетингового ціноутворення є [1, с. 165]:

- методи розрахунку цін на основі витрат;
- метод математичного моделювання залежності ціни від кон'юнктуруючих чинників;
- параметричний метод;

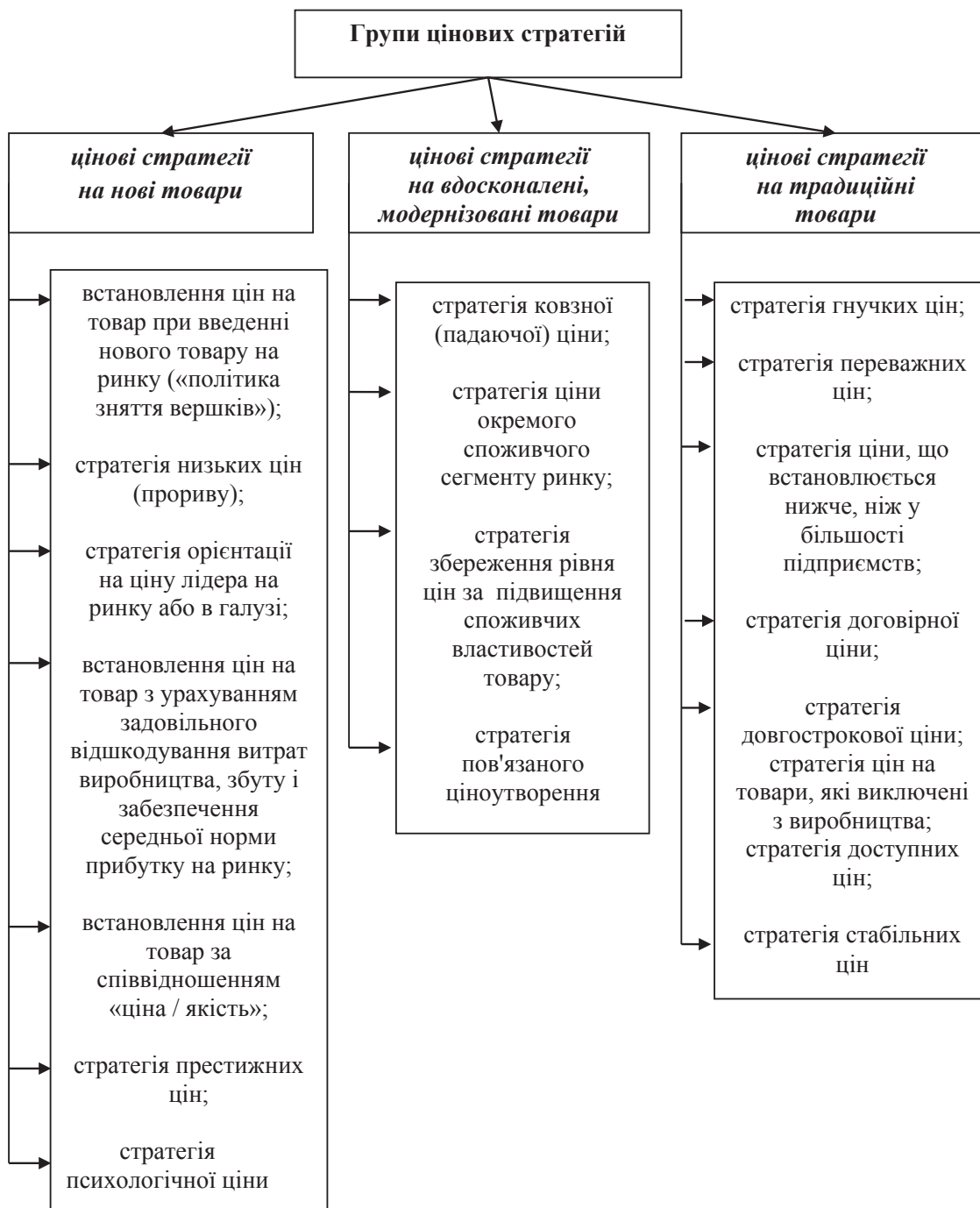

Рис. 4. Групи цінових стратегій

Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [2, с. 87; 6, с. 214]

- метод формування ціни з орієнтацією на попит;
- метод ціноутворення на основі споживчої цінності товару;
- метод конкурентного визначення цін.

Деякі особливості існують під час розроблення цінової стратегії на певні асортиментні групи виробів, які можна поділити на взаємозамінні та взаємодоповнюючі. Для встановлення цін на групу однорідної продукції певного рівня якості доцільно використовувати цінові лінії, які дають змогу визначити діапазон цін, а також конкретні значення цін у межах цього діапазону. Існує певна особливість встановлення цін на взаємодоповнюючі товари, які не можуть використовуватися окремо. У цьому разі стратегія ціноутворення основних товарів полягає в

встановленні на них, як правило, низьких цін, а на доповнюючі речі – високих [7].

Висновки. У сучасних умовах на формування ціни впливає комплекс політичних, економічних та соціальних чинників. Для підприємства є досить важливим етапом встановлення ціни, адже метою його функціонування є отримання максимального прибутку. Також важливо, щоб ціна відповідала якості товару. Обрана підприємством цінова політика впливає на ефективність його роботи на ринку. Кожному підприємству необхідно не лише виробити, а й збути свій товар з умовою отримання прибутку, а це стає можливим лише за правильного вибору цінової політики та стратегії ціноутворення.

Список літератури:

1. Балабанова Л.В. Конспект лекцій, тестові та ситуаційні завдання / Л.В. Балабанова, С.І Коломицева, І.С. Фоломкіна. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – 404 с.
2. Балабанова Л.В. Маркетинг підприємства : [навч. посіб.] / Л.В. Балабанова, В.В. Холод, І.В. Балабанова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 612 с.
3. Гаркавенко С.С. Маркетинг : [підручник] / С.С. Гаркавенко. – Київ : Лібра, 2002. – 712 с.
4. Корж М.В. Маркетинг : [навч. посіб.] / М.В. Корж. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 344 с.
5. Маховикова Р.А. Ціноутворення : [підручник і практикум] / За ред. Р.А. Маховикової ; 6-е вид., перероб. і доп. – М. : Юрайт, 2014. – 463 с. Серія «Бакалавр. Поглиблений курс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stud.com.ua/53044/marketing/tsinova_politika_strategiya_firmi#515.
6. Оснач О.Ф. Промисловий маркетинг : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / О.Ф. Оснач, В.П. Пилипчук, Л.П. Коваленко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 364 с.
7. Тормоса Ю.Г. Ціни та цінова політика : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / Ю.Г. Тормоса. – К. : КНЕУ, 2003. – 91 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diplomvkarmane.org.ua/library/ekonomika-knigi/225-2010-05-10-11-43-32/765-2010-06-23-19-15-15>.

Павелко В.Ю., к. е. н.,
генеральний директор
ТОВ «Запорізька хендлінгова компанія»
Міжнародний аеропорт «Запоріжжя»

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ АЕРОПОРТІВ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ УСТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВІДПРАВКАМИ ПАСАЖИРІВ

Павелко В.Ю. Підвищення ефективності регіональних аеропортів України шляхом установа системи управління відправками пасажирів. У статті обґрунтовано, що запровадження систем електронної реєстрації та оформлення пасажирів та багажу є однією з передумов розвитку регіональних аеропортів України. Водночас установа єдиної системи електронної реєстрації не повинно погіршити стан конкурентного середовища на ринку наземного обслуговування в аеропортах України, а навпаки, сприяти його розвитку. Доведено, що запровадження систем електронної реєстрації та оформлення пасажирів та багажу сприятиме залученню авіакомпаній до виконання авіарейсів із регіональних аеропортів України, призведе до покращення якості обслуговування пасажирів та авіакомпаній та вдосконалення аеропортової інфраструктури.

Ключові слова: система електронної реєстрації, система управління відправками, оформлення пасажирів та багажу, аеропорт, послуга, електронний квиток.

Павелко В.Ю. Повышение эффективности региональных аэропортов Украины с помощью установки системы управления отправлениями пассажиров. В статье обосновано, что установка систем электронной регистрации и оформления пассажиров и багажа является одним из условий развития региональных аэропортов Украины. В то же время установка единой системы регистрации не должна ухудшить состояние конкурентной среды на рынке наземного обслуживания в аэропортах Украины, а наоборот, содействовать ее развитию. Обосновано, что установка систем электронной регистрации и оформления пассажиров и багажа будет содействовать привлечению авиакомпаний к выполнению авиарейсов из региональных аэропортов Украины, улучшению качества обслуживания и усовершенствованию инфраструктуры аэропортов.

Ключевые слова: система электронной регистрации, система управления отправлениями, оформление пассажиров и багажа, аэропорт, услуга, электронный билет.

Pavelko V. The effective improvement of Ukrainian regional airports by installation of Departure Control System. Installation of passengers' electronic registration system is a necessary condition of Ukrainian regional airports development. At the same time, the installation of common use system will contribute to the effective competition in the provision of ground handling services at airports.

The author has proved that installation of departure control system will contribute to attraction air companies to regional airport, to increase services' quality and to the airport infrastructure development as well.

Keywords: system of electronic registration, departure control system, registration of passengers and luggage, airport, service, e-ticket.

Постановка проблеми. Для якісного обслуговування пасажирів міжнародні та українські авіакомпанії застосовують системи електронної реєстрації та оформлення перевезень. Наявна конкуренція на ринку постачальників програмних послуг дає змогу авіакомпаніям самостійно обирати систему електронної реєстрації, яка найбільше задовольняє їх вимогам та вартості. Однак застосування різних систем реєстрації та оформлення перевезень авіаперевізниками ускладнює процедури реєстрації в аеропортах та потребує додаткового обладнання.

У провідних аеропортах України використовується єдина система управління відправками, яка дає змогу об'єднати різні системи реєстрації авіа-

компаній, однак у регіональних аеропортах вона не набула розповсюдження, стримує їх розвиток та потребує подальшого розроблення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інформаційних технологій у наданні послуг достатньо розглянуто та висвітлено в роботах іноземних та вітчизняних учених, таких як Р.А. Браймер, Т. Кеглер, Б. Тейлор, М.А. Морозов, В.П. Тихомирова, А.В. Хорошилова, Н.І. Плотнікова та ін.

В економічній літературі, присвяченій проблемам удосконалення управління аеропортовими підприємствами, переважна більшість досліджень стосується взаємодії управління аеропорту, аеро-

дрому та авіакомпаній [1], обґрунтування використання певної моделі управління, розгляду принципів управління [2], адаптації міжнародних вимог до системи управління якістю до вітчизняних підприємств [3] тощо.

Незважаючи на велику кількість досліджень із питань формування ринку інформаційних послуг, управління та розвитку аеропортів, проблема запровадження єдиної системи управління відправками в регіональних аеропортах України розглянута недостатньо та потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану систем управління відправками в аеропортах України та розроблення рекомендацій щодо запровадження зазначених систем у регіональних аеропортах України.

Виклад основних результатів. Сучасний стан розвитку авіаційної галузі зумовлює необхідність застосування автоматизованих систем, у тому числі з оформлення пасажирів та багажу. Даний тип автоматизованих систем набув особливого значення із запровадженням електронних білетів. Якщо раніше можливо було проводити ручну реєстрацію пасажирів в аеропортах, оскільки у пасажирів був перевізний документ у вигляді оформленого паперового авіаквитка, то з появою електронного квитка паперовий документ був замінений на відповідний електронний запис у базі даних (на сервері електронних квитків). Для того щоб отримати підтвердження права пасажирів скористатися перевезенням, необхідно мати в аеропорту інструмент, за допомогою якого було б можливо звернутися до цієї бази даних, підтвердити наявність електронного квитка та після цього надати на сервер електронних квитків інформацію про проходження пасажиром усіх етапів процедури реєстрації та відправлення.

Таким чином, якщо за використання паперових технологій застосування DCS (Departure Control System – система управління відправленням) в аеропортах було спрямоване на полегшення роботи агента з реєстрації шляхом автоматизації процесу отримання списку пасажирів та наступного оформлення посадкових талонів та багажних бирок, то за технології електронного квитка DCS стала одним з обов'язкових елементів, що забезпечує взаємозв'язок із сервером електронних квитків авіакомпанії.

У зв'язку із цим IATA надало аеропортам рекомендацію здійснити оснащення відповідним обладнанням, що дає змогу здійснити реєстрацію пасажирів з електронними квитками у разі використання цієї технології авіаперевізниками. Запровадження систем управління відправками пасажирів в аеропортах України також передбачено Повітряним кодексом України [4].

Реєстрація пасажирів на рейс здійснюється через комп'ютерну систему управління відправками пасажирів, встановлену в аеропорту. Попередньо у цю

систему із систем бронювання передається інформація про випущені квитки (електронні та/або паперові). Під час проведення реєстрації пасажирів за допомогою електронного авіаквитка пред'являти маршрут-квитанцію не обов'язково – уся необхідна інформація вже є в системі.

Для перевезення пасажирів та оформлення багажу авіаперевізник або агент з обслуговування, відповідно до договору перевезення, забезпечує проведення реєстрації пасажирів та оформлення багажу із застосуванням автоматизованих систем контролю відправлень (DCS).

Реєстрація пасажирів та оформлення багажу здійснюються на підставі квитка та документа, що посвідчує особу пасажирів. Під час реєстрації пасажирів надається посадковий талон, в якому зазначаються його прізвище та ім'я, код IATA або код ICAO – авіаперевізника, номер рейсу, дата та час відправлення, час закінчення посадки у повітряне судно, номер виходу на посадку і номер посадкового місця (за наявності) на борту повітряного судна.

Авіаперевізник або агент з обслуговування зазначає у багажній квитанції квитка кількість і вагу прийнятого до перевезення багажу та видає на зареєстрований багаж відривний талон ідентифікаційної багажної бирки. За наявності у пасажирів квитка в електронному вигляді відомості щодо кількості та ваги багажу зазначаються в електронному вигляді [5].

Ураховуючи необхідність використання DCS, в аеропортах існує багато автоматизованих систем відправлень, якими користуються авіакомпанії. Найбільш поширені такі системи, як LIASON, SITA, REGINA, ASTRA, AMADEUS та ін. Використання будь-якої із зазначених систем вимагає встановлення спеціального програмного забезпечення та відповідного обладнання (окремих робочих станцій, принтерів для друку посадкових талонів, принтерів для друку багажних бирок, сканерів посадкових талонів та ін.). Причому використання одного й того ж самого обладнання для різних DCS неможливо. Таким чином, якщо до аеропорту виконують авіарейси декілька авіаперевізників, які користуються різними системами, виникає необхідність обладнання окремих стійок для реєстрації та виходу на посадку для кожної авіакомпанії окремо, що досить складно зробити.

Для вирішення зазначеної проблеми розроблено систему, яка об'єднує різні DCS авіаперевізників, відома як CUPPS-система (Common Use Passenger Processing System – система обробки пасажирів загального користування, раніше CUTE – Common Use Terminal – термінал загального користування). Розробники CUPPS-системи – компанії RESA та SITA які є найбільшими світовими постачальниками програмного забезпечення для цивільної авіації.

CREWS – це повноцінна CUPPS-система, що розроблена компанією RESA для організації використання стійок реєстрації та виходу на посадку (а

також підключеного до них обладнання) різними авіакомпаніями, хендлінговими компаніями та службами аеропорту. Система надає можливість прямого доступу до програмного забезпечення авіакомпанії з будь-якого комп'ютера (робочої станції), що знаходиться в аеропорту та на якому встановлено відповідне ліцензійне програмне забезпечення.

Відповідно до діючих рекомендацій IATA 1797, компанія RESA приймає активну участь у розвитку стандарту IATA для платформи CUPPS із метою розвитку подальшої взаємодії між програмним забезпеченням авіакомпаній та платформами загального користування [6].

Програмне забезпечення CREWS знаходиться на центральному сервері, звідки додатки завантажуються на робочі станції. Весь процес погоджений із правами доступу користувачів, що різний для кожної авіакомпанії. Таким чином, забезпечена повна захищеність системи.

Інтеграція нової авіакомпанії у систему CREWS здійснюється віддалено спеціалістами компанії RESA. Існує багато сертифікованих додатків, що розроблені для потреб різних авіакомпаній та які інтегруються до системи. Кожний із цих додатків може бути добавлений за запитом до системи будь-якого аеропорту.

До складу системи CREWS входять інструменти перевірки периферійного обладнання (принтери та зчитувачі інформації), що підключені до робочих станцій або під час підключення нового обладнання. Система дає змогу віддалено здійснювати друк багажних бирок та посадкових талонів.

Система CREWS була розроблена так, щоб надати можливість службам аеропорту або хендлінговій компанії самостійно її адмініструвати. Стандартна конфігурація системи передбачає наявність зручних інструментів контролю та технічної підтримки. Система надає можливість збереження записів про всі дії, які були зроблені під час обслуговування авіарейсу, та допомагає виявити причини виникнення збійних ситуацій (помилки персоналу, збій обладнання або помилки авіакомпанії), що дуже важливо у разі виникнення спірних ситуацій з авіакомпаніями та пасажирями.

Показники діяльності цивільної авіації України за 2016 р. демонструють зростання за всіма показниками. Пасажиропотоки через аеропорти України зросли на 20,9% та становили 12 929,9 тис. ос., у тому числі відбулося зростання пасажиропотоку на регулярних рейсах на 15,3%, до 10 376,2 тис. ос.

Комерційні рейси вітчизняних та іноземних авіакомпаній у 2016 р. обслуговували 19 українських аеропортів та аеродромів. За підсумками 2016 р. кількість відправлених та прибулих повітряних суден становила 133,2 тис. (проти 120,7 тис. у 2015 р.).

Незважаючи на те що 76% загального пасажиропотоку сконцентровано у столичних аеропортах «Бориспіль» та «Київ (Жуляни)», зростання пасажиропотоку мало місце також майже в усіх регіональних аеропортах України. Зокрема, кількість пасажирів, обслугованих аеропортом «Рівне», зросла в 8,6 рази, аеропортами «Вінниця» – у 6,6 рази, «Кривий Ріг» – у 6,4 рази, «Івано-Франківськ» – у 3,9 рази, «Запоріжжя» – у 2,2 рази та ін. [7].

Однак, незважаючи на значне зростання в 2016 р., показники діяльності авіаційної галузі України ще не досягли результатів 2013 р., коли пасажиропотік через аеропорти України становив 15 134,6 тис. ос.

Розвиток ринку авіаперевезень ускладнюється наявністю проблем, пов'язаних у тому числі з незадовільним станом наземного обслуговування. Основна причина такого стану аеропортів України пов'язана з відсутністю ефективних механізмів управління аеропортовими комплексами та їх окремими елементами, у т. ч. забезпеченням можливості для обслуговуючих компаній та авіакомпаній в організації електронної реєстрації та оформлення пасажирів та багажу.

Провідні аеропорти України («Бориспіль», «Київ (Жуляни)», «Одеса», «Львів» та «Харків»), маючи сучасні аеровокзальні комплекси та розвинуту інфраструктуру, вже встановили системи CUPPS/CUTE, однак в інших аеропортах України вона ще відсутня. Сучасний стан аеровокзальних комплексів та брак площ у регіональних аеропортах України не дають змоги встановити окремі системи DCS та окремі стійки реєстрації для кожної авіакомпанії, що знижує ефективність та стримує розвиток регіональних аеропортових комплексів.

Особливе значення запровадження системи обробки пасажирів загального користування CUPPS має для розвитку регіональних аеропортів України, оскільки використання цієї системи надасть додаткові можливості для розвитку аеропорту, а саме сприятиме:

- залученню додаткових авіакомпаній;
- відкриттю нових напрямків та збільшенню частоти наявних;
- наданню повноцінних та якісних послуг хендлінговим компаніям;
- наданню авіакомпаніям-перевізникам можливості самостійної реєстрації та оформлення пасажирів та багажу;
- створенню конкурентного середовища шляхом створення єдиних умов для учасників ринку наземного обслуговування;
- отриманню додаткового прибутку аеропорту шляхом надання неавіаційних послуг.

Ураховуючи вищезазначене, єдиним можливим шляхом для подальшого розвитку регіональних аеропортів України є встановлення систем обробки пасажирів загального користування CUPPS, що підвищить ефективність аеропортових комплексів, призведе до покращення якості обслуговування пасажирів та авіакомпаній та вдосконалення аеропортової інфраструктури.

Висновки. Сучасний стан розвитку авіаційної галузі зумовлює необхідність застосування автоматизованих систем, у тому числі з оформлення пасажирів та багажу. Даний тип автоматизованих систем набув особливого значення із запровадженням електронних білетів та зростанням пасажиропотоку в аеропортах, причому це актуально не тільки для центральних, але й для регіональних аеропортів України.

Незважаючи на те що провідні аеропорти України вже підключені до систем обробки пасажирів

загального користування CUPPS/CUTE, у регіональних аеропортах вона ще відсутня, що стримує їх розвиток.

Запровадження систем електронної реєстрації та оформлення пасажирів та багажу сприятиме залученню авіакомпаній до виконання авіарейсів із регіональних аеропортів України, призведе до покращення якості обслуговування пасажирів та авіакомпаній та вдосконалення аеропортової інфраструктури.

Список літератури:

1. Никулин А. Взаимозависимость развития авиакомпании и аэропорта / А. Никулин // Авиатранспортное обозрение. – 2014. – Май. – С. 162–166.
2. Корогодова О.О. Концептуальні засади управління ефективністю підприємств сфери послуг / О.О. Корогодова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2012_8/16KZU.pdf.
3. Качалов В.А. О каких «ответственности и полномочиях» говорится в п. 5.5.1 ГОСТР ИСО 9001–2008? / В.А. Качалов // Методы менеджмента качества. – 2012. – № 09–10. – С. 15–21.
4. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3167-12>.
5. Правила повітряних перевезень пасажирів та багажу, затверджені Наказом Міністерства інфраструктури України від 30.11.2012 №735 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2219-12?test=dCCMfOm7xBWM91yEZiqb8bIfHI4/Ys80msh8Ie6>.
6. Офіційний інтернет-сайт компанії RESA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.resa.aero>.
7. Підсумки діяльності авіаційної галузі України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avia.gov.ua/uploads/documents/11308.pdf>.

УДК 323.325(477)

Павленко А.О., аспірант

Сумський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДРОДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Павленко А.О. Організаційно-правові аспекти відродження діяльності фермерських господарств. У статті досліджено основні передумови відродження діяльності фермерських господарств як основної форми виробництва сільськогосподарської продукції. Розглянуто основні нормативно-правові аспекти розвитку фермерських господарств із застосуванням світового досвіду. Особливої уваги потребують питання вдосконалення економічного середовища функціонування фермерських господарств, шляхів підвищення ефективності виробництва та їх місця в аграрному секторі нашої країни. Проведені дослідження дадуть змогу забезпечити розвиток сільської місцевості через підвищення показників господарювання приватних фермерів.

Ключові слова: фермерські господарства, організаційно-правові аспекти розвитку, світовий досвід розвитку, відродження села.

Павленко А.А. Организационно-правовые аспекты возрождения деятельности фермерских хозяйств. В статье исследованы основные предпосылки возрождения деятельности фермерских хозяйств как основной формы производства сельскохозяйственной продукции. Рассмотрены основные нормативно-правовые аспекты развития фермерских хозяйств с применением мирового опыта. Особого внимания требуют вопросы совершенствования экономической среды функционирования фермерских хозяйств, путей повышения эффективности производства и их места в аграрном секторе нашей страны. Проведенные исследования позволят обеспечить развитие сельской местности через повышение показателей хозяйствования частных фермеров.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, организационно-правовые аспекты развития, мировой опыт развития, возрождение села.

Pavlenko A.A. The organizational aspects of the revival of farms. The article explored basic prerequisites for the revival of farmers as the main form of agricultural production. In addition were discussed the main legal aspects of farms with the use of world experience. Special attention was attributed to the issues of improvement of the economic environment of functioning farms, ways to improve production and their place in the agricultural sector of our country. The research will ensure the development of rural areas through increased economic performance of private farmers.

Keywords: farms, organizational and legal aspects of the development of global experience, the revival of the village.

Постановка проблеми. У процесі переходу України до ринкової економіки було створено сприятливі умови для функціонування нових організаційних форм підприємницької діяльності в сільському господарстві. У країнах із розвинутою ринковою економікою фермерство є поширеною формою господарювання. Функціонування фермерських господарств у сучасних умовах супроводжується проявом значної кількості проблем. Особливої уваги потребують питання вдосконалення економічного середовища функціонування фермерських господарств, шляхів підвищення ефективності виробництва та їх місця в аграрному секторі нашої країни. Але така форма господарювання, як фермерство, є особливо актуальною, оскільки воно сприяє забезпеченню продовольчої безпеки в Україні, створює сприятливе середовище для використання незадіяних виробничих ресурсів, додаткові робочі місця, збільшує обсяг грошових надходжень до місцевих бюджетів [1].

Також слід зазначити, що основними виробниками сільськогосподарської продукції у високорозвинених країнах світу є фермерські господарства. Саме вони виробляють до 90% деяких видів сільськогосподарської продукції. Нині в Україні зареєстровано понад 43 тис. фермерських господарств, хоча порівняно з розвиненими країнами вони не отримали належного рівня економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику увагу дослідженням проблеми ефективності діяльності фермерських господарств приділяють Борейко В.І., Вдовенко Л.О., Кропивко М.Ф., Мазан Т.В., Макаренко П.М., Малік М.Й., Марашовська Т.М., Маслак О.М., Ткаченко В.П., Черненко О.С. та багато інших. У наукових працях цих учених досліджувалися проблеми підвищення ефективності малих форм господарювання.

Постановка завдання. Важливість цих проблем спонукала окреслити низку питань, які потребують системного аналізу та прогнозу перспектив розвитку, постійного вивчення, моніторингу та створення модельних економічних систем, що забезпечуватимуть фермерським господарствам розширене відтворення.

Виклад основних результатів. Малі сільськогосподарські виробники (фермерські та особисті селянські господарства), які сьогодні створюють близько 45% валового сільськогосподарського продукту й істотно впливають на якість життя в сіль-

ській місцевості та забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки, отримують економічні, організаційні та соціальні заходи підтримки, які дають змогу прискорити процес трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства. Вони стануть повноправними учасниками ринків матеріальних, фінансових ресурсів та сільськогосподарської продукції, отримають соціальний захист. Це підвищить рівень доходів сільських родин та працездатної продукції [2].

У процесі ринкових перетворень в економіці України аграрний сектор поповнився значною кількістю агроформувань різних типів господарювання. Серед них вагоме місце посідають аграрні господарства сімейного типу, найпростішою формою яких є особисті селянські господарства (ОСГ).

У сучасних умовах ОСГ є структурним елементом агропромислового комплексу України і відіграють важливу роль у виробництві сільськогосподарської продукції. Вони залишаються стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва продукції сільського господарства на окремих аграрних підприємствах, забезпечує продовольчі потреби населення і формує грошові доходи селян. Нині ОСГ виробляють 54% валової продукції сільського господарства (за результатами 2015 р.), обробляють близько 15% усіх сільськогосподарських угідь, у них зайнято близько 40% сільського населення. За даними статистичної звітності, у 2015 р. особисті селянські господарства виробили понад 90% врощеної в країні картоплі, 86% овочів, майже 80% молока, більше 75% яловичини і близько 60% свинини [4].

Відносини, пов'язані з веденням таких господарств, регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про особисте селянське господарство» та іншими нормативно-правовими актами.

Профільний закон визначає особисте селянське господарство як господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, для задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг із використанням майна особистого

селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Проте ця форма сімейних аграрних господарств не є перспективною в майбутньому, оскільки носить переважно натуральний характер виробництва. До основних її недоліків можна віднести також переважання важкої ручної праці та невеликі земельні наділи цих господарств.

Окрім того, особисті селянські господарства не є повноправними учасниками аграрного ринку. Вони є фізичними особами. Це зумовлює проблеми з податком на додану вартість, із податком на доходи фізичних осіб. Не будучи повноправними учасниками аграрного ринку, не маючи статусу виробника сільськогосподарської продукції, вони мають складніше й більше податкове навантаження та залишаються без соціального захисту. Також особисті селянські господарства мають проблеми з виходом на ринок, оскільки немає можливості укласти з ними повноцінні договори [5].

В Європі нині важко знайти виробників сільськогосподарської продукції, які не мають юридичного статусу, не є юридичними особами й дії яких чітко не регламентовані на законодавчому рівні.

Світовий досвід показує, що основу аграрного сектору країн із розвинутою ринковою економікою становлять сімейні ферми. Фермерське господарство – це ринково орієнтована підприємницька структура, яка має досить великі земельні наділи для виготовлення товарної сільськогосподарської продукції, може займатися її переробленням і реалізацією. Результати дослідження, проведеного в 93 країнах світу, говорять про те, що із понад 570 млн. ферм більше 500 млн. належать саме сім'ям. На сімейні ферми припадає не менше 56% виробленої сільгосппродукції. Такі господарства обробляють значну частку сільгоспземель у світі: 83% – у Північній і Центральній Америці, 68% – в Європі, 85% – в Азії, 62% – в Африці. І тільки у Південній Америці ця частка становить 18% [6].

За інформацією Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), у Бразилії сімейні фермерські господарства обробляють менше 25% усіх сільськогосподарських земель, але при цьому виробляють близько 40% основних сільгоспкультур. У США сімейні фермерські господарства обробляють 78% сільгоспугідь країни, виробляючи 84% усієї сільгосппродукції на суму 230 млрд. дол. Окрім того, саме у фермерських господарствах зосереджено найбільшу кількість робочих місць в аграрному секторі.

«В Україні триває пошук стійких систем ведення сільського господарства, які можуть задовольнити світові потреби в продовольстві в майбутньому. І ніщо не стоїть так близько до парадигми сталого виробництва продовольства, як сімейні фермерські господарства», – підкреслив генеральний директор FAO Ж. Граціану да Сілва на конференції FAO ООН

по Європі та Центральній Азії [7]. З урахуванням цього керівництво ООН і FAO звернулося до урядів усіх країн із проханням підвищити підтримку таким господарствам.

Для підкреслення важливої ролі малого бізнесу на селі, зокрема сімейних фермерських господарств, у розв'язанні продовольчої проблеми та забезпеченні сталого розвитку територіальних громад, 2014 р. був проголошений ООН роком сімейних фермерських господарств [8].

Для України це питання теж дуже важливе, адже воно стосується величезної категорії виробників сільськогосподарської продукції. Йдеться про 4 млн. господарств (за іншими оцінками – 4,5 млн.), які позиціонуються як особисті селянські. Це, як кажуть закордонні експерти, справжній «український феномен» [5].

Нині в Україні процес створення сімейних ферм поступово набирає обертів здебільшого завдяки експертній і технічній допомозі представництв держав – лідерів у цій галузі: Франції, Канади, США.

Якщо ми прагнемо розвивати та модернізувати сільськогосподарське виробництво, запроваджувати стандарти ЄС, то всі виробники сільськогосподарської продукції повинні мати єдине законодавче поле для організації своєї діяльності і працювати в рівних податкових умовах, уважають вітчизняні експерти та фахівці.

Отже, особисті селянські господарства мають поступово змінювати статус фізичних осіб і реєструватися як юридичні особи. Де-факто більшість із них нині вже є сімейними фермерськими господарствами, працюють на двох, а інколи й більше гектарах землі (коли відбувається приєднання паїв), мають із десятків корів, працюють усією родиною. Але де-юре вони залишаються особистими селянськими господарствами, отже, користуються іншою системою оподаткування, мають організаційні та фінансові проблеми під час збуту продукції переробним та іншим підприємствам, які є юридичними особами.

Трансформація ОСГ має бути добровільною і здійснюватися через стимулюючий вплив засобів державної підтримки, як прямої, так і непрямої. Такими механізмами можуть бути, зокрема, формування засад функціонування сімейних фермерських господарств; розроблення пільгової системи страхування, що вирішить не тільки проблему належного пенсійного забезпечення, а й забезпечить соціальний захист у разі тимчасової непрацездатності; формування готовності і здатності селян до самостійного господарювання шляхом підготовки кваліфікованих кадрів для сільського господарства, здатних здійснювати виробництво на сімейних засадах.

Держава не може залишатися осторонь цієї багатомільйонної категорії виробників і має забезпечити підняття їхнього правового, податкового, соціального статусу на рівень, не нижчий за інші категорії сільськогосподарських товаровиробників.

Наприкінці 2016 р. було прийнято зміни до Закону України «Про фермерські господарства», згідно з якими посилено стратегічні й тактичні кроки щодо створення рамкових умов для їх швидкої інтеграції в організований ринок та пришвидшеного розвитку, а саме було легалізовано невеликі фермерські господарства сімейного типу. Відповідно до внесених змін до Закону України «Про фермерські господарства», сімейне фермерське господарство може створюватися і вестися виключно членами сім'ї, які спільно проживають на землі, на якій і ведуть господарство. При цьому сімейне фермерське господарство має право залучати найманих робітників виключно для виконання сезонних і специфічних робіт. Після реєстрації сімейні фермери отримують право продавати свою продукцію і на продовольчих ринках, і великим агрохолдингам.

Це особливо важливо з огляду на підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, адже для того щоб українська агрокомпанія мала право постачати свою продукцію на ринки Євросоюзу, поставка сировини (а нині практично всю сировину великі агрохолдинги закупають у селянських господарствах) повинна бути сертифікована і перебувати у правовому полі.

Таке перетворення особистих господарств у фермерські з набуттям статусу юридичної особи – виробника сільськогосподарської продукції повинне забезпечити одноосібникам повноцінну участь в аграрному ринку і стимулюватиме створення на основі малих господарств життєздатної системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. На думку голови департаменту, новий закон сприятиме посиленню соціального та економічного захисту членів сімейних фермерських господарств і підвищенню їхніх доходів. Водночас це також полегшить селянським господарствам доступ до чинних програм бюджетної підтримки аграрного сектору.

Сьогодні нарізла нагальна потреба в розробленні інструментів щодо заохочення трансформації сімейних господарств у господарства товарного спрямування, як це практикується в країнах Центральної і Східної Європи.

Для вдосконалення правового регулювання діяльності фермерських господарств в Українській державі необхідним є аналіз розвитку фермерства в інших країнах і врахування позитивного досвіду законодавчого забезпечення фермерських відносин.

У країнах Європейського Союзу сімейна форма ведення сільського господарства має особливе значення. Саме в таких господарствах працюють професійні виробники сільськогосподарської продукції. Так, у законі Франції «Про орієнтацію сільського господарства» від 04.07.1980 сформульовано основні напрями аграрної політики держави; особливо наголошується на стимулюванні розвитку сімейних господарств, які вважаються основою сільськогосподарського виробництва в країні.

Аграрний сектор економіки США історично асоціюється зі становленням і функціонуванням у ньому фермерського укладу. Успіхам сільського господарства США значною мірою сприяє те, що фермера вважають опорою суспільства. Аграрне законодавство дає фермеру-власнику широкий діапазон державного захисту його прав і водночас повну свободу дій.

Доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн щодо застосування економічних важелів державної підтримки аграрного виробництва. Практика довела, що найбільш дієвими напрямками державної підтримки сільгоспвиробників у провідних країнах світу є вдосконалення механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, надання державних субсидій фермерам, використання пільгового кредитування й пільгового оподаткування сільгоспвиробників, розроблення та виконання національних і галузевих програм розвитку сільського господарства, виважена зовнішньоторговельна політика.

Наприклад, у США застосовують специфічні методи ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Тут використовуються так звані «ціни підтримки», які поділяються на два види: цільові ціни й закладні ціни. Цільові ціни розглядають як ціни гарантовані. Вони мають відшкодовувати фермерам на середньому рівні витрати самофінансування й давати можливість отримати середній прибуток і розрахункову ренту. Якщо ринкові ціни не забезпечать сільгоспвиробникам цих параметрів функціонування виробництва, то вони матимуть відповідну компенсацію від держави. Закладні ціни використовуються в разі здачі фермерами своєї продукції в заставу товарно-кредитній корпорації. Якщо ринкові ціни будуть вищі за закладні, фермери можуть викупити свою продукцію за закладними цінами й компенсувати при цьому витрати на зберігання продукції. Так держава гарантує сільгоспвиробникам збут продукції і певний рівень доходу від її виробництва.

Усталеною формою фінансової підтримки виробників сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах світу є державне субсидування. Так, у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (34 країни світу) державні субсидії становлять 34% від загального доходу фермерів. Рівень державних субсидій у відсотках до вартості виробленої сільськогосподарської продукції в останні роки становив: у Швейцарії – 73%, Норвегії – 70%, Японії – 63%, країнах ЄС – 45% (для порівняння: в Україні цей показник становить 4,3%).

Слід зазначити, що державні субсидії сільгоспвиробникам у цих країнах, як правило, надаються не для нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а заради підтримки доходів фермерів на відповідному рівні, розвитку інфраструктури, дотримання екологічних вимог, збереження родючості ґрунтів тощо. У країнах ЄС

до 25% субсидій можуть бути спрямовані на впровадження новітніх технологій, гарантування безпечності продуктів харчування, соціальний розвиток сільських територій. У США державні кошти теж активно використовуються на наукові дослідження у сфері аграрного виробництва [9].

У провідних країнах світу держава активно підтримує кредитні установи, які надають кредити сільгоспвиробникам, і співпрацює з ними. Форми кредитування дуже різноманітні, й надання кредитів здійснюється диференційованими фінансовими установами.

Наприклад, у Німеччині функціонують Сільськогосподарський рентний банк, Німецький поштовий та іпотечний банк, Союз німецьких народних банків, створений сільськогосподарськими підприємцями, розгалужена мережа ощадних кас, приватні іпотечні банки. Діяльність цих кредитних установ контролює держава. Так, статут Сільськогосподарського рентного банку ухвалюється урядом. Цей банк пропонує пільгові кредити фермерам, що беруть участь у виконанні спеціальних програм «Молоді фермери», «Сільське господарство», «Оновлення села» тощо.

У Франції провідним банком, що надає кредити сільськогосподарським виробникам, є «Креді Агріколь». Пільгові кредити банк надає, використовуючи принцип боніфікації – відшкодування державою різниці між договірною процентною ставкою і пільговою процентною ставкою для фермерів.

У більшості країн Заходу переважає прогресивна система оподаткування, за якої основна маса фермерів належить до пільгової категорії платників, тому частка податків, які сплачують фермери, у загальному обсязі їхніх витрат незначна (від 2,5% до 6%).

Таким чином, розвинуті держави використовують різні заходи державної підтримки галузі, і Україні необхідно врахувати їхній досвід і визначити оптимальні програми для ефективного розвитку фермерства.

Безумовно, досвід розвитку правового регулювання фермерства в зарубіжних країнах заслуговує на увагу в процесі перспективного розвитку фер-

мерських відносин в Україні, яка нині перебуває у складній політичній і соціально-економічній ситуації. Продовольча безпека країни викликає серйозні побоювання з боку експертів та аналітиків. Проблеми з паливно-енергетичною системою і нестабільність внутрішніх ринків неминуче ведуть до продовольчих проблем усередині країни. Проте Україна як аграрна країна має істотні ресурси для виробництва і продажу на європейських та азіатських ринках продуктів харчування, що забезпечує позитивні прогнози на майбутнє.

Висновки. Оцінюючи розвиток сучасних селянських (фермерських) господарств, можна зробити висновок, що в майбутньому вони зможуть стати вагомим чинником сільськогосподарського виробництва в Україні. За умови відродження фермерських господарств українці можуть не тільки підвищити свою продовольчу безпеку, а й стати найбільшими постачальниками своєї продукції на зарубіжні ринки, оскільки ця продукція має високий експортний потенціал.

Уряд повинен створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, а сам фермер зобов'язаний дотримуватися принципу отримання прибутку за збереження й нарощування родючості ґрунтів, високої продуктивності земельних ресурсів, охорони земель від антропогенних і природних явищ.

Законодавчі зміни посилять соціальний та економічний захист членів сімейних фермерських господарств, підвищать готовність і здатність селян (особливо молодого й середнього покоління) до самостійного господарювання на сімейних засадах, створять на основі сімейних фермерських господарств більш життєздатні системи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та сприятимуть підвищенню доходів сільських жителів-виробників за рахунок формування сприятливої ціни на власноруч вироблену продукцію. Крім того, це сприятиме доступності селянських господарств до чинних програм бюджетної підтримки аграрного сектору і спонукатиме до запровадження спеціально призначених для них нових програм.

Список літератури:

1. Макаренко П.М. Фермерські господарства України – до 20-річного ювілею / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 16–24.
2. Малік М.Й. Фермерство в Україні – утопія чи шлях до розвитку / М.Й. Малік // Матеріали круглого столу на тему: «Сімейні ферми: стан та перспективи розвитку» (18 червня 2014 р.) ; ННЦ «Інститут аграрної економіки». – Київ, 2014. – 311 с.
3. Кропивко М. Підвищення доходів сільського населення шляхом розвитку малих сімейних ферм, об'єднаних в кооперативи / М. Кропивко // Матеріали науково-практичної конференції «Економічна ефективність сімейних ферм – запорука розвитку аграрного сектору України» (19–20 червня 2014 р.). – Дніпро, 2014. – 434 с.
4. Аналітика, консалтинг, новини АПК України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult.com>.
5. Борейко В.І. Роль малого бізнесу в розвитку аграрного комплексу України / В.І. Борейко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2015. – № 8. – С. 4–8.
6. Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу в аграрній сфері економіки / Л.О. Вдовенко, Т.М. Мараховська, О.С. Черненко // Економічний аналіз. – 2015. – № 1. – С. 225–230.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Мазан Т.В., Ткаченко В.П. Розвиток фермерських господарств України з урахуванням світового досвіду / Т.В. Мазан, В.П. Ткаченко // АГРОСВІТ. – 2015. – № 10. – С. 43–47.

9. Маслак О. Проблеми та перспективи фермерства в Україні / О. Маслак // Агробізнес Сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyigektar/3999-problemy-ta-perspektyvy-fermerstva-v-ukraini.html>.

УДК: 658.29

Савіцький А.В., к. е. н.,
доцент кафедри товарознавства,
комерційної діяльності та митної справи
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

СУТНІСНО-ЗМІСТОВНЕ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПРИБУТКОВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА» ТА СПЕЦИФІКА УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Савіцький А.В. Сутнісно-змістове трактування поняття «прибутковість підприємства» та специфіка управлінських рішень щодо її підвищення. У статті розглянуто сутнісно-змістове трактування поняття «прибутковість підприємства». Виділено спільні та розбіжні риси думок учених та дослідників щодо цього поняття. Охарактеризовано умови прибутковості підприємства. Виділено сутність умов прибутковості та її управління. Наведено специфіку управлінських рішень у підвищенні прибутковості підприємства.

Ключові слова: прибуток, прибутковість підприємства, умови прибутковості, рентабельність, управлінські рішення.

Савіцький А.В. Содержательно-сущностное определение понятия «прибыльность предприятия» и специфика управленческих решений по ее повышению. В статье рассмотрено содержательно-сущностное определение понятия «прибыльность предприятия». Выделены общие и отличительные черты в мнениях ученых и исследователей о данном понятии. Охарактеризованы условия прибыльности предприятия. Выделена сущность условий прибыльности и ее управления. Приведена специфика управленческих решений в повышении прибыльности предприятия.

Ключевые слова: прибыль, прибыльность предприятия, условия прибыльности, рентабельность, управленческие решения.

Savitskyi A.V. Essential and meaningful interpretation of the term “enterprise’s profitability” and management solutions specificity of its increasing. The paper is devoted to the research of essence and meaningful interpretation of the term “enterprise’s profitability”. There were emphasized common and different views of scientists and researches opinions on the term “enterprise’s profitability”. There were characterized the conditions of enterprise’s profitability making and underlined its essential meaning in the sphere of management. It presented the specificity of management solutions in the enterprise’s profitability increasing.

Keywords: profit, enterprise’s profitability, profitability conditions, efficiency, management solutions.

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови ставлять перед вітчизняними підприємствами нові вимоги щодо збільшення обсягів їх виробництва та розвитку в умовах конкуренції, посилення інтеграційних процесів, впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Будь-яка підприємницька діяльність не може бути перспективною, якщо її фінансовий результат не є додатним та не характеризується динамікою позитивного зростання. Виходячи із цього, увага кожного керівника все більше зосереджена на обсягах отриманого прибутку та показниках прибутковості підприємства. Через те для формування оптимального рівня прибутковості для керів-

ників підприємств необхідно ретельно досліджувати зміст та сутність даного поняття у прийнятті продуманих управлінських рішень щодо її підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування та підвищення прибутковості підприємства присвячено значну кількість наукових праць таких учених, економістів та дослідників як: Бланк І.О., Гадзевич О.І., Мец В.О., Мельник О.В., Кучер Л.Ю., Єпіфанова І.Ю., Гумнюк В.С., Давидов О.І., Селіверстова Л.С., Скрипник О.В., Орлов О.А., Антонюк Р.Р., Огійчук М.Ф., Кучерява А.С., Янковець Т.М., Хмелевський О.В., Терещенко О.О., Рябенков О.В., Косік А.Ф.

Проте не вирішеними раніше окремими питаннями зазначеної проблеми є виділення особливостей формування та підвищення прибутковості підприємства на основі розгляду її сучасного сутнісно-змістовного трактування, умов утворення та прийняття відповідних управлінських рішень.

Постановка завдання. Основними завданнями статті є визначення сутнісно-змістовного трактування прибутковості підприємства, виділення особливостей та характеристика управлінських рішень щодо її формування та підвищення.

Виклад основних результатів. Нині досить багато вчених, економістів та дослідників по-різному трактують та пояснюють поняття прибутковості підприємства, проте більшість із них дотримується спільних висновків у кінцевому значенні даного поняття.

Найбільш розповсюдженим поясненням сутності прибутковості підприємства є те, що її ототожнюють із рівнем рентабельності, яка свідчить про ефективність господарської діяльності підприємства. Разом із тим показник рентабельності розглядають на основі величини прибутку, але у відносному вираженні.

Наприклад, Бланк І.О. стверджує, що в основі прибутковості лежить прибуток та рентабельність. Учений трактує прибуток як мірило фінансового стану підприємства та основну характеристику рентабельності вкладених коштів в його активи. Також він наголошує на тому, що прибуток може бути як кількісним, так і якісним показником, а прибутковість характеризує ефективність діяльності підприємства [1]. Це означає, що в її основі та значенні закладено більш ширше вираження показників – відносне.

На думку Гадзевича О.І., прибутковість характеризується показником рентабельності, який свідчить про ефективність роботи підприємства та оцінюється співвідношенням результату до затрат [2, с. 73]. Знову ж таки, якщо прибуток є одним із ключових показників прибутковості та результатом, на який розраховує підприємство, кількісне значення його величини до затрат свідчатиме про ефективність господарської діяльності підприємства, якщо відносне значення показника рентабельності буде за своїм рівнем достатньо високе. Таким чином, відносне значення показника рентабельності показуватиме, чи кількісне значення прибутку є достатнім для забезпечення ефективності всіх сфер діяльності підприємства чи його окремої ланки.

Мец В.О. також пояснює прибутковість через ефективність, проте наголошує на тому, що вона визначається окремим показником прибутковості, який свідчить про ефективність використання коштів підприємства та виражає відношення прибутку до капіталу, який є інвестованим для отримання цього ж прибутку [3, с. 111]. Виходячи з наведеного значення показника прибутковості та його сутності, слід зазначити, що він є тим самим показником рентабельності. Крім того, слід уважати, що

ефективність у прибутковості означає залучення необхідних коштів для отримання більшого прибутку та здійснення більш прибуткової діяльності.

Таку думку можна підтвердити визначенням прибутковості Мелень О.В., яке полягає в тому, що прибутковість повною мірою виходить із сутності поняття рентабельності, яка є її індикатором та характеризує ефективність вкладеного капіталу, розпорядження грошовими та матеріальними коштами [4, с. 125].

Окреслених вище позицій щодо тлумачення сутності поняття прибутковості підприємства також дотримуються й інші вчені та дослідники. Кучер Л.Ю. вважає, що між прибутком і прибутковістю є діалектичний зв'язок, який полягає в тому, що прибуток відображає ефект в абсолютних показниках, а прибутковість показує ефективність [5], яка розраховується співвідношенням. Спіфанова І.Ю. та Гуменюк В.С. поряд із розумінням прибутковості як характеристики ефективності відтворення ресурсів підприємства пропонують оцінювати її рівень із боку розмірності, якості та потенціалу виробництва [6, с. 190; 7]. Давидов О.І. стверджує, що крім того, що прибутковість починається з орієнтації підприємства на максимізацію прибутку, вона є критерієм управління підприємством, у процесі якого величина прибутку застосовується як абсолютний показник, а співвідношення різних показників – як відносні [8, с. 189]. Селіверстова Л.С. та Скрипник О.В. вважають, що виходячи з того, що прибуток як абсолютний ефект діяльності підприємства не повною мірою відображає застосування усіх його ресурсів, необхідно доповнювати його показником рентабельності, оскільки величина прибутку може зростати і за недостатньої кількості ресурсів [9, с. 70, 79].

Поряд з ототожненням прибутковості з рентабельністю, яка свідчить про ефективність виробництва на підприємстві та розраховується у відносних показниках, а також прибутку як абсолютного ефекту діяльності підприємства, вчені та дослідники у трактуванні сутності прибутковості вбачають аспект застосування ретельно продуманих витрат.

Так, Орлов О.О. вважає, що прибутковість формується на основі використання маржинального прибутку для розподілу постійно-умовних витрат для визначення прибутку, рентабельності та беззбитковості [10]. Антонюк Р.Р. убачає прибутковість як здатність генерувати додатній фінансовий результат шляхом перевищення доходу над витратами в такому розмірі, який забезпечить подальший розвиток підприємства [11, с. 51]. Огійчук М.Ф., окрім розуміння прибутковості як виду ефективності економічної діяльності підприємства, зазначає, що її результативність носить вартісний характер [12, с. 37]. Кучерява А.С. розглядає прибутковість як відносний показник, який слугує для визначення ефективності вкладених витрат, а саме рівня рентабельності (прибутковості) [13, с. 42–43]. Янко-

вець Т.М. та Якимчук І.Ю. наголошують на тому, що прибутковість відображають показники рентабельності, під час розрахунку яких у чисельнику включають прибуток, а у знаменнику – витрати, які були вкладені в діяльність підприємства для отримання цього ж прибутку [14].

Окремі вчені та дослідники, такі як Хмелевський О.В. [15, с. 15–16], Терещенко О.О. та Стецько М.В. [16, с. 92], вважають, що прибутковість свідчить про здатність підприємства здійснювати рентабельну діяльність, яка забезпечить його платоспроможність, прибуток та стійкі конкурентні позиції.

Рябенков О.В. та Васильєва Т.А. дотримуються іншої позиції у визначенні сутності прибутковості [17, с. 165], яка полягає в тому, що прибутковість підприємства є якісною аналітичною інформацією на основі використання методів фінансового контролінгу, який спрямований на використання ефектив-

ності потенціалу прибутковості та має на меті виявлення проблем і прийняття управлінських рішень.

Ураховуючи зміст усіх вищенаведених трактувань, слід уважати, що прибутковість підприємства не може визначатися без урахування абсолютного ефекту від величини прибутку та подальшого визначення показників рентабельності. Своєю чергою, у формуванні прибутковості підприємства також не доцільно обраховувати рентабельність як самостійний показник, що не залежить від величини прибутку. Як результат, рентабельність характеризує ефективність діяльності підприємства та стосується тільки певного рівня прибутковості.

Для подальшого дослідження поняття прибутковості підприємства та сутнісно-змістовні особливості її управління необхідно розглянути умови, за яких підприємство може бути прибутковим.

Беручи до уваги закони економічної теорії та мікроекономіки, необхідно звернути увагу на чотири

Таблиця 1

Умови прибутковості підприємства та специфіка управлінських рішень щодо її підвищення

Умови прибутковості підприємства	Зміст умови прибутковості підприємства	Наявний рівень прибутковості підприємства*	Специфіка управлінських рішень щодо підвищення прибутковості*
Отримання прибутку	– підприємство отримує стабільний прибуток як частину доходу, яка залишається після покриття всіх видів витрат; – підприємство максимізує прибуток шляхом вкладання наявних фінансових ресурсів у подальше внутрішнє виробництво та інші зовнішні об'єкти промисловості	– стабільний та зростаючий	– орієнтація управлінських рішень на скорочення сукупних витрат; – управління окремими видами витрат; – управління діяльністю щодо розширення виробництва; – управління механізмом вкладання коштів у зовнішні об'єкти промисловості
Беззбитковість	– підприємство покриває усі вкладені у виробництво витрати, прибуток відсутній	– дорівнює нулю, але знаходиться в межах формування мінімального значення	– орієнтація управлінських рішень на зміну наявним підходам та загальної системи виробництва
Мінімізація збитків	– підприємство покриває лише змінні витрати та отримує збитки	– нижче нуля та нижче межі формування мінімального значення	– орієнтація управлінських рішень на збалансування та мінімізацію поточних операційних, змінних, постійних, середніх та граничних витрат; – управління діяльністю щодо здійснення змін у виробничому процесі та застосування більш дешевих факторів виробництва; – управління діяльністю працівників на окремих етапах виробничого процесу; – управління збутовою політикою
Закриття підприємства	– підприємство не в змозі покрити будь-які види витрат та припиняє свою діяльність	– анульований	– управління ліквідацією наявних виробничих потужностей; – управління діяльністю щодо покриття наявних витрат та заборгованості

*Запропоновано автором

Джерело: складено та обґрунтовано автором на основі [18, с. 167]

основні умови формування прибутковості підприємства, а саме: отримання та максимізація прибутку, беззбитковість або відсутність прибутку, мінімізацію збитків на основі покриття змінних витрат, мінімізацію збитків шляхом закриття підприємства [18, с. 167].

На нашу думку, обґрунтування сутності умов прибутковості та управління нею полягає в такому:

1. Найголовнішою умовою прибутковості підприємства є отримання прибутку або його максимізація. Якщо отримана виручка від реалізації продукції підприємства є більшою за сукупні витрати і, відповідно, інші похідні види витрат, підприємство отримує прибуток у розмірі різниці від загальної величини доходу. Виходячи із цього, знову ж таки, керівники підприємства повинні орієнтувати свої управлінські рішення на скорочення витрат та управління їх складниками. Іншою сферою управлінської діяльності у напрямі максимізації прибутку та підвищення прибутковості підприємства є вклад зароблених та залучених коштів у забезпечення стійкості самого прибутку, розширення виробництва, зовнішнє інвестування.

2. Досить суттєвою умовою прибутковості підприємства є його беззбитковість. У даному разі весь дохід, який отримує підприємство, йде на покриття сукупних витрат та свідчить про те, що прибуток дорівнює нулю та є відсутнім. Підприємство є неприбутковим та зі зміною наявних підходів і застосуванням продуманих управлінських рішень повинно перебудувати загальну систему виробництва так, щоб отримати прибуток, який є більшим за величину точки беззбитковості.

3. Мінімізація збитків на основі покриття змінних витрат означає те, що підприємство терпить мінімальні збитки, за величини яких може продовжувати виробництво, яке дасть змогу частково їх покривати. У даному разі підприємство не в змозі покрити всі види витрат, окрім змінних. Проте для того щоб вийти на мінімальну величину прибутку, підприємство повинно переглянути свої управлінські рішення в напрямі збалансування та мінімізації поточних операційних витрат, постійних, граничних, середніх і, відповідно, змінних. Керівникам підприємства необхідно впровадити зміни до виробничого процесу, діяльності працівників на його окремих етапах, застосування більш дешевих факторів виробництва та ретельно продуманої збутової політики.

4. Мінімізація збитків шляхом закриття підприємства означає, що прибутковість і, відповідно, прибуток відсутні. У даному разі підприємство є повністю збитковим і не покриває жодних витрат. Для того щоб відшкодувати збитки, підприємство припиняє свою діяльність та будує управлінські рішення у напрямі виваженого покриття наявних витрат та заборгованості шляхом ліквідації виробничих потужностей.

У табл. 1 наведено умови прибутковості підприємства та специфіку управлінських рішень щодо її підвищення.

Згідно з табл. 1, на нашу думку, разом із наведеними умовами прибутковості підприємства необхідно виділити декілька відповідних рівнів прибутковості, у межах яких керівники підприємств повинні працювати у напрямі виконання конкретно визначених управлінських рішень. Зазначеними рівнями прибутковості є: стабільний та зростаючий за умови отримання прибутку; дорівнює нулю, але знаходиться в межах формування мінімального значення за умови беззбитковості; нижче нуля та нижче межі формування мінімального значення за умови мінімізації збитків; анульований за умови закриття підприємства.

Поряд із цим необхідно детальніше зупинитися на етапі формування прибутковості, що передусім базується на тому, що початковою умовою її утворення є досягнення підприємством додатного фінансового результату, який позначатиме, що його прибуток знаходиться вище нуля і перевищує мінімальне значення точки беззбитковості. У даному разі слід підкреслити те, що саме беззбитковість є стартовим індикатором формування прибутковості підприємства і так само як прибутковість на пряму пов'язана із співвідношенням величини витрат, прибутку та рентабельності.

Висновки. Отже, прибутковість підприємства є індивідуальним показником, який включає в себе низку економічних понять та характеризується великою кількістю інших показників. В основі прибутковості лежить величина прибутку, розмір якого у співвідношенні з витратами підприємства свідчить про результативність його діяльності, а саме рентабельність. Для підвищення прибутковості та збільшення обсягів виробництва керівники підприємства повинні приймати продумані управлінські рішення виходячи з особливостей основних умов її формування, а саме на етапі подолання граничної межі беззбитковості, етапі отримання прибутку та етапі його зростання.

Список літератури:

1. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – М. : Ника-Центр, 2007. – 768 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ec-study.com/ua/literature/b002052_blank_upravlinnya_pributkom.htm.
2. Гадзевич О.І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств : [навч. посіб.] / О.І. Гадзевич. – К. : Кондор, 2007. – 180 с.
3. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства : [навч. посіб.] / В.О. Мец. – К. : Вища школа. – 2003. – С. 90.
4. Мелень О.В. Актуальні питання прибутковості підприємства та шляхи її збільшення / О.В. Мелень, Ю.Ю.

Холондач // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХП». Темат. вип. «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – 2015. – № 25(1134). – С. 123–126.

5. Кучер Л.Ю. Науково-теоретичні підходи до інтерпретації дефініції «прибутковість» / Л.Ю. Кучер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/06.pdf.

6. Спіфанова І.Ю. Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності / І.Ю. Спіфанова, В.С. Гуменюк // Економіка і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 189–192.

7. Гуменюк В.С. Прибуток підприємства як результат його розвитку / В.С. Гуменюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2016/paper/download/637/323>.

8. Давидов О.І. Зростання вартості підприємства як цільовий критерій управління / О.І. Давидов // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9(159). – С. 186–195.

9. Селіверстова Л.С. Фінансовий аналіз : [навч.-метод. посіб.] / Л.С. Селіверстова О.В. Скрипник ; за заг. ред. С.М. Безрутенка. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 274 с.

10. Орлов О.А. Теорія і практика використання операційного важеля / О.А. Орлов, Е.Г. Рясних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3402/1/Стаття1_04.pdf.

11. Антонюк Р.Р. Прибутковість сільськогосподарських підприємств: природа категорії / Р.Р. Антонюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства – 2012. – № 126. – С. 50–55.

12. Огійчук М.Ф. Суть прибутку та підходи до методики його визначення / М.Ф. Огійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 31–45.

13. Кучерява А.С. Прибутковість підприємства та шляхи її підвищення / А.С. Кучерява // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2015. – № 40. – С. 38–43.

14. Янковець Т.М. Шляхи підвищення прибутковості підприємства в сучасних умовах / Т.М. Янковець, І.Ю. Якимчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/2208/1/20160428-29_TEZY_V3_P029.pdf.

15. Хмелевський О.В. Оцінка прибутковості промислових підприємств : [монографія] / О.В. Хмелевський. – Хмельницький : Поліграфіст, 2011. – 202 с.

16. Терещенко О.О. Управління вартістю підприємства в системі фінансового менеджменту / О.О. Терещенко, М.В. Стецько // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 91–99.

17. Рябенков О.В. Комплексний підхід до застосування методів фінансового контролінгу в контексті ефективного використання потенціалу прибутковості / О.В. Рябенков Т.А. Васильєва // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10(148). – С. 160–165.

18. Косік А.Ф. Мікроекономіка / А.Ф. Косік, Г.Е. Гронтовська. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 438 с.

Сагун А.О., старший викладач

Льотна академія

Національного авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКУ АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УКРАЇНІ

Сагун А.О. Особливості лібералізації ринку авіаційних перевезень в Україні. У статті розглянуто особливості лібералізації ринку авіапослуг у разі приєднання до програми «Відкрите небо». Наведено дані про вплив лібералізації на забезпечення європейських стандартів безпеки польотів, рівня обслуговування пасажирів, збільшення кількості рейсів і маршрутів, а також розширення цінового діапазону авіаційних послуг. Особливу увагу приділено проблемам на шляху до лібералізації в Україні, вирішення яких потребує тривалого часу та значних інвестицій як із боку держави, так і з боку приватного сектору.

Ключові слова: управління авіаційними підприємствами, лібералізація, ліберальна угода, інтернаціоналізація, програма «Відкрите небо».

Сагун А.А. Особенности либерализации рынка авиационных перевозок в Украине. В статье рассмотрены особенности либерализации рынка авиауслуг при присоединении к программе «Открытое небо». Приведены данные о влиянии либерализации на обеспечение европейских стандартов безопасности полетов, уровня обслуживания пассажиров, увеличение количества рейсов и маршрутов, а также расширение ценового диапазона авиационных услуг. Особое внимание уделено проблемам на пути к либерализации в Украине, решение которых требует длительного времени и значительных инвестиций как со стороны государства, так и со стороны частного сектора.

Ключевые слова: управление авиационными предприятиями, либерализация, либеральная соглашение, интернационализация, программа «Открытое небо».

Sahun A.O. Features of liberalization of aviation market in Ukraine. The article discusses the features of liberalization of the market of aviation services when you join the program «Open sky». The data on effects of liberalization to ensure the European standards of safety, level of passenger service, increase the number of flights and routes, as well as expanding the price range of aviation services. Special attention is paid to problems on the road to liberalization in Ukraine, which require long time and considerable investment both from the government and from the private sector.

Keywords: management of aviation enterprises, liberalization, liberal agreement, the internationalization, the program «Open sky».

Постановка проблеми. На сучасному етапі діяльність України у сфері міжнародних авіаперевезень характеризується жорстким контролем із боку держави, присутністю монополії на українському ринку та залученням іноземних авіаперевізників до здійснення перевезень через свою територію. Новою тенденцією в регулюванні міжнародних повітряних перевезень є поступова лібералізація повітряного простору з наданням доступу до ринку міжнародних повітряних перевезень. Особливої актуальності питання лібералізації набуває в контексті спрямування зовнішньої політики України на інтеграцію до Євросоюзу, що викликає необхідність гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС, у тому числі й у сфері повітряного транспорту [6]. Для цього необхідне укладання нових або зміна наявних двосторонніх договорів про повітряне сполучення з державами – членами Євросоюзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці міжнародного права практично відсутні праці, присвячені дослідженню питань

комерційного використання повітряного простору, надання доступу до ринку міжнародних повітряних перевезень, правових механізмів лібералізації у сфері міжнародного повітряного транспорту.

Окремі аспекти в галузі повітряного права досліджувалися Баймуратовим М.О. Буроменським М.В. Буткевичем В.Г. Василенком В.А. Висоцьким О.Ф. Денисовим В.Н. Євінтовым В.І. Муравйовим В.І. Опришком В.Ф. Тимченком Л.Д. (питання державного суверенітету у повітряному просторі); Рижим В.І., Григоровим О.М. (питання безпеки цивільної авіації) [8, с. 145–48]; Бакаєв О.О., Бідняк М.Н., Бойко Д.І., Букін В.І., Воробйов Ю.Л., Волик В.Ф., Геєць В.М., Гончаров М.Ю., Дикань В.Л., Загорулько В.М., Єлагін В.Т., Коба В.Г., Кулаєв Ю.Ф., Міщенко А.В., Щелкунов В.І., Юн Г.М., Ященко Л.А. досліджували питання державного управління галуззю [7]. Із представників радянської школи права можна відзначити роботи таких фахівців у галузі повітряного права, як Афанасьєв В.Г., Бордунов В.Д., Верещагін А.Н., Гра-

бар В.Е., Дежкін В.М., Лахтін В.Л., Малеев Ю.М., Перетерський І.С. та ін. [9, с. 10–11].

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження процесів лібералізації ринку авіаперевезень, обґрунтування основних етапів і напрямів його розвитку. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: з'ясовано позицію України щодо лібералізації повітряних перевезень, урахувавши досвід зарубіжних країн; висвітлено особливості процесу лібералізації у двосторонніх та багатосторонніх угодах; виявлено тенденції розвитку глобального ринку авіаперевезень та визначено можливі напрями інтеграції України до ЄС, а саме режиму «відкрите небо».

У роботі використовувалися закони України, правові та нормативні акти Президента, Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства транспорту, Державіаслужби, Міністерства промислової політики, Державного комітету статистики, інформація із мережі Інтернет, статистичні звіти про діяльність підприємств авіаційного комплексу країни.

Виклад основних результатів. На світовому ринку авіаційних перевезень зберігається тенденція до збільшення обсягів міжнародних перевезень, аналогічна ситуація спостерігається і на українському ринку (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів перевезення пасажирів авіаційним транспортом України [12]

За статистичними даними, за 2016 р. українськими авіакомпаніями виконано 79,5 тис. комерційних рейсів (за 2015 р. – 66,3 тис. рейсів). Кількість перевезених пасажирів збільшилася порівняно з попереднім роком на 31,3% та становила 8 277,9 тис. осіб. Обсяги перевезень вантажів та пошти зросли на 5,2% та становили 74,3 тис. т. Пасажиропотоки через аеропорти України зросли на 20,9% та становили 12 929,9 тис. осіб [11].

Отже, Україна високими темпами розвиває зв'язки із зовнішнім світом і в перспективі може суттєво підвищити обсяги як пасажирських, так і вантажних перевезень авіаційним транспортом. Країна має унікальне географічне положення на стику Європи та Азії, а динаміка розвитку авіаперевезень указує на значний приріст авіаційних перевезень

саме в Європейсько-Азійському регіоні [10]. Своєю чергою, наявність в Україні міжнародних аеропортів (насамперед аеропортів «Бориспіль», «Сімферополь», «Одеса», «Харків», «Львів») дає країні можливість залучити вагомий транзитний пасажиропотік. Саме тому збільшення обсягів авіаційних перевезень неможливе без розвитку аеропортової інфраструктури. Стратегічними завданнями державної політики в галузі цивільної авіації є [5]:

- гармонізація законодавства України у сфері повітряного транспорту із законодавством ЄС;
- розвиток аеропортової інфраструктури для забезпечення високих рівнів пропускної здатності, безпеки та якості послуг;
- ефективне використання транзитного потенціалу України шляхом перетворення міжнародного аеропорту «Бориспіль» у сучасний транзитний аеропорт (хаб) Центральної, Східної Європи та Азії;
- врахування інтересів вітчизняних авіакомпаній і підприємств авіаринку в ході міжнародних переговорів.

Нині українські та іноземні авіаперевізники виконують регулярні міжнародні перевезення між Україною та іноземними державами на підставі двосторонніх угод про повітряне сполучення, укладених Україною з іноземними державами [4]. Значна їх кількість заснована на політиці протекціонізму та передбачає жорсткий урядовий контроль практично над усіма аспектами комерційної діяльності призначених перевізників. Такий контроль призводить до обмеження доступу до авіаційних ринків і, як наслідок, зниження конкуренції.

Класична схема двосторонніх міждержавних угод створює передумови для певних елементів монополістичної змови, оскільки вільна конкуренція за даної схеми неможлива.

Монополізм веде до технологічного застою, ігнорування інтересів споживачів, а конкуренція є двигуном прогресу. Для виживання на конкурентному ринку керівники авіаційних підприємств вимушені реагувати на зміни в навколишньому середовищі шляхом перетворення своєї організації в більш новаторську й ефективну в межах своєї діяльності.

Розвиток інтеграційних процесів у світовій економіці стає передумовою виникнення поряд із класичними двосторонніми угодами про повітряне сполучення ліберальних угод про «відкрите небо» (наприклад, договір про «відкрите небо» між Україною та Грузією). Останні засновані на вільній ринковій конкуренції та максимально обмежують утручання держави в діяльність ринку авіаперевезень, ціноутворення та обсяги перевезень [3].

Істотними елементами ліберальних угод виступають [1]:

- а) відмова держав від права визначати статус призначеного перевізника по конкретних авіалініях;
- б) право перевізників виконувати перевезення між територіями Договірних сторін, а також між

територіями договірних сторін і третіх країн без обмежень щодо кількості пунктів, де здійснюються навантаження або вивантаження пасажирів і вантажів, частоти перевезень, ємності повітряних суден (це стосується виконання польотів у межах ЄС експлуатантами – резидентами ЄС) або з деякими обмеженнями щодо послідовного каботажу (наприклад, договір «Відкрите небо» між США та ЄС);

в) повна свобода перевізників установлювати тарифи за умови, що вони не порушують вільну конкуренцію, з урахуванням вимог антимонопольного законодавства країн, що підписують дану угоду [2];

г) свобода перевізників у виборі форм співпраці один з одним (включаючи спільне використання кодів, домовленості про блокування місць, оренди повітряних суден), використання комп'ютерних систем бронювання, засобів наземного обслуговування, конвертації і переказу у свою країну місцевих доходів;

д) право компетентних авіаційних властей вимагати усунення дискримінації або нечесних прийомів конкуренції [8, с. 120].

«Відкрите небо» спочатку замислювалося для зняття всіх бар'єрів на польоти між європейськими країнами. Створення єдиного авіаційного простору в 90-ті роки перетворило авіаційний ринок країн Європейського континенту з надмірно регульованої галузі з домінуванням національних авіаперевізників у галузь, в якій відсутні такі бар'єри, як обмеження на число рейсів між країнами і жорстке регулювання тарифів.

Лібералізація здійснювалася в три етапи (рис. 2) [3].

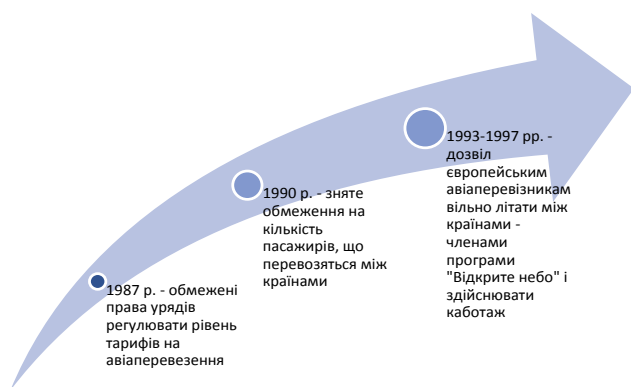

Рис. 2. Етапи лібералізації повітряного простору в ЄС

На практиці третій етап лібералізації означає, наприклад, можливість для ірландської авіакомпанії здійснювати рейси з Німеччини до Британії або здійснювати польоти всередині Австрії.

На даний час будь-яка авіакомпанія з країни, яка приєдналася до програми «Відкрите небо», може виконувати необмежену кількість рейсів на будь-яких маршрутах між країнами-учасницями.

Визначимо прогноз стану ринку пасажирських перевезень після введення в Україні програми «Від-

крите небо». Для цього скористаємося зарубіжним досвідом країни, що нещодавно приєдналася до цієї програми, і проведемо порівняльний аналіз.

Для прикладу візьмемо досвід залучення до «Єдиного європейського неба» Польщі (2001–2003 рр.) [9, с. 10–11]. Населення Польщі (38,483 млн. осіб) приблизно відповідає населенню України (45,940 млн. осіб), а різниця компенсується вищою діловою активністю поляків і, відповідно, підвищеним попитом на авіаперевезення. Рівень економічного розвитку Польщі в 2001 р. (ВВП – 174,6 млрд. дол.) приблизно відповідає нинішньому рівню економічного розвитку України (ВВП – 134,9 млрд. дол.) [11], тому прогнозувати розвиток авіаційної галузі на прикладі відповідного розвитку у Польщі найбільш доцільно.

Авіаційний ринок Польщі розвивається найшвидшими темпами в Європі, а також посідає третє місце за темпами розвитку у світі. Саме польський ринок авіаційних перевезень найбільш виграв від виходу на нього великої кількості low-cost-перевізників. Кількість бюджетних авіакомпаній із двох у 2003 р. збільшилася до шести і більше в 2005 р. і продовжує зростати.

Після лібералізації повітряного простору Польщі на ринку авіаційних перевезень з'явилася значна кількість нових low-cost-перевізників: AirBerlin, easyJet, Ryanair, Germanwings, Niki, SkyEurope та Wizz Air.

Після лібералізації повітряного простору Польщі пасажиропотік підвищився на 30% і становив 11 500 тис. пас. (2005 р.). Ураховуючи такі темпи росту, до 2020 р. можна прогнозувати збільшення пасажиропотоку до 34–42 тис. пас. [9].

Тенденція до збільшення кількості бюджетних авіаперевізників буде актуальною і в Україні, якщо вона приєднається до програми «Відкрите небо».

Нині зовнішня політика України спрямована на інтеграцію з ЄС, тому постає питання гармонізації українського авіаційного законодавства із законодавством ЄС.

В Україні повинен бути створений чіткий план поетапного переходу від класичних двосторонніх угод до угод про «Відкрите небо», оскільки політика, яку обере наша держава в авіаційній галузі, визначатиме подальший розвиток українського ринку авіаційних послуг. Для цього необхідно [8, с. 15–148]:

1) визначити стратегію розвитку авіаційного транспорту та узгодити його функціонування з іншими видами транспорту;

2) забезпечити доступність авіаційних послуг для всіх верств населення;

3) встановити єдині для галузі стандарти, гармонізувати їх із міжнародними стандартами (у тому числі у сфері виробництва авіаційної техніки);

4) модернізувати національну систему забезпечення аеронавігації;

5) забезпечити ефективний контроль над безпекою авіації (безпекою польотів, авіаційною безпекою, екологічною безпекою);

6) регулювати ринок авіаційних послуг для створення рівних умов для всіх учасників ринку та забезпечення національних інтересів України;

7) розробити норми регулювання у сфері захисту прав споживачів авіаційних послуг;

8) запровадити законодавчі норми ЄС щодо демополізації деяких аеропортових послуг (у тому числі послуг наземного обслуговування на пероні і в терміналах);

9) створити ефективні механізми управління державними пакетами акцій у підприємствах цивільної авіації для забезпечення загальнонаціональних інтересів;

10) розробити та затвердити національне законодавство з питань залучення приватних інвестицій в аеропортову інфраструктуру, яке дасть можливість інвесторам на умовах концесії та приватно-державного співробітництва займатися менеджментом аеропортів;

11) перетворити міжнародний аеропорт «Бориспіль» на сучасний вузловий аеропорт Центральної та Східної Європи для ефективного використання транзитного потенціалу України;

12) координувати роботу авіакомпаній та аеропортів для підвищення ефективності використання авіатехніки;

13) створити сприятливі умови для лізингу та придбання сучасної авіатехніки;

14) забезпечити механізми пільгових умов придбання та експлуатації авіатехніки, що виробляється в Україні, та авіатехніки закордонного виробництва, аналоги якої в Україні не виробляються;

15) законодавчо створити максимально сприятливі умови авіаційному виробництву на Україні для різкого зменшення собівартості виробництва і державного контролю над відпускними цінами на авіаційну техніку відповідно до законодавства;

16) прискорити вступ України до Об'єднаних авіаційних властей Європи (JAA) для отримання можливості проведення сертифікації авіаційної техніки за європейськими стандартами сертифікації JAR, що дасть можливість Україні гідно вийти на міжнародні авіаційні ринки з продажу авіатехніки вітчизняного виробництва;

17) створити ефективну програму підготовки авіаційних кадрів;

18) забезпечити достатнє фінансування системи професійної освіти в галузі (зокрема, шляхом профільної сертифікації освітніх установ);

19) утворити поетапно акціонерну авіакомпанію, яка буде провідним національним авіаперевізником України на внутрішніх та міжнародних авіаційних маршрутах і буде здатна конкурувати з провідними іноземними авіакомпаніями в умовах «Відкритого неба»;

20) створити систему зворотного зв'язку між державними органами виконавчої влади та учасниками авіаційного ринку для ухвалення спільних рішень щодо напрямів розвитку цивільної авіації.

Отже, розбудова авіаційної інфраструктури України є реальним і пріоритетним напрямом авіаційної політики держави. Визначені завдання мають бути покладені як на авіаційну владу (Мінтранс, Мінінфраструктури, Державіаслужбу), так і на управлінський склад персоналу авіапідприємств.

Висновки. Розвиток ринку авіаційних перевезень України розвивається циклічно і пов'язаний із розвитком економіки країни в цілому. Нині він знаходиться на стадії росту, і спостерігається тенденція до збільшення пасажиропотоку, підвищення обсягів як внутрішніх, так і міжнародних перевезень, що, своєю чергою, надає можливість використання вагомого транзитного потенціалу України. Однак сучасна схема двосторонніх міжурядових угод про повітряний простір, що регулюють відносини України з іншими державами, обмежує доступ авіакомпаній на ринок авіаційних перевезень та стримує конкуренцію, що негативно впливає як на споживачів авіаційних послуг, так і на авіапідприємства і державу в цілому.

В умовах інтеграції України до ЄС основними напрямами розвитку авіаційного ринку є поступова лібералізація повітряного простору та перехід від класичних двосторонніх угод до угод про «Відкрите небо».

«Відкриття неба» призведе до збільшення кількості маршрутів між Україною та ЄС і скоротить бар'єри для входу на український ринок міжнародних авіакомпаній. Імовірно є втрата міжнародних і частини внутрішніх маршрутів вітчизняними компаніями внаслідок лібералізації ринку. Однак унаслідок лібералізації держава матиме більше переваг, ніж недоліків.

Список літератури:

1. Руководство по регулированию международного воздушного транспорта ICAO. – Doc. 9626 11/05/2004 / Международная организация гражданской авиации ; издание 2-е [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aerohelp.ru/data/432/9626_cons_ru.pdf.
2. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3393-17>.
3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 14.01.2009 № 852-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T041629.html.
4. Про затвердження положення про використання повітряного простору України : Постанова КМУ від 29.03.2002 р. № 401 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP020401.html.

5. Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 20.10.2010. № 2174-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mintrans.gov.ua>.
6. Про перспективи та основні стратегічні напрямки розвитку цивільної авіації України : Рішення колегії Міністерства транспорту від 09.07.2001 № 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1040.1596.0>.
7. Проблемы и перспективы развития рынка пассажирских авиационных перевозок в Украине / А. Блинов, И. Газизуллин, И. Шевляков ; Международный центр перспективных исследований. – Киев, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/40/62/Aviation_policy_RUS.pdf.
8. Янчук М.Б. Основні напрямки державної політики щодо інтеграції авіаційного сектору України в систему транс'європейських транспортних мереж / М.Б. Янчук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 30. – С. 145–148.
9. Кириллова Н. Зарубежный опыт либерализации и дерегулирования рынка авиаперевозок / Н. Кириллова // Авиатранспортное обозрение. – 2005. – № 59. – С. 10–11.
10. Сайт Державної авіаційної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.avia.gov.ua.
11. Сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
12. Підсумки діяльності авіаційної галузі України за 2016 рік / Державна авіаційна адміністрація. Міністерство транспорту та зв'язку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.avia.gov.ua/documents/.../pidsumki%20dijalnosti/.

УДК 656.96:006.1

Стаднік В.Г., старший викладач
кафедри «Менеджмент, маркетинг і логістика»
Одеський національний морський університет
Пятих А.Г., студентка
Одеський національний морський університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ КОМПАНІЯХ

Стаднік В.Г., Пятих А.Г. Проблеми формування та управління якістю обслуговування в транспортно-експедиторських компаніях. Статтю присвячено проблемі визначення поняття транспортно-експедиторського обслуговування (ТЕО) та обґрунтуванню переваг застосування логістичного підходу до організації ТЕО. Виконано аналіз поняття якості ТЕО та зроблено висновки, що якість транспортно-експедиторської послуги оцінюється тільки споживачем, і тому вона повинна бути поставлена в повну залежність від його потреб і побажань.

Ключові слова: транспортно-експедиторське обслуговування, якість, транспортні послуги, перевезення, експедитор, споживач, логістичний підхід.

Стаднік В.Г., Пятих А.Г. Проблемы формирования и управления качеством обслуживания в транспортно-экспедиторских компаниях. Статья посвящена проблеме определения понятия транспортно-экспедиционного обслуживания (ТЭО) и обоснованию преимуществ применения логистического подхода к организации ТЭО. Выполнен анализ понятия качества ТЭО и сделаны выводы, что качество транспортно-экспедиционной услуги оценивается только потребителем, и поэтому должно быть поставлено в полную зависимость от его нужд и пожеланий.

Ключевые слова: транспортно-экспедиционное обслуживание, качество, транспортные услуги, перевозки, экспедитор, потребитель, логистический подход.

Stadnik V.G., Piatykh A.G. Problems of formation and quality management of services in transport-forwarding companies. The article deals with the definition of an forwarding service (FS) and the benefits of use of logistic approach to the organization of the FS. Analysis of quality understanding of an FS was done and concluded that the quality of transport-forwarding services is evaluated only by the consumer, and should therefore be placed in full dependence on his needs and wishes.

Keywords: transport forwarding services, quality, transport services, transport forwarding agent, consumer, logistic approach.

Постановка проблеми. Світове економічне співтовариство послідовно перетворюється в цілісну економічну систему, тому все більш виразно просте-

жується тенденція до активізації економічної взаємодії різних країн. Це призводить до збільшення обсягів товарообігу, збільшення швидкості руху одиниці

товару в логістичній мережі, подовження й ускладнення ланцюжків доставки товару, збільшення питомої ваги транспортних витрат у загальних витратах. Таким чином, транспортна галузь відіграє все більш значущу роль в організації бізнес-процесів виробництва і реалізації товарів. Саме ці фактори послужили причиною того, що сьогодні все активніше розвиваються мультимодальні та інтермодальні перевезення, які включають у себе не тільки процес переміщення товару, але й експедиційні операції. Транспортно-експедиторське забезпечення зовнішньоторговельного товарообігу як невід'ємна частина міжнародної торгівлі повинно бути засноване на єдиних підходах до організації цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити діяльність Міжнародної федерації експедиторських організацій (ФІАТА), головна мета якої – забезпечення інтересів експедиторів на міжнародному рівні.

Правові та організаційні засади транспортно-експедиторської діяльності в Україні визначаються Законом України «Про транспортно-експедиторську діяльність». Згідно із цим Законом, транспортно-експедиторська послуга – це робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпорту, транзитного або іншого вантажу за договором транспортно експедирування [1]. Транспортно-експедиційна послуга – це операція чи група операцій, спрямованих на задоволення потреби клієнта в експедируванні. Транспортно-експедиційне обслуговування (ТЕО) – це діяльність спеціалізованих організацій, пов'язана з перевезенням вантажів і виконанням допоміжних робіт.

Основне завдання ТЕО – це пошук найбільш ефективного для замовника варіанта доставки вантажів на одному або декількох видах транспорту.

Транспортно-експедиторська діяльність має складну структуру, головними учасниками якої є клієнти, перевізники, експедитори, транспортні агенти, порти, залізничні станції, об'єднання та спеціалізовані підприємства залізничного, авіаційного, автомобільного, річкового та морського транспорту, митні брокери та інші особи, що виконують роботи (надають послуги) при перевезенні вантажів.

У структурі ТЕО можна відокремити 3 складові: транспортне обслуговування, експедиторське обслуговування, посередницьке обслуговування [2].

Транспортне обслуговування – це перевезення на різних видах транспорту, навантажувально-розвантажувальні роботи у клієнта та на транспортних вузлах, складські роботи на транспортних вузлах та в розподільчих центрах, а також перевантажування з одного виду транспорту на інший.

Експедиційне обслуговування – це підготовка вантажів, зокрема розрахунки, оформлення документів, зважування, маркування, операції з переміщення вантажів – приймально-здавальні операції та

охорона, а також організаційні послуги, а саме координація робіт різних видів транспорту та інформаційно-комерційні послуги.

Посередницьке обслуговування складається з організаційно-посередницького, консультаційно-аналітичного, інформаційного.

Ю.А. Коскіна в роботі «Експедиторська діяльність як різновид посередництва у придбанні транспортних послуг» дала таке тлумачення: «Транспортно-експедиторська діяльність визначається як надання послуг транспорту, які мають у собі комплекс процесів, операцій і дій, деякі з котрих є основними і невід'ємними елементами доставки товарів, а інші носять допоміжний характер, які сприяють виконанню основного процесу транспортування» [3].

Ю.М. Неруш окремо деталізує транспортне і експедиційне обслуговування. На його думку, транспортне обслуговування визначається як діяльність транспортно-експедиторських підприємств, що пов'язана з процесом переміщення вантажів у просторі і часі з наданням транспортуючих, завантажувально-розвантажувальних послуг і послуг зберігання. Експедиційне обслуговування вчений визначає як складову частину процесу руху товарів від виробника до споживача і включає виконання додаткових робіт і операцій, без яких процес транспортування є неможливим [4].

Поняття транспортно-експедиторської діяльності і транспортно-експедиторських послуг можуть розглядатися по-різному, але сутність цих термінів залишається єдиною. Узагальнюючи їх, можна зробити висновок, що транспортно-експедиторська діяльність – це комплекс послуг, які включають увесь спектр робіт, пов'язаних із перевезенням (транспортуванням) вантажів (товарів), а також з їх навантаженням, доставкою вантажів у пункт призначення, страхуванням та забезпеченням їх охорони. Експедитори, своєю чергою, виступають посередниками в наданні даних послуг.

Необхідно зазначити, що в умовах ринкової економіки підтверджується важлива організуюча та системоутворююча роль транспортно-експедиторської діяльності в процесі формування логістичних технологій як під час реалізації зовнішньоторговельних зв'язків, так і під час організації транзитних потоків вантажів і транспортних засобів через територію України.

В економічній літературі понятійно-категоріальний комплекс у сфері управління транспортно-експедиторською діяльністю відзначається певною незгодженістю. Передусім це стосується трактування поняття транспортно експедирування.

Постановка завдання. Мета статті – дати визначення поняттю ТЕО та довести перевагу застосування логістичного підходу до організації ТЕО, що забезпечить можливість отримання економії на доставці вантажів, що в кінцевому підсумку позначиться на зниженні ціни споживання товарів

та збільшенні обсягів реалізації продукції й якості послуг.

Виклад основних результатів. Відмінності в тлумаченні поняття експедиційної діяльності можна проілюструвати на двох моделях системи експедирування: традиційної та логістичної.

Класична модель відображає точку зору авторів, які стверджують, що експедитори – посередники (рис. 1) [5].

Згідно з даною моделлю, експедитори є посередницькими структурами, які виконують окремі сервісні і комерційні функції між вантажовідправниками (система 1) і транспортними підприємствами (система 2), а також між транспортними підприємствами і вантажоодержувачами (система 3), тобто обслуговують різні самостійні системи.

Недоліком моделі є те, що експедиторам доводиться вдаватися до штучних методів ув'язки вантажопотоків на стику ланок «вантажовідправник – транспорт» і «транспорт – вантажоодержувач». Відсутність координації діяльності по доставці вантажу пояснюються неточністю і збоями в роботі експедиторів і перевізників у даній моделі. Кожна посередницька ланка тут відповідає тільки за свій комплекс операцій і не пов'язує його з повним комплексом операцій із транспортно-експедиційного обслуговування під час переміщення вантажу по всьому логістичному ланцюгу. Дана модель організації експедиційної діяльності не дає експедитору змоги комплексно оцінювати весь транспортний і товарний ринок і, отже, оперативно реагувати на зміну попиту. Інакше кажучи, дана модель слабо адаптована до умов зовнішнього середовища.

У логістичній моделі взаємини між транспортними організаціями, вантажовласниками і транспортно-експедиторськими підприємствами розглядаються в рамках логістичної системи (рис. 2) [5].

Під логістичною системою в роботі розуміється складна організаційно структурована економічна

система, що складається із взаємозв'язаних в єдиному процесі управління матеріальними і супутніми потоками елементів-ланок (вантажовідправників, вантажоодержувачів, перевізників, інших учасників доставки), сукупність яких, межі і завдання функціонування об'єднані внутрішніми цілями організації бізнесу і зовнішніми цілями, наприклад скороченням часу доставки, вибором оптимального маршруту доставки, доставкою точно вчасно і т. д.

Логістична модель відображає підхід, згідно з яким експедитори трансформуються із посередників у принципалів, тобто стають рівноправними учасниками перевізного процесу. Перевага даної моделі – відмова від поняття стохастичності транспортних потоків і вивчення цих потоків як детермінованих, із певними параметрами, іншими словами, відмова від знеособленого вантажопотоку. У такій моделі взаємини експедиторів із транспортними організаціями, вантажовідправниками і вантажоодержувачами розглядаються в рамках логістичної системи.

Останнім часом намітилася тенденція до поступового переходу від вузької спеціалізації транспортно-експедиторських підприємств як посередників під час перевезень до здійснення ними функцій організаторів і операторів (логістична модель). Для цього крупні транспортно-експедиторські підприємства розвивають власні потужності (пересувний склад, складські термінали).

Ускладнення структури логістичної системи експедирування щодо традиційної змінює роль експедиторів та їх місце в даній системі, істотно ускладнює взаємовідносини елементів системи, структуру і рух потоків інформації, фінансових, матеріальних ресурсів. Більш жорстка координація та контроль взаємодії елементів, що зосереджені в руках експедиторів, у подібній системі забезпечують можливість отримання економії на доставці, що в кінцевому підсумку позначається на зниженні ціни споживання товарів та збільшенні обсягів реалізації продукції і послуг.

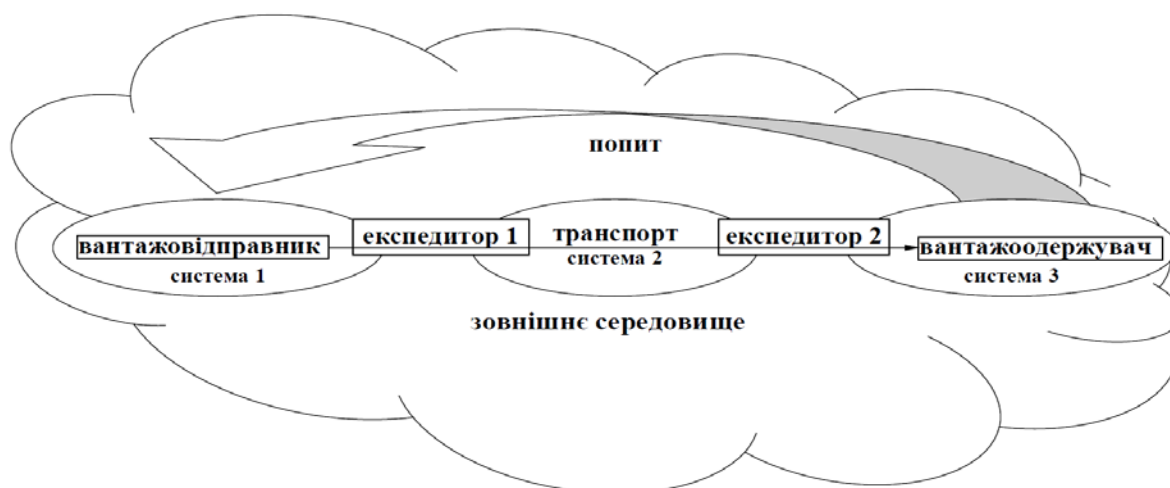

Рис. 1. Класична модель системи транспортного експедирування

Головний фактор у роботі будь-якої організації – це якість її продукції і послуг. Сьогодні вантажовласник, замовляючи в експедитора послугу з організації внутрішнього або міжнародного перевезення вантажів, хоче бути впевненим у тому, що його вантаж буде доставлений до місця призначення в цілості, точно в строк і при цьому у супроводі всіх необхідних документів. Окрім того, він бажає мати оперативну інформацію про рух свого вантажу за маршрутом прямування. Іншими словами, мова йде не просто про «організацію доставки», а про надання замовнику якісної транспортно-експедиторської послуги. В умовах «ринку покупця» продавець організує поставку товарів так, щоб максимально задовольнити клієнта, який диктує свої умови у сфері набору й якості послуг [6].

Якість ТЕО – це задоволення потреб клієнтів (вантажовласників), виражене в належному та ефективному виконанні ТЕО, відсутності помилок, постійному прагненні до підвищення рівня обслуговування, а також у відповідності рівня обслуговування стандартам споживача, умовам договору або зазвичай які висуваються вимогам до якості обслуговування [7].

Сьогодні все більше число користувачів транспортно-експедиторських послуг вимагає, щоб провайдери цих послуг дотримувалися стандартів якості ISO. Відомі ситуації, за яких вантажовідправники відмовляються працювати з організацією, не здатною підтвердити, що їх бізнес ведеться згідно з міжнародною системою якості. Особливо часто такі ситуації стали виникати після активного виходу на український ринок міжнародних транспортних компаній і великих торгових мереж.

Система якості – це сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, необхідних для загального керівництва якістю. Система якості є основою для демонстрації здатності організації надавати продукцію, що відповідає вимогам споживача, і створення ефективної системи менеджменту.

Стандарти ISO 9000 дають рекомендації з управління якістю відповідно до концепції інтегрального менеджменту якості TQM – Total Quality Management («Загальне управління якістю»). Вони містять принципи формування та управління якістю об'єкта на етапах його життєвого циклу і вимоги до системи управління якістю. Стандарти ISO 9000 у більшості країн прийняті як національні.

Основними стандартами ISO 9000: 2008 (2009) є [8]:

- ISO 9000-2008 «Системи управління якістю. Основні визначення і словник», який містить принципи управління якістю, основи побудови і функціонування систем якості, а також визначення ключових термінів у сфері якості;

- ISO 9001-2008 «Системи управління якістю. Вимоги» є стандартом, за вимогами якого проводиться сертифікація системи управління якістю;

- ISO 9004-2008 «Системи управління якістю. Керівництво щодо поліпшення діяльності» використовується для розвитку системи якості, що задовольняє вимогам стандарту ISO 9001 і містить додаткові рекомендації щодо вдосконалення діяльності підприємства.

Провівши аналіз поняття «якість ТЕО» стає можливим визначити власне бачення цієї категорії: якість ТЕО – це комплексна категорія, яка визначається здатністю задовольняти встановлені або передбачувані потреби клієнта (вантажовласника) у своєчасній доставці вантажу, стійкості зв'язків з іншими сторонами транспортного процесу (транспортними, суднохідними компаніями та ін.), належному оформленні транспортних документів, додаткових послугах (страхування вантажу, розроблення індивідуальних схем доставки вантажу, інформативному супроводі та ін.), зберігання вантажу на складських площах, що, своєю чергою, позитивно відображається як на іміджі транспортно-експедиторської компанії, так і на фінансових результатах діяльності [9].

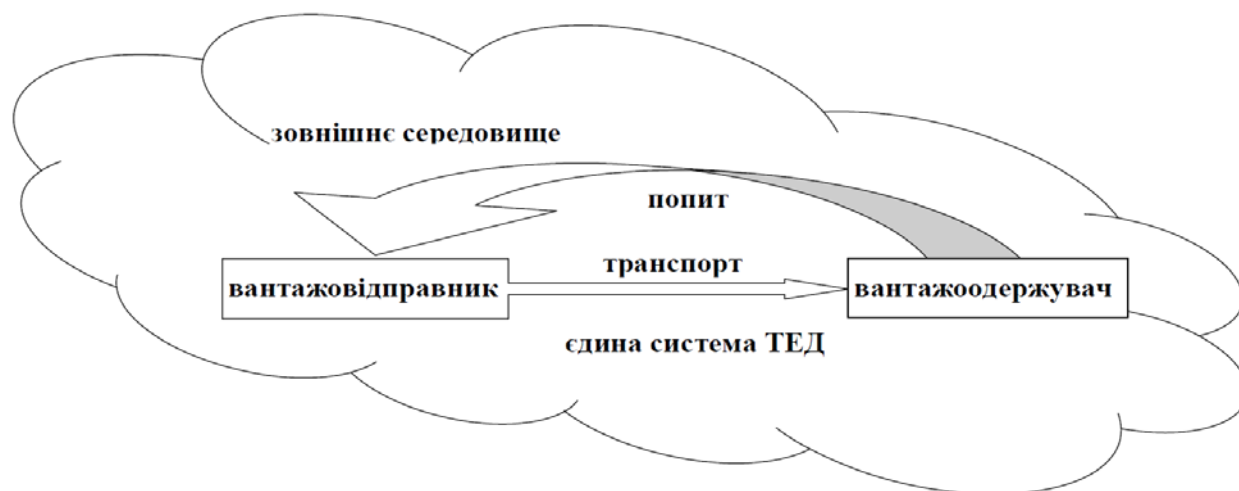

Рис. 2. Логістична модель системи транспортного експедирування

Максимально високий рівень якості транспортно-експедиційних послуг може бути досягнутий тільки за пропозиції замовникам комплексу послуг. Іншими словами, експедитор не тільки організовує перевезення вантажу, але і готовий виконати масу різноманітних супутніх послуг: комплектування та збереження вантажів, документальне оформлення перевезення, розрахунки з перевізниками та провайдерами інших видів послуг, здійснення інформаційного забезпечення/ супроводження перевезення. А в разі виконання міжнародного перевезення можуть додатися ще і послуги з митного оформлення вантажів. В умовах ринку обслуговування з більш широким асортиментом пропонованих послуг, ніж це необхідно споживачу, останньому обходиться дорожче [10], тому експедитор повинен дуже чітко розуміти, що ніяка послуга не може бути нав'язана споживачу. Поняття якості транспортно-експедиторських послуг нерозривно пов'язане з потребами та запитамі клієнтів, процес надання таких послуг має відштовхуватися від потреб клієнтів. Однак професійний експедитор зобов'язаний пред'явити клієнту максимально можливий набір послуг, а останній повинен мати можливість вибору. Транспортно-експедиторська послуга тільки тоді буде по-справжньому якісною, коли споживач має можливість вибрати для себе тільки дійсно необхідні йому операції з усього широкого спектру пропонованих послуг. Іншими словами, необхідно визначити, що отримає споживач транспортно-експедиторських послуг від упровадження експедитором системи управління якістю.

У цьому зв'язку доречно процитувати американського маркетолога Р. Хеллера: «Споживач повинен мати право вибору, тільки він може вирішити, що йому вигідніше і зручніше виконати – виробляти товар або купувати» [11]. Якщо слово «товар» замінити на слова «транспортно-експедиторська послуга», то відразу отримуємо своєрідну «логістичну» інтерпретацію класичної дилеми маркетингу – *make or buy problem* (проблема виробляти чи купувати).

Одним з основних стійких конкурентних переваг експедитора є інформаційний супровід перевезення. Високопрофесійний експедитор створює власні інформаційні системи, що здійснюють постійний контроль над місцем розташування контейнерів на маршруті (трейсинг). Такі системи збирають у перевізників усю інформацію про рух контейнерів із вантажем по маршруту прямування, обробляють її

та мінімум один раз на добу передають замовникам електронною поштою.

Сьогодні, використовуючи Інтернет-ресурси, клієнт може не тільки отримати інформацію про місцезнаходження контейнерів зі своїм вантажем, але й розрахувати вартість перевезення, а також розмістити в експедиторській компанії нове замовлення на перевезення (зробити букінг). Таку систему вже активно застосовують низка великих українських експедиторських компаній і велика кількість зарубіжних.

Ще однією важливою конкурентною перевагою сучасної транспортно-експедиторської компанії є її орієнтованість на потреби клієнта. Досвідчений і високопрофесійний експедитор повинен уміти знайти правильні відповіді навіть на ще не задані питання. Такий підхід до роботи із замовниками отримав назву «бізнес, орієнтований на потреби клієнта», або клієнтоорієнтований бізнес (*customer business oriented*). У всіх великих вітчизняних та іноземних транспортних і експедиторських компаніях створені спеціальні відділи по роботі з клієнтами (*customer service*), основними функціями яких є рішення будь-яких проблем клієнтів, пов'язаних із транспортуванням їх вантажів.

Ще один важливий показник якості транспортно-експедиторської послуги – забезпечення схоронності вантажів. У цьому відношенні контейнер, безумовно, – успішний винахід, зроблений у галузі транспорту ще в минулому столітті. Конструкція контейнера дає змогу гарантувати максимальне зберігання вантажу під час транспортування, за умови, що відправник правильно розмістив і закріпив у контейнері вантаж. Сучасні засоби транспортування і вантажно-розвантажувальна техніка на терміналах забезпечують дуже високий ступінь безпеки під час перевезення і перевалки з одного виду транспорту на інший.

Висновки. Виходячи з усього вищевикладеного, стає цілком очевидним, що якість транспортно-експедиторської послуги оцінюється тільки споживачем, і тому вона повинна бути поставлена в повну залежність від його потреб і побажань. Потрібно відзначити, що вантажовідправники мають пожити плоди поліпшення якості транспортно-експедиторських послуг, не несучи при цьому додаткових витрат і не докладаючи для цього ніяких додаткових зусиль. Для цього необхідне розроблення способів та методів оцінки та поліпшення якості ТЕО, орієнтоване передусім на всеохоплююче задоволення споживача цієї послуги.

Список літератури:

1. Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 1 липня 2004 р. № 1955-IV.
2. Свиридко С.В. Логістика: сучасні світові тенденції розвитку/ С.В. Свиридко // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2009. – № 1. – Ч. 1. – С. 452.
3. Коскіна Ю.А. Експедиторська діяльність, як різновид посередництва у придбанні транспортних послуг / Ю.А. Коскіна // Соціум. Наука. Культура. Технічні науки. – С. 3.

4. Неруш Ю.М. Коммерческая логистика : [учебник] / Ю.М. Неруш. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 270 с.
5. Пічугіна Ю.В. Формування ефективного транспортного експедирування в морських портах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Ю.В. Пічугіна. – СПб., 2009 – С. 40–43.
6. Саркисов С.В. Управление логистикой : [учеб. пособ. для вузов] / С.В. Саркисов. – М. : Дело, 2004. – 368 с.
7. Стадник В.Г. К проблеме повышения эффективности управления качеством транспортно-экспедиторской компании / В.Г. Стадник. – Дніпропетровськ, 2010.
8. Система стандартов ИСО 9004-2001. Системы менеджмента качества. Рекомендации по улучшению деятельности.
9. Фомин В.Н. Квалиметрия. Управление качеством. Сертификация : [курс лекций] / В.Н. Фомин. – М., 2000.
10. Всеобщее управление качеством : [учебник для вузов] / О.П. Глудкин, Н.М. Горбунов, А.И. Гуров, Ю.В. Зорин. – М. : Радио и связь, 1999.
11. Хойер Р., Хойер Б. Что такое качество? / Р. Хойер, Б. Хойер // Стандарты и качество. – 2002. – № 23. – С. 97–102.

УДК 005:330.341.1(477)

Ткаченко І.П., к. е. н., доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет
Очеретяний В.В., студент
Дніпровський державний технічний університет

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ФОРМУВАННЯ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Ткаченко І.П., Очеретяний В.В. Механізм забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємства в системі інституційної структури формування його інноваційної поведінки. У статті висвітлено питання, які стосуються змісту та шляхів удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств у контексті формування механізму забезпечення стратегії їх інноваційного розвитку в системі інституційної структури формування інноваційної поведінки. Зазначено, що ключовим завданням організації системи інституційної структури формування інноваційної поведінки підприємства є створення «правил поведінки», генерування інформації у поєднанні з одночасним розв'язанням проблем, що виникають, та підтримкою збалансованості інтересів усіх стейкхолдерів та контрагентів.

Ключові слова: механізм, інновації, інноваційна активність, інституції, інноваційна структура, інноваційна поведінка.

Ткаченко И.П., Очеретяный В.В. Механизм обеспечения стратегии инновационного развития предприятия в системе институциональной структуры формирования его инновационного поведения. В статье освещены вопросы, которые касаются содержания и путей усовершенствования управления инновационной деятельностью предприятий в контексте формирования механизма обеспечения стратегии их инновационного развития в системе институциональной структуры формирования инновационного поведения. Отмечено, что ключевым заданием организации системы институциональной структуры формирования инновационного поведения предприятия является создание «правил поведения», генерирование информации в сочетании с одновременным решением проблем, которые возникают, и поддержкой сбалансированности интересов всех стейкхолдеров и контрагентов.

Ключевые слова: механизм, инновации, инновационная активность, институции, инновационная структура, инновационное поведение.

Tkachenko I.P., Ocheretianyi V.V. Mechanism of providing of strategy of innovative development of enterprise in the system of institutional structure of forming of him innovative behavior. In the article the lighted up questions that touch maintenance and ways of improvement of management of enterprises innovative activity in the context of forming of mechanism of providing of strategy them innovative development in the system of institutional structure of forming of innovative behavior. Pre-condition of socio-economic increase of country is development of innovative enterprise. However, the indexes of innovative development in industry of Ukraine considerably fall behind from analogical world values. It is marked in the articles lighted up, that a key task to organization of the system of institutional structure of forming of innovative behavior of

enterprise is creation of «rules of behavior», generating of information in combination with the simultaneous decision of problems that arise up, and support of balanced of interests of all stakeholders and contractors.

Keywords: mechanism, innovations, innovative activity, institutes, innovative structure, innovative behavior.

Постановка проблеми. Вирішення питань реалізації системних перетворень у відновленні конкурентних позицій держави на європейському та світовому ринках, підвищення рівня її конкурентоспроможності, реалізації потужного науково-технічного та соціального потенціалу України можливе лише за умови економічного зростання на основі інноваційного типу розвитку.

Сьогодні основним рушієм прогресу, без якого неможливий розвиток, є впровадження інновацій. Однак, як зазначено у Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» від 11.02.2015 № 182-VIII, в Україні за роки незалежності наука втратила функції впливу на соціально-економічний розвиток держави, до критичного рівня знизився показник вітчизняного науково-технічного потенціалу, що стало загрозою національній безпеці України. Проблема має системний характер і зумовлена загальними принципами організації соціально-економічної діяльності України [1, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління стратегічним та інноваційним розвитком підприємств присвячено дослідження таких закордонних та вітчизняних науковців, як І. Ансофф, Л. Антонюк, В. Аньшина, В. Василенко, Н. Гончарова, А. Грінюв, П. Друкер, С. Ілляшенко, Н. Краснокутська, О. Кузьмін, Р. Моборн, Ф. Ніксон, І. Павленко, М. Портер, І. Роджерс, Дж. Стрікланд, А. Томпсон, Р. Фатхутдінова, К. Фрімен, В. Чубай, Г. Швиденко, З. Шершньова, Й. Шумпетер та ін. Водночас широке коло питань, які стосуються змісту та шляхів удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств у контексті формування механізму забезпечення стратегії їх інноваційного розвитку в системі інституційної структури формування інноваційної поведінки, ще недостатньо досліджене. Все це зумовлює необхідність та актуальність цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є пошук шляхів удосконалення механізму забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємства в системі інституційної структури формування його інноваційної поведінки з огляду на світовий досвід здійснення такої політики та з урахуванням практичних напрацювань у цій сфері в Україні.

Виклад основних результатів. Передумовою соціально-економічного зростання країни є розвиток інноваційного підприємництва. У сучасних умовах наука та науково-технічна сфера відіграють визначальну роль в ефективному розвитку еконо-

мік передових країн світу та якісному покращенні життя громадян. Стрімко зростає наукоємність ВВП, збільшується кількість зайнятих у науково-технічній сфері, нарощуються кошти на її фінансове та ресурсне забезпечення. Світовий ринок наукоємної продукції зростає в 2–2,5 рази швидше порівняно з темпами росту світової економіки [1, с. 2].

Однак багаторазове скорочення наукових розробок протягом останніх років в Україні призвело до глибокої кризи в інноваційній діяльності. Крім того, вплив воєнних дій на сході нашої країни завдає нищівного удару на стан економічної системи у цілому і на розвиток науки та науково-технічної сфери зокрема. 2014 р. увійшов в історію незалежної України як рік найскладніших випробувань. Країна зазнала територіальних утрат, постала перед загрозою економічного колапсу і втрати державності внаслідок агресії з боку ядерної держави – Росії. Під впливом подій 2014 р. поточна економічна ситуація характеризується подальшим занепадом [2, с. 2]. Нинішнє українсько-російське протистояння вже справляє серйозний вплив на фінансову ситуацію в обох країнах і макроекономічні аспекти їхнього розвитку. Причому якщо в Україні це є безпосереднім наслідком українсько-російського протистояння, то в російській економіці такі зміни більшою мірою відбуваються під впливом західних санкцій щодо Росії у зв'язку з її політикою щодо України [3, с. 8]. Серед основних факторів, що зумовлюють економічні тенденції у 2015–2016 рр., є низький зовнішній та внутрішній попит унаслідок гальмування економічного зростання; зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів; ускладнення відносин з основними торговельними партнерами та відтік інвестицій. Комплексна взаємодія показників за відсутності належних заходів стабілізації ситуації призводить до підсилення процесів занепаду економіки [2, с. 2].

Слід зазначити, що саме на реальному секторі економіки відобразився нищівний удар від збройного протистояння. Крім того, слід зауважити, що в сучасній економіці, яка характеризується стійкими інфляційними тенденціями, схильністю до кризових явищ, дефіцитом ресурсів, загостренням конкуренції на традиційних ринках, зростанням соціальних потреб, єдиним способом забезпечення підприємствам можливості як для простого відтворення, так і подальшого зростання на основі зміцнення їх конкурентоспроможності є інновації. Очевидними є прогалини в державній політиці щодо невизначеності її пріоритетів, недостатності важливих для відновлення економіки проектів розвитку та складності їх

Інноваційна активність підприємств України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			Дослідження і розробки ¹	у тому числі		Придбання інших зовнішніх знань ²	Підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення ⁴	Інші витрати
				Внутрішні НДР	Зовнішні НДР				
				млн.грн.					
%	млн.грн.								
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	X	5546,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	X	5115,3	778,8
2015	17,36	13813,7	2039,5		1834,1		205,4	84,9	X

¹ З 2007 р. сума внутрішніх та зовнішніх НДР; ² до 2007 р. придбання нових технологій; ³ з 2007 р. показник віднесено до інших витрат; ⁴ до 2007 р. придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій; ⁵ дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції; ⁶ починаючи з 2015 р. звіт подають юридичні особи видів економічної діяльності промисловості з чисельністю 50 осіб та більше.

Таблиця 2

Впровадження інновацій на вітчизняних промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т. ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції,* найменувань	із них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014**	12,1	1743	447	3661	1314	2,5
20152	15,2	1217	458	3136	966	1,4

* До 2003 р. нових видів продукції

** Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

імплементації. Крім того, нерозвиненість національної інноваційної системи як передумови формування нових джерел зростання не дає змоги забезпечувати підвищення конкурентоспроможності країни.

Як свідчать дані табл. 1, протягом багатьох років інноваційна активність промислових підприємств залишається на вкрай низькому рівні: у 2000 р. інноваційною діяльністю займалися 18,0% підприємств промисловості, впроваджували інновації – 14,8%; у 2014 р. інноваційною діяльністю займалися лише 16,1% підприємств промисловості, впроваджували

інновації – 12,1%; у 2015 р. інноваційною діяльністю займалися 17,1% підприємств промисловості, впроваджували інновації – 15,2%.

Водночас питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової скоротилася з 6,8% у 2001 р. до 1,4% у 2015 р. (табл. 2). Фінансування інноваційної діяльності здійснювалося переважно за рахунок власного капіталу.

Як свідчать дані табл. 3, триває руйнація фундаментальної бази для забезпечення структурних реформ на інноваційних засадах, що негативно від-

Таблиця 3

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт

	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
1996	1111,7	140,6	321,6	606,9	42,6	1,36
1997	1263,4	188,5	309,2	693,7	72,0	1,35
1998	1269,0	205,5	297,5	682,8	83,2	1,24
1999	1578,2	220,5	330,4	918,6	108,7	1,21
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16
2001	2275,0	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504,0	1132,6	3303,1	761,0	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,90
2009	8653,7	1916,6	1412,0	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037,0	1024,6	0,90
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79
2012	11252,7	2621,9	2057,7	5369,9	1203,2	0,80
2013	11781,1	2695,5	2087,8	5772,8	1225,1	0,80
2014*	10950,7	2475,2	1910,2	5341,5	1223,8	0,69
2015*	12611,0	2465,6	2271,3	6523,0	1351,1	0,64

*Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Таблиця 4

Групування основних підходів етимологічних досліджень до визначення поняття «інституції»

Підходи	Опис підходів
«Фундаторська ортодоксія»	– інституції: формальні, неформальні
«Тотально-інституційний підхід»	– інституція – як традиція, норма, як безумовний спосіб господарюючої поведінки є чимось стійким, незмінним, стабільним
«Інституційно-системне структурування»	– владно-організаційні інститути (інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування);
	– базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (інститут власності, інститут підприємництва, інститут грошей, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення);
	– господарсько-асоціативні інститути (фірма, держава, домогосподарство);
	– асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації).

бивається на динаміці рівня витрат на фінансування науково-технічних робіт (із 1,24% ВВП у 2003 р. до 0,64% ВВП у 2015 р. за прийняттого значення 2% ВВП) і свідчить про посилення загроз інноваційній безпеці держави.

Показники інноваційного розвитку в промисловості України значно відстають від аналогічних світових значень. Так, у провідних країнах – США, Японії, Німеччині та Франції – частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70–80%; у країнах ЄС частка підприємств, що впроваджують інновації, вчетверо більша, ніж в Україні.

Важливою подією 2014 р. стало підписання Україною Угоди про асоціацію, що відкриває значні перспективи для реального сектору економіки. У промисловому секторі Угода про асоціацію надає нового імпульсу інноваційним зрушенням України завдяки розширенню можливостей її участі в програмах науково-технічного розвитку ЄС та інтеграції України в європейський дослідницький простір. Так, 20 березня 2015 р. підписано Угоду між Україною та ЄС про участь України у Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт – 2020» (Програма «Горизонт – 2020»), яка об'єднує всі програми ЄС із фінансування досліджень та інновацій. Набуття Україною асоційованої участі в Програмі «Горизонт – 2020» дає змогу підприємствам та організаціям брати участь у проектах Програми на однакових із країнами – членами ЄС умовах.

Єдиним шляхом виходу зі складної ситуації в якій зараз опинилася вітчизняна економіка, перехід до інноваційної моделі розвитку та імплементація для цього на всіх її рівнях, але насамперед на мікрорівні, механізмів упровадження інновацій є єдиним безальтернативним засобом забезпечення конкурентоспроможності продукції, бізнесу, підприємств, галузей, секторів та національної економіки будь-якої країни незалежно від її природно-ресурсного та трудового потенціалу.

Враховуючи те, що сучасна теорія інновацій вирішальною мірою формується під впливом інституціоналізму, роль інституцій у житті організованого суспільства важко переоцінити, оскільки ключовим завданням країни в умовах трансформаційних перетворень є створення та розвиток інститутів ринку.

Удосконалення наявних важелів механізму забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємств та створення нових інноваційних елементів стали ключовими чинниками імплементації системи інституційної структури формування його інноваційної поведінки. Слід зазначити, що розвиток інституціоналізму потребує вдосконалення понятійного апарату і розмежування змісту таких категорій, як «інституції» та «інститут», оскільки відсутність наукової понятійно-категоріальної чистоти призводить до змішування змісту різних понять [5, с. 2]. Основні підходи етимологічних досліджень до визначення поняття «інституції» представлено в

табл. 4.

Групування основних підходів до системи комплексного підходу етимологічних досліджень визначення сутності поняття «інститут» дало змогу констатувати його як тривалі суспільно-економічні відносини, які базуються на формальних і неформальних інституціях, та як суб'єкта – носія певних соціально-економічних відносин на мікро- та макрорівні.

Ключовим завданням інституцій є створення сигналів про потреби суспільства, тобто генерування інформації у поєднанні з одночасним розв'язанням проблем, що виникають, та підтримкою збалансованості інтересів усіх його членів.

Отже, ключовим завданням організації системи інституційної структури формування інноваційної поведінки підприємства є створення «правил поведінки», генерування інформації у поєднанні з одночасним розв'язанням проблем, що виникають, та підтримкою збалансованості інтересів усіх стейкхолдерів та контрагентів. Саме інноваційна стратегія підприємства є тією логікою, якою керується підприємство, принципами, яких дотримується підприємство, методами, які обирає підприємство для ведення бізнесу та конкуренції, які ґрунтуються на інноваціях, в основі яких закладено інноваційний імператив поведінки, дій та рішень підприємства та його менеджменту. Інноваційна стратегія, підпорядкована завданням загальної стратегії підприємства, спрямована на комплексне формування та використання інноваційного потенціалу підприємства і на цій основі на забезпечення довгострокового функціонування інноваційного процесу на підприємстві шляхом належної організації всіх його складових елементів та підсистем та створення конкурентоспроможної інноваційної продукції та технологій найбільш ефективним та оптимальним шляхом.

Системне запровадження інновацій на підприємстві для забезпечення та розвитку конкурентоспроможності можна здійснити лише завдяки системним діям управління інноваційним процесом на підприємстві на основі такого системного інструменту, як стратегія, а саме інноваційна стратегія підприємства, яка являє собою, у нашому баченні, певний збалансований стратегічний набір/портфель правил як загальної, так і вузькофункціональної інноваційної поведінки підприємства, тобто створення системи інституційної структури формування його інноваційної поведінки та реалізації інноваційного потенціалу. Слід зазначити, що реалізація інноваційного потенціалу є процесом використання підприємством наявних суб'єктивних і об'єктивних можливостей, які формуються у внутрішньому і зовнішньому середовищі підприємства, для розвитку інноваційної діяльності.

Особливості системної інституційної структури та властивостей механізму забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємства дають

зможу включити до його складу такі елементи, як методи і засоби, форми, інструменти та моделі, що у своїй взаємодії забезпечують ефективність роботи всієї системи проходженням послідовності етапів. Загальним результатом роботи механізму є чітко сформована послідовність кроків (аналіз, планування, реалізація, контроль), яка, забезпечуючи подальшу реалізацію стратегії підприємства, підкріплює її ефективність наявністю ітераційних зв'язків для корекції попередніх етапів, а також загальним контролем на заключному етапі роботи механізму. Водночас слід пам'ятати про особливості, специфіку організації роботи окремого підприємства, що, безумовно, впливає на зміст стратегічного управління його інноваційним розвитком, який є унікальним для кожного підприємства та характеризується сформованою впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища специфічною формою.

Висновки. Отже, механізм забезпечення стратегії інноваційного розвитку підприємства в системі

інституційної структури формування його інноваційної поведінки повинен базуватися на комбінації підходів до її формування, має бути орієнтованим на дотримання балансу між стратегічними пріоритетами та перспективними напрямками інноваційного розвитку підприємства, мінімізацію економічних ризиків через упровадження моніторингу реалізації кожного етапу інноваційної стратегії, імплементацію динамічної моделі вибору інноваційної стратегії, здатної реагувати на зміни зовнішніх та внутрішніх факторів, а також поєднувати в собі такі процеси: визначення вектору інноваційних перетворень, формування моделі стратегічного інноваційного розвитку, розроблення систем управління проектами інноваційного розвитку, розроблення інструментів контролю і аналізу результатів розроблення та імплементації інноваційної стратегії та спрямований на організацію стратегічного управління інноваціями засобами сформованої інституційної структури механізму забезпечення інноваційної стратегії.

Список літератури:

1. Постанова Верховної Ради України № 182-VIII від 11.02.2015 «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/182-19>.
2. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.
3. Кулицький С. Економічні аспекти нинішнього українсько-російського протистояння / С. Кулицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=387.
4. Лозовський О.М., Глухова Н.В. Особливості інноваційних стратегій як рушійного фактору розвитку інновацій на підприємствах / О.М. Лозовський, Н.В. Глухова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/23/gluhova.php>.
5. Катигрובה О.В. Сутнісна характеристика понять «інститут» та «інституція» в теорії інновацій / О.В. Катигрובה [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economic-theory-and-history-311/7510-description-of-understanding-sutnsna-qnstitutq-ta-qnstitutsyaq-in-teor-nnovatsy>.

Школьник І.О., д. е. н., професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
*Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Сумського державного університету*

Синєпол В.Е., магістр
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Сумського державного університету

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТАКСОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Школьник І.О., Синєпол В.Е. Фінансова стійкість підприємств машинобудівного сектору економіки України: таксономічний аналіз. У статті проведено оцінювання фінансової стійкості підприємств машинобудування за 2011–2015 рр. Для отримання інтегрального показника фінансової стійкості застосовано таксономічний аналіз. Здійснено розрахунок таксономічного показника фінансової стійкості підприємств галузі та окремого підприємства. На основі отриманих значень розраховано прогнозні значення таксономічного показника. Визначено основні фактори впливу на фінансову стійкість та сформовано рекомендації щодо покращення фінансової стійкості підприємств.

Ключові слова: машинобудування, фінансова стійкість, оцінка фінансової стійкості, таксономічний аналіз, інтегральний показник фінансової стійкості.

Школьник И.О., Синепол В.Э. Финансовая устойчивость предприятий машиностроения в Украине: таксономический анализ. В статье осуществлена оценка финансовой устойчивости предприятий машиностроения за 2011–2015 гг. Для получения интегрального показателя финансовой устойчивости применяется таксономический анализ. Осуществлен расчет таксономического показателя финансовой устойчивости отдельного предприятия и по отрасли в целом. На основе полученных значений осуществлен прогноз таксономического показателя. Определены основные факторы влияния на финансовую устойчивость предприятий и предложены рекомендации по улучшению финансовой устойчивости предприятий.

Ключевые слова: машиностроение, финансовая устойчивость, оценка финансовой устойчивости, таксономический анализ, интегральный показатель финансовой устойчивости.

Shkolnyk I.O., Syniepol V.E. The financial sustainability of the machinery enterprises in Ukraine: taxonomic analysis. In this paper, financial sustainability evaluation of machinery enterprises over 2011–2015 years is conducted. In order to obtain the integrated financial sustainability indicator of financial sustainability taxonomic analysis is applied. Taxonomic indicator of the financial sustainability of the machinery industry enterprises and machinery PJSC is calculated. Given the indicators values the forecast of taxonomic indicator is made. The main factors that impact financial sustainability are determined and suggestions of the financial sustainability improvement are provided.

Keywords: machinery industry, financial sustainability, financial sustainability evaluation, taxonomic analysis, integrated financial sustainability indicator.

Постановка проблеми. Перманентні кризові явища, що відбуваються як на світовому, так і на вітчизняному фінансовому ринку, негативно впливають на процеси фінансування підприємств реального сектору економіки, що не може не позначитися на їх фінансовій стійкості. З одного боку, суттєве скорочення кредитування банками підприємств, досить дорогий позиковий капітал, відсутність внутрішнього потужного інвестора на фондовому ринку, з іншого – суттєве скорочення рентабельності діяльності підприємств (за останні п'ять років середня кількість промислових прибуткових підприємств становить 63,76%, підприємств машинобудування – 66,54%, причому за останні два роки спостерігається

збитковість діяльності промислових підприємств на рівні 8,55% у середньому, підприємств машинобудування – 10,65%) у сукупності створюють негативні умови для посилення фінансової стійкості. «Власне, сьогодні в Україні ми маємо ситуацію, коли фондовий ринок практично не виконує свою ключову функцію – сприяти перерозподілу капіталу задля фінансування розвитку емітентів, оскільки протягом останніх років практично відсутні операції IPO (первинного публічного розміщення), і навіть ті незначні обсяги, що проводились емітентами, відбувалися за межами вітчизняних фондових площадок здебільшого за підтримки своїх материнських іноземних компаній» [1]. Тобто підприємства реального

сектору економіки не мають можливості залучати дешевий капітал із зовнішніх джерел фінансування, а внутрішні джерела (чистий прибуток) поступово зменшуються. У такій ситуації особливого значення набувають оцінка та прогнозування фінансової стійкості підприємств. Оскільки суб'єкти мікро-економічного рівня є основною ланкою фінансової системи країни, то їх фінансова стійкість є основою стійкості та розвитку національної економіки. Це і пояснює актуальність обраної тематики та викликає підвищений інтерес до проблематики забезпечення фінансової стійкості підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фінансового стану підприємств машинобудування в цілому та їх фінансової стійкості зокрема приділяють увагу такі науковці: Ю. Барташевська, Т. Васишин, Ю. Великий, Т. Кальна, Л. Клименко, А. Колодійчук, Ю. Короткий, В. Панченко, О. Литвиненко, Х. Мадзіновська, М. Чумаченко та ін.

Водночас, як правило, оцінювання фінансової стійкості підприємств відбувається з використанням стандартних методик, заснованих на агрегованому або коефіцієнтному аналізі, що не завжди дає

зможу нівелювати вплив різноманітних факторів а також ураховувати фінансовий стан відповідної галузі.

Постановка завдання. Метою статті є оцінювання фінансової стійкості підприємств машинобудівної галузі на основі застосування таксономічного підходу.

Виклад основних результатів. Машинобудівний сектор є важливим та невід'ємним складником економіки України. Ефективність функціонування підприємств машинобудування значною мірою визначає виробничий потенціал країни, оскільки є системоутворюючою галуззю вітчизняної економіки. На сучасному етапі спостерігається низка негативних процесів у діяльності підприємств галузі, а саме: частка продукції машинобудування у загальному обсязі виробленої промислової продукції зменшилася з 12,41% у 2011 р. до 8,87% у 2015 р.; збільшення значення індексу виробництва продукції машинобудування до 85,9% у 2015 р. з 79,4% у 2014 р. пояснюється збільшенням обсягу виробництва автотранспортних засобів, що викликано підвищенням попиту на продукцію для потреб військового комплексу країни; за 2011–2014 рр. від-

Таблиця 1

Визначення типу фінансової стійкості підприємств машинобудування, млн. грн.

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Власні кошти (В)	1114,10	727,50	-1379,00	-25258,90	-38728,40
Власні та довгострокові позикові кошти (ВД)	25838,80	32568,40	29854,00	12160,90	-440,50
Загальні кошти (ЗК)	37218,10	45580,10	44509,60	38053,40	37205,10
Запаси	41843,50	42942,60	43063,80	44488,00	55151,80
Індикатор а1 (В-Запаси)	-40729,40	-42215,10	-44442,80	-69746,90	-93880,20
Індикатор а2 (ВД-Запаси)	-16004,70	-10374,20	-13209,80	-32327,10	-55592,30
Індикатор а3 (ЗК-Запаси)	-4625,40	2637,50	1445,80	-6434,60	-17946,70
ЗК/Запаси	0,8895	1,0614	1,0336	0,8554	0,6746

Джерело: складено автором на основі [2]

Таблиця 2

Коефіцієнтний аналіз фінансової стійкості підприємств машинобудування

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт забезпеченості ОА ВОК	0,2298	0,2888	0,2598	0,1007	-0,0036
Коефіцієнт забезпеченості запасів ВОК	0,6168	0,7580	0,6922	0,2701	-0,0090
Коефіцієнт маневреності ВК	0,4277	0,5178	0,4556	0,2860	-0,0193
Коефіцієнт автономії	0,3517	0,3595	0,3603	0,2250	0,1275
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,5425	0,5612	0,5633	0,2903	0,1461
Коефіцієнт фінансування	1,8434	1,7818	1,7753	3,4449	6,8443
Коефіцієнт концентрації ПК	0,6483	0,6405	0,6396	0,7750	0,8725
Коефіцієнт поточних зобов'язань	0,7777	0,7158	0,7311	0,7415	0,7815
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань	0,2223	0,2842	0,2689	0,2585	0,2185
Коефіцієнт кредиторської заборгованості	0,8395	0,8355	0,8201	0,7477	0,7153
Коефіцієнт дебіторської заборгованості	0,4818	0,4924	0,5036	0,4980	0,4279
Відношення ДЗ до КЗ	0,7452	0,8286	0,8296	0,7405	0,5960

Джерело: складено автором на основі [2]

булося зменшення частки прибуткових підприємств із 65,6% до 63,7%, проте в 2015 р. їхня частка становила 74,0%; поступово галузь машинобудування перетворюється з експортоорієнтованою на імпортоорієнтовану: частка імпорту (22,61% у 2015 р.) машинобудівної продукції перевищує частку експорту (12,53%).

Фінансова стійкість підприємства являє собою здатність суб'єкта господарювання підтримувати динамічну фінансову рівновагу, зберігати фінансову гнучкість та фінансову незалежність, що забезпечить його стабільність та розвиток у довгостроковій перспективі навіть в умовах невизначеності. Вітчизняна практика має напрацьовані стандартні методи визначення фінансової стійкості – агрегований та коефіцієнтний. Окрім того, застосовуються також маржинальний, бальний, матричний, балансовий, інтегральний, факторний, дискримінантний аналіз та ін.

За агрегованим методом, як відомо, для абсолютного типу фінансової стійкості повинна виконуватися умова покриття запасів власними коштами ($a1 \geq 0, a2 \geq 0, a3 \geq 0$), для нормального – власними

та довгостроковими ($a1 \leq 0, a2 \geq 0$), для нестійкого – загальними ($a1 \leq 0, a2 \leq 0, a3 \geq 0$) (табл. 1).

Як свідчать розрахунки, підприємства машинобудування впродовж 2011–2015 рр. не мали достатньо коштів для фінансування поточної діяльності. Тип фінансової стійкості визначено як кризовий у 2011, 2014 та 2015 рр., а в 2012–2013 рр. – як нестійкий. Проблеми недостатності коштів підприємств підтверджують і відносні показники фінансової стійкості (табл. 2).

Зменшення обсягів власного капіталу (ВК) підприємства призвело до зростання концентрації позикового капіталу (ПК) з 64,83% до 87,25% і, відповідно, зростання його у розрахунку на кожну одиницю позикового капіталу – з 1,84 грн. у 2011 р. до 6,84 грн. у 2015 р., що є негативною тенденцією та посилює залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Відповідно до показників балансу підприємств машинобудування, зменшення власного капіталу відбулося за рахунок значних обсягів збитків та зменшення зареєстрованого капіталу.

Причому якщо в 2012 р. оборотні активи (ОА) підприємств були забезпечені власним оборотним

Таблиця 3

Компаративний аналіз фінансової стійкості та таксономічного показника

Фінансова стійкість	Таксономічний показник/метод
Складна, системна та динамічна властивість Інтегральна характеристика діяльності підприємства	Синтетична величина, що враховує вплив значень усіх індивідуальних показників [3, с. 142]; метод аналізу багатокритеріальних процесів [4, с. 93]
Характеризується значною кількістю параметрів (показники різних напрямів діяльності підприємства – операційної, інвестиційної, фінансової)	Орієнтований на дослідження об'єктів, що характеризуються великою кількістю різномірних параметрів [4, с. 93]; дає змогу «згорнути» багатовимірний статистичний матеріал у часі та просторі в єдину кількісну характеристику, упорядкувати показники, виявити зміни в їх динаміці та «вузькі місця», які мають найбільший вплив на зміну таксономічного показника [5]

Таблиця 4

Вхідні показники фінансової стійкості підприємств машинобудування для розрахунку таксономічного показника

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт автономії	0,3517	0,3595	0,3603	0,2250	0,1275
Коефіцієнт фінансування	1,8434	1,7818	1,7753	3,4449	6,8443
Коефіцієнт концентрації ПК	0,6483	0,6405	0,6396	0,7750	0,8725
Коефіцієнт забезпечення ВОК	0,2298	0,2888	0,2598	0,1007	-0,0036
Коефіцієнт маневреності ВК	0,4277	0,5178	0,4556	0,2860	-0,0193
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,2983	1,4060	1,3511	1,1119	0,9964
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0,1444	0,1423	0,1266	0,1146	0,1419
Коефіцієнт оборотності активів	1,2559	1,0491	0,8629	0,9136	0,9915
Коефіцієнт оборотності ПК	1,9191	1,6281	1,3483	1,2899	1,2011
Коефіцієнт дебіторської заборгованості	0,4818	0,4924	0,5036	0,4980	0,4279
Коефіцієнт кредиторської заборгованості	0,8395	0,8355	0,8201	0,7477	0,7153
Рентабельність діяльності	0,0520	0,0510	0,0180	-0,1330	-0,0800
Знос основних засобів	0,7762	0,6657	0,6371	0,6469	0,5486

капіталом (ВОК) на 28,88%, запаси – на 75,80%, а 51,78% власного капіталу (ВК) використовувалося для фінансування поточної діяльності (інша частина капіталізована), то в 2015 р. ці значення становлять 0,36%, -0,9% та -1,93% відповідно, що свідчить про недостатність власних оборотних коштів.

Найбільша частка довгострокових зобов'язань підприємств була в 2012 році (28,42%), проте найбільші обсяги довгострокових зобов'язань підприємств спостерігаються в 2014–2015 рр. Окрім того, за 2011–2015 рр. відбулося зменшення дебіторської заборгованості (ДЗ) у складі оборотних активів підприємств із 48,18% до 42,79%. Тобто це означає, що частка виробничих засобів, що прямо чи опосередковано беруть участь у процесі виробництва, становить приблизно 54,0%. Тенденцію до зменшення демонструє і кредиторська заборгованість (КЗ) у складі пасивів, але її частка все одно залишається суттєвою – 71,53% у 2015 р.

Агрегований та коефіцієнтний методи є базовими під час аналізу фінансової стійкості підприємства, проте різний вплив та інтерпретація показників не дають змоги отримати інтегральний показник фінансової стійкості. Для цього можемо використати таксономічний підхід. Наші наукові симпатії щодо використання цього методу можна пояснити у вигляді компаративного аналізу властивостей таксономічного показника та фінансової стійкості (табл. 3).

Для аналізу та порівняння динаміки фінансової стійкості з галузевою тенденцією нами обрано машинобудівне підприємство ПАТ «НВАТ «ВНДІ-компресормаш». До розрахунку таксономічного показника включено 13 показників фінансової стійкості, що наведено в табл. 4, 5.

Доцільність включення показників до інтегрального не тільки базується на висновках щодо фінансового стану галузі та обраного підприємства, а й підтверджується результатами проведеного нами парного кореляційного аналізу: всі показники знаходяться у сильному взаємозв'язку (коефіцієнти кореляції R у діапазоні 0,69–0,99).

Розрахунок таксономічного показника фінансової стійкості здійснено за класичним алгоритмом таксономічного аналізу.

Проведені розрахунки дали змогу отримати такі результати (рис. 1).

За період 2011–2015 рр. відбулася втрата фінансової стійкості підприємствами машинобудування.

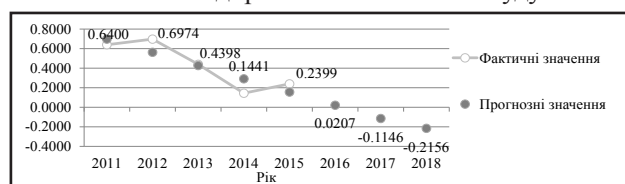

Рис. 1. Фактичні та прогнозовані значення таксономічного показника фінансової стійкості ПАТ «НВАТ «ВНДІ-компресормаш»

Таблиця 5

Вхідні показники фінансової стійкості ПАТ «НВАТ «ВНДІ-компресормаш» для розрахунку таксономічного показника

Показник	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт автономії	0,3656	0,3256	0,2611	0,1277	0,1777
Коефіцієнт фінансування	1,7351	2,0711	2,8295	6,8313	4,6267
Коефіцієнт концентрації ПК	0,6344	0,6744	0,7389	0,8723	0,8223
Коефіцієнт забезпечення ВОК	0,3069	0,2466	-0,0242	-0,0760	0,0204
Коефіцієнт маневреності ВК	0,5321	0,5106	-0,0683	-0,5194	0,0934
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,3069	1,2466	0,9758	0,9240	1,0204
Коефіцієнт абсолютної платоспроможності	0,0581	0,0312	0,0336	0,0086	0,0054
Коефіцієнт оборотності активів	1,0854	0,9443	0,9194	0,8621	0,8440
Коефіцієнт оборотності ПК	1,7732	1,4395	1,3045	1,0598	0,9967
Коефіцієнт дебіторської заборгованості	0,6298	0,5855	0,5621	0,5643	0,6357
Коефіцієнт кредиторської заборгованості	0,7299	0,5838	0,5494	0,5565	0,5239
Рентабельність діяльності	0,0759	0,0233	-0,1141	-0,1014	0,0663
Знос основних засобів	0,4629	0,5071	0,5628	0,6228	0,6691

Таблиця 6

Оцінка якості прогнозу таксономічного показника фінансової стійкості

Таксономічний показник фінансової стійкості:	Показник точності прогнозу		
	RMPSE	MAPE	U
підприємства	4,92	33,69	0,1057
галузевий	3,21	25,83	0,0902
Якість прогнозу	Висока (< 10 %)	Задовільна (20-40%)	Висока

Тенденція до зниження фінансової стійкості ПАТ «НВАТ «ВНДІкомпресормаш» підтверджується галузевою (рис. 2), проте значення інтегрального показника підприємства є дещо вищими. Це пояснюється переважно більшою часткою власного капіталу, відповідно, і більшими обсягами забезпечення власним оборотним капіталом та вищою рентабельністю. Зокрема, у 2015 р. підприємство отримало прибуток, що дало змогу відновити рентабельність.

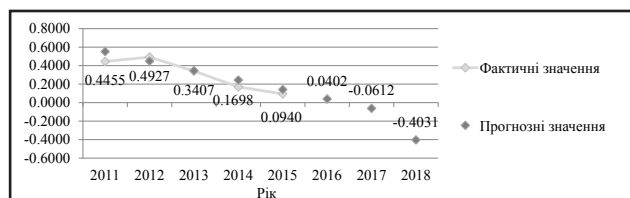

Рис. 2. Фактичні та прогнозовані значення таксономічного показника фінансової стійкості підприємств машинобудування

Для прогнозування значень таксономічного показника фінансової стійкості нами використано аналітичний метод прогнозування тенденції – метод Брауна-Маєра на основі параболі другого порядку. Цей метод заснований на експоненційному згладжуванні та є одним із найбільш ефективних, надійних і широко використовуваних методів прогнозування.

Перевірку тренду підтверджують показники точності ex-post прогнозу (табл. 6).

Ураховуючи недоліки показників MAPE та RMPSE (залежність від обраних одиниць виміру), нами додатково розраховано коефіцієнт невідповідності Тейла, який вважається безрозмірним та більш точним, аналогічним до коефіцієнта кореляції. Оскільки його значення перебувають у діапазоні від 0 до 1, можна вважати якість прогнозу високою.

Втрата фінансової стійкості підприємствами машинобудування зумовлена не тільки негативними внутрішніми факторами, що були зазначені вище. Вони є похідними від зовнішніх факторів впливу, серед яких:

- неузгодженість законодавства та відсутність чітко зазначених джерел фінансування машинобудування в розроблених стратегіях розвитку галузі;
- інфляційні процеси, нестабільний валютний курс, що спричиняє коливання надходження коштів від реалізації продукції та витрат на придбання імпортованих комплектуючих;
- значна втрата ринків збуту продукції, враховуючи суттєву частку Російської Федерації;

– недостатні обсяги інвестицій у машинобудівну галузь, а також низька частка державного фінансування інноваційної діяльності галузі машинобудування. За 2013–2015 рр. фінансування інновацій відбувається переважно за рахунок власних коштів – 71,35% у 2013 р. та 90,51% у 2015 р., на фінансування інновацій виробництва машин та устаткування спрямовувалося 54,40% власних коштів у 2013 р., а в 2015 р. – 96,82%, причому державне фінансування за цей рік повністю відсутнє;

– відтік кваліфікованих галузевих спеціалістів за кордон та ін.

Для покращення фінансової стійкості підприємств, необхідно здійснити низку заходів:

– забезпечити ефективне управління дебіторською та кредиторською заборгованістю з урахуванням коливань валютного курсу;

– встановити раціональну структуру запасів і, як наслідок, зменшити операційний та фінансовий цикли;

– збільшити обсяги виробництва, у тому числі за рахунок збільшення обсягів державних замовлень. Ураховуючи поточну ситуацію з постачанням енергоресурсів, це формує попит на розвиток альтернативних джерел енергії та, відповідно, виробництво обладнання для цієї галузі. Збільшення обсягів підвищить завантаження виробничих потужностей, а отже, ефективне їх використання та зростання обсягів прибутків;

– виконувати іноземні замовлення, у тому числі на основі проектного фінансування;

– фінансувати інноваційну діяльність для забезпечення відповідності продукції міжнародним стандартам;

– розвивати співпрацю між науковими установами, університетами та підприємствами, що сприятиме більш ефективному впровадженню винаходів у процес виробництва.

Висновки. Отже, застосування таксономічного підходу для аналізу та оцінки фінансової стійкості дає можливість отримати агрегований результат на основі узагальнення впливу багатьох факторів, серед яких основними є низька частка власного капіталу, постійно зростаючі обсяги короткострокових кредитів та кредиторської заборгованості, що спричиняє недостатність власних оборотних коштів для фінансування поточної діяльності. Порівняння значень у динаміці та з відповідним середньогалузевим показником дає змогу визначити ключові фактори впливу на фінансову стійкість та сформулювати рекомендації щодо покращення фінансової стійкості підприємств.

Список літератури:

1. Школьник І.О. Реальний та фінансовий сектори економіки України: проблема взаємодії / І.О. Школьник // Проблеми і перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України : збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції (23–24 листопада 2016 р.) ; Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету. – Суми : ННІ БТ «УАБС» СумДУ, 2016. – С. 159–163.

2. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання за 2015 рік» / За ред. М.С. Кузнецової. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 483 с.
3. Осадча Ю.В. Аналіз рівня розвитку регіональних ринків праці / Ю.В. Осадча // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1(11). – С. 142–145.
4. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ экономическом моделировании / В. Плюта. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 174 с.
5. Калишенко В.О. Застосування таксономічного аналізу для визначення інтегрального показника рівня організації кредитної діяльності ПАТ «Ощадбанк» / В.О. Калишенко, О.І. Буркун // Архів публікацій GISAP [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gisap.eu/ru/node/462.
6. Кальна Т.А. Конкурентоспроможність продукції машинобудівної промисловості / Т.А. Кальна // Збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – № 2. – Т. 21. – С. 93–99.
7. Короткий Ю.В. Машинобудівна промисловість України: здобутки та перспективи / Ю.В. Короткий // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 11. – С. 117–120.
8. Мадзіновська Х.О. Комплексний підхід до аналізу та оцінки фінансово-економічної діяльності підприємств машинобудування / Х.О. Мадзіновська // Бізнесінформ. – 2015. – № 2. – С.156–161.
9. Статистичний збірник «Промисловість України у 2011–2015 роках» / За ред. І.С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 382 с.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.15: 338.45

Гусарова М.Ю., аспірант
кафедри туризму і готельно-ресторанної справи
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ «ЖОРСТКИХ» ТА «М'ЯКИХ» ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

Гусарова М.Ю. Вплив «жорстких» та «м'яких» факторів конкурентоспроможності на інвестиційну привабливість регіонів країни. У статті досліджено базові і забезпечувальні ознаки конкурентоспроможності, виявлено поняття ризику як найважливішої характеристики господарських процесів регіону, охарактеризовано «жорсткі» та «м'які» фактори під час розрахунку індексу інвестиційної привабливості регіону.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, економічні об'єкти, інвестор, соціально-економічний розвиток регіону, «жорсткі» та «м'які» фактори, інтегральний показник.

Гусарова М.Ю. Влияние «жестких» и «мягких» факторов конкурентоспособности на инвестиционную привлекательность регионов страны. В статье исследованы базовые и обеспечительные признаки конкурентоспособности, выявлено понятие риска как важнейшей характеристики хозяйственных процессов региона, охарактеризованы «жесткие» и «мягкие» факторы при расчете индекса инвестиционной привлекательности региона.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, экономические объекты, инвестор, социально-экономическое развитие региона, «жесткие» и «мягкие» факторы, интегральный показатель.

Husarova M.Y. The impact of “hard” and “soft” factors of competitiveness in the investment attractiveness of the country. In the article the basic features of interim and competitiveness, revealed the concept of risk as the most important characteristics of business processes in the region, described “hard” and “soft” factors in calculating the index of investment attractiveness of the region.

Key words: investment attractiveness, economic targets, investor, social and economic development of the region, “hard” and “soft” factors, integral index.

Постановка проблеми. Сьогодні здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі, забезпечують більш високий рівень добробуту своїх громадян.

Незважаючи на низку досліджень економічного розвитку регіонів, основними стримуючими факторами інвестиційної діяльності різних країн, зокрема України, є суттєве техніко-технологічне відставання вітчизняних промислових підприємств від іноземних конкурентів, позиції яких стрімко зростають; низький рівень якості виробництва, відсталість менеджменту та культури ведення бізнесу; нестача фінансових ресурсів для освоєння нових стандартів ведення бізнесу. Тому для ліквідації перешкод на шляху економічного розвитку країни доцільно проаналізувати вплив «жорстких» та «м'яких» факторів на інвестиційну привабливість регіонів.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та аналіз впливу факторів конкурентоспроможності на інвестиційну привабливість регіонів країни.

Поставлена мета обумовила вирішення таких завдань:

- виявлення різних рівнів конкурентоспроможності відповідно до економічних об'єктів;
- характеристика базових і забезпечувальних ознак конкурентоспроможності;
- визначення ключових факторів конкурентоспроможності промисловості регіону;
- дослідження індексу інвестиційної привабливості регіону;
- виявлення основних стримуючих факторів конкурентоспроможності промисловості України та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку регіональної економіки як інноваційного процесу присвятили чимало наукових

праць як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Особливої уваги заслуговують дослідження М. Портера, у яких автор розглядає конкурентоспроможність, пов'язану з місцем розташування, головним чином з позицій промислового оточення. На його думку, наявність робочої сили, капіталу або сировини не визначає успіх компанії, оскільки зазначені ресурси стали широкодоступними [1]. Наукову цінність становлять роботи Л.С. Шеховцевої, у яких обґрунтовано використання програмно-цільового підходу під час формування конкурентоспроможності регіону на основі наявних конкурентних переваг [2]. Проте у вітчизняній науковій літературі повною мірою не розкрито особливості впливу факторів конкурентоспроможності на інвестиційну привабливість регіонів.

Виклад основних результатів. Конкурентоспроможність у широкому розумінні трактується як здатність товаровиробника, регіону, країни загалом протистояти конкурентам, тобто витримувати конкуренцію, покращуючи своє становище як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Конкурентоспроможність виявляється на різних рівнях відповідно до економічних об'єктів. Зокрема, конкурентоспроможність можна розглядати на таких рівнях [1, с. 82]:

- 1) індивідуальний рівень – конкурентоспроможність продукції;
- 2) мікрорівень – конкурентоспроможність підприємства;
- 3) мезорівень – конкурентоспроможність регіону (галузі економіки чи виду економічної діяльності);
- 4) макрорівень – конкурентоспроможність держави.

Конкурентоспроможність регіону – це економічна категорія, що характеризує відносини взаємодії системи продуктивних сил на певній території, господарських відносин та інституційної форми протікання названих процесів, що здійснюються як синергетичний ефект такої взаємодії.

Конкурентоспроможність володіє низкою ознак, зокрема базових і забезпечувальних. До базових ознак конкурентоспроможності належать наявність у регіоні розвиненої системи продуктивних сил, що включає в себе природні багатства, науковий потенціал, рівень застосування досягнень технічного прогресу на підприємствах регіону, що створює загальний рівень техніко-технологічного забезпечення господарювання в певному регіоні, ступінь розвиненості інтелекту жителів певної території тощо. До забезпечувальних ознак конкурентоспроможності відносять її інституційну складову. Саме повна забезпеченість регіону різними об'єктами інфраструктури означає, що потенційні можливості можуть перетворитися на його реальну конкурентоспроможність, а вона буде вже потім реалізовуватися в конкурентних перевагах даного регіону, будучи необхідною для впорядкування

взаємовідносин між господарюючими суб'єктами регіону та ефективним використанням базових.

Конкурентоспроможність регіону включає в себе поняття ризику як найважливішої характеристики господарських процесів регіону, тому конкурентна позиція і характеристика конкурентоспроможності як сукупності потенціалів вбирає в себе обґрунтування ризику, властивого даному регіону. Ризик наявний у всій системі потенціалів, що характеризують конкурентоспроможність, і в конкурентній позиції регіону, оскільки ця позиція може нести в собі різний ступінь ризику господарювання, політичної і соціальної поведінки.

Таким чином, конкурентоспроможність регіональної економіки – це здатність реалізувати основне цільове завдання її функціонування – сталий соціально-економічний розвиток регіону із забезпеченням високої якості життя його населення.

На конкурентоспроможність регіону впливає також конкурентоспроможність промисловості регіону, що залежить від багатьох чинників зовнішнього середовища та від особливостей соціально-економічного розвитку окремих територій. Ключовими факторами конкурентоспроможності промисловості регіону виступають [3] фактори розміщення промисловості; параметри факторів виробництва; параметри попиту; наявність суміжних і підтримуючих виробництв; стратегія промислових підприємств, їх структура і суперництво; соціально-психологічний клімат; наявність конкурентного середовища; виробничий потенціал; освоєння новітніх технологій; управління фінансовими потоками; управління інформаційними потоками; рівень техніко-економічного розвитку; фактори вищого менеджменту і ринкова орієнтація; фінансова стійкість підприємств промисловості тощо.

З метою підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів України необхідним є визначення інвестиційної привабливості регіону. Як економічний феномен інвестиційна привабливість формується на основі дії регіональних факторів впливу. Оскільки самі фактори потребують певного рівня конкретизації, їх можна описати за допомогою системи статистичних індикаторів з різними одиницями виміру [4].

Виходячи з того, що інвестиційна привабливість області формується під впливом цілої сукупності факторів, виникає необхідність комплексного аналізу їх дії та ступеня впливу на прийняття рішень інвесторами.

Інвестиційна привабливість регіону (області) визначається сукупністю чинників (рис. 1).

Чинники інвестиційних рішень можна поділити на дві великі групи за критерієм незмінності / змінності в часі.

- 1) Жорсткі фактори. До цієї групи належать фактори, дію яких неможливо (або дуже складно) змінити в короткостроковій перспективі. Проте вони значною мірою визначають потенціал області та є

базою для середньо- та довгострокових прогнозів розвитку середовища реалізації інвестиційних проєктів. Ця група факторів може бути описана за допомогою офіційних статистичних даних.

2) М'які фактори. Ця група охоплює фактори, які можуть бути змінені протягом відносно короткого періоду часу та можуть створювати бар'єри для реалізації інвестиційних проєктів. Фактори, що належать до цієї групи, переважно стосуються сприйняття економічного середовища інвесторами [4].

Отже, характеризує інвестиційну привабливість області індекс, що складається з сукупності агрегованих компонентів, які характеризують «жорсткі» та «м'які» фактори.

Під час побудови індексу необхідно враховувати низку важливих моментів [4].

1) Фактори, що оцінюються, повинні бути такими, які не стільки впливають на економічне середовище регіону, скільки впливають на прийняття рішення інвестором стосовно вкладання фінансових та інших ресурсів на даній території.

2) Важливим є також розмежування таких факторів, які мають загальнодержавний вплив (податкове законодавство, митне регулювання), та таких, вплив яких обмежується окремим регіоном (рівень розвитку людського капіталу, транспортна мережа).

3) Статистичні індикатори, що входять до складу індексу, повинні бути достовірними, якомога повніше описувати явище чи процес, мати чітку інтерпретацію.

Розробка індексу інвестиційної привабливості регіону є досить складним теоретичним завданням. Ця складність визначається такими обставинами [4]:

– труднощами в плані виділення суто регіональної складової інвестиційної привабливості (тобто розмежування регіонального компоненту та загальнонаціонального);

– традиційною проблемою поєднання в одному показнику даних кількісної та якісної статистики;

– труднощами поєднання в одному показнику оцінки факторів універсального характеру з оцінкою специфічних (для конкретних галузей) факторів.

Загалом індекс – це відносна величина, яка є узагальненою мірою певного явища, утвореного з різномірних елементів, що не підлягають безпосередньому підсумовуванню. Хоча складовими частинами індексу можуть бути різномірні величини, їх

підбір повинен відповідати предмету дослідження для того, щоб можна було проводити обґрунтовані порівняння.

В загальному вигляді формулу для знаходження індексу інвестиційної привабливості можна представити так [4]:

$$I = G_h^{Wh} \times G_s^{Ws}, \quad (1)$$

де I – індекс інвестиційної привабливості;

G_h, G_s – показник, що характеризує групу факторів загалом («жорстких» та «м'яких»);

Wh, Ws – вага групи факторів.

Таким чином, конкурентоспроможність доцільно досліджувати не лише на різних рівнях, але й щодо окремих об'єктів – певних видів продукції, що виготовляється, послуг чи інформації, окремих видів економічної діяльності, соціально-економічних систем тощо.

Сьогодні основними стримуючими факторами конкурентоспроможності промисловості України та її регіонів є [3]:

– суттєве техніко-технологічне відставання вітчизняних промислових підприємств від іноземних конкурентів, позиції яких стрімко зростають;

– низький рівень якості виробництва, відсталість менеджменту та культури ведення бізнесу;

– нестача фінансових ресурсів для освоєння нових стандартів ведення бізнесу;

– низька інвестиційна привабливість регіонів України й, зокрема, низький рівень залучення інвестицій у промислове виробництво;

– недосконалість механізму державного регулювання промисловості;

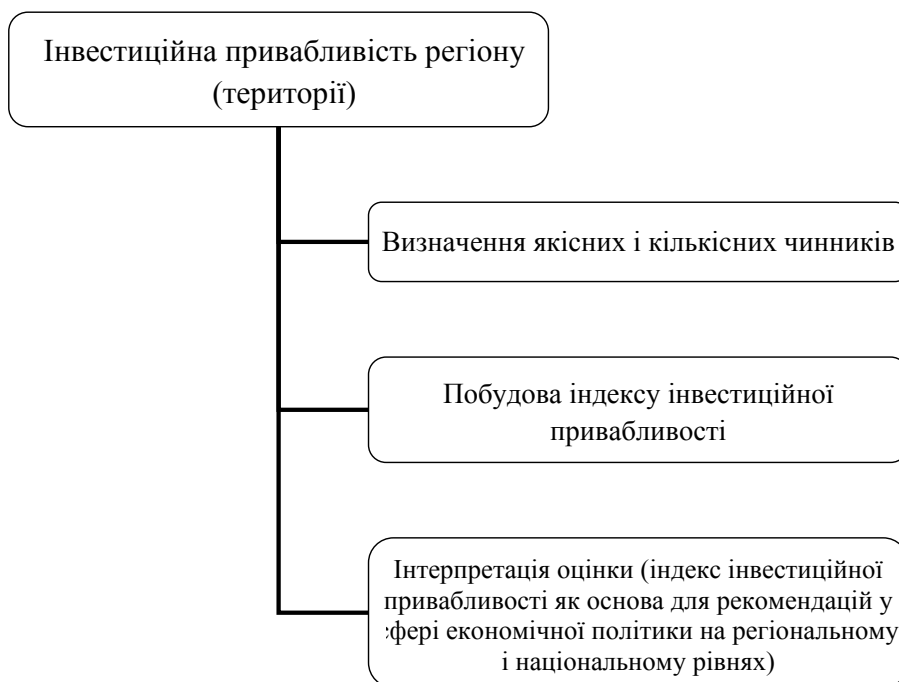

Рис. 1. Структурно-логічна схема побудови та інтерпретації індексу інвестиційної привабливості регіону (території)

Джерело: складено автором на основі даних [4]

- законодавча невизначеність у питаннях лісокористування, землекористування тощо;
- значна частка тіньового сектору;
- труднощі доступу до капіталу (висока процентна ставка, майже цілковита відсутність довгострокового кредитування), високі ризики фінансової системи;
- низький рівень концентрації промислових об'єктів;
- нерозвинута інфраструктура, зокрема та, що забезпечує трансфер технологій та інновацій інших видів;
- підтримка державою збиткових неконкурентоспроможних підприємств, що штучно підтримуються (прямо чи опосередковано) субсидіями з бюджетів різних рівнів, а також гальмування процесів їх реструктуризації.

Висновки. Конкурентоспроможність як характеристика будь-якого об'єкта на будь-якому рівні виявляється лише у процесі ринкових відносин та показує його відносну позицію щодо інших об'єктів.

Що ж стосується конкурентоспроможності регіону, то під нею розуміється здатність кожної регіональної системи до управління своїми конкурентними перевагами, раціонального й ефективного розміщення продуктивних сил з метою забезпечення стійкого фінансового й економічного становища, одержання максимальної вигоди, задоволення об'єктивних і суб'єктивних потреб на умовах самостійності та самофінансування у межах наявного законодавства. Конкурентоспроможність регіону свідчить про здатність досягати високого рівня життя для свого населення й постійно його поліпшувати.

Список літератури:

1. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс, 2005. – 266 с.
2. Бібліотека економіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/14/1234.html>.
3. Пушкарчук І.М. Механізми підвищення конкурентоспроможності промисловості як основа фінансової стабілізації регіональної економіки / І.М. Пушкарчук // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4850>.
4. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів // Київський міжнародний інститут соціології, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.invest-lvivregion.com/UserFiles/File/Rejting_invest.pdf.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 572.021:643/645

Когатько Ю.Л., к. геогр. н.,
с. н. с. відділу моделювання
соціально-економічних процесів і структур
*Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України*

ВПЛИВ КЛІМАТИЧНОГО ФАКТОРУ НА ЗМІНУ ЖИТЛОВИХ УМОВ НАСЕЛЕННЯ

Когатько Ю.Л. Вплив кліматичного фактору на зміну житлових умов населення. У статті висвітлено дію кліматичного фактору у формуванні житлових умов населення на різних історичних етапах. Показано вплив клімату на появу житла як такого. Виділено особливості компонентів клімату в їх дії на особливості житлових умов. Визначено роль кліматичних змін у сучасному будівництві житла, а також забезпеченні зручностями.

Ключові слова: житло, житлові умови, клімат, кліматичний фактор, історія людства.

Когатько Ю.Л. Влияние климатического фактора на изменение жилищных условий населения. В статье освещено действие климатического фактора в формировании жилищных условий населения на разных исторических этапах. Показано влияние климата на появление жилья как такового. Выделены особенности компонентов климата в их действии на особенности жилищных условий. Определена роль климатических изменений в современном строительстве жилья, а также обеспечении удобствами.

Ключевые слова: жилье, жилищные условия, климат, климатический фактор, история человечества.

Kogatkо Yu.L. The influence of climatic factor on change of living conditions of population. In the article, I was lit effect of climatic factors in the formation of the living conditions of the population at different historical stages. I was shown the climate effect on the appearance of housing as such. I have highlighted in features of the climate components of their action on the features of living conditions. I defined the role of climate change in modern of housing construction, as well as providing comfort.

Keywords: housing, living conditions, climate, climatic factors, the history of mankind

Постановка проблеми. Житло є одним із найважливіших факторів зовнішнього середовища. Із ним тісно пов'язане все життя людини. Воно захищає від несприятливих метеорологічних факторів, є місцем роботи, відпочинку, сну. Житлові умови є важливим показником рівня життя населення в будь-якій країні в усі часи. У будь-яку історичну епоху вони були важливим елементом життєдіяльності, адже забезпечували задоволення фізіологічних потреб у захисті від небезпечного оточуючого середовища. З іншого боку, житло є статусним об'єктом: сильніший та більш забезпечений має краще житло. Житло сприяє розвитку соціалізації, що поряд з економічними рушіями суспільного розвитку стало передумовою формування селищних та міських поселень. Житлова проблема існувала в усі часи. Так само і сьогодні наявність житла і базових зручностей є мрією для значної частини населення світу й України зокрема. Проте особливості житло-

вих умов і в наші дні визначаються не тільки ресурсним забезпеченням, а й, насамперед, кліматичним фактором. Визначення ролі кліматичного фактору є важливим моментом у формуванні житлових умов сучасного населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українськими вченими і дослідниками з інших країн було зроблено чимало для дослідження особливостей житла і житлових умов. Значний внесок у дослідження проблем житлових умов сільського населення зробили відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: В.М. Новіков, Т.Ю. Овсяннікова, Н.П. Сітнікова, Л.А. Мусіна, В.В. Семенов, І.В. Прокіпа, В.І. Кравченко, К.В. Паливода, А.П. Скорик, В.С. Шишкін, В.В. Черніченко. Однак значну частину наукових праць присвячено здебільшого дослідженню кількісних характеристик соціальної інфраструктури і житлових умов зокрема. Так, роботи В.М. Новікова – це науково-аналітичні дослідження,

у тому числі на міжрегіональному та регіональному рівнях, у сфері функціонування та фінансування установ освіти, охорони здоров'я, культури, рекреації та туризму, житлово-комунального господарства. Житло в ієрархії потреб людства показано в працях Т.Ю. Овсянникової. В.С. Шишкін значну частину свого наукового доробку присвятив сучасному стану житла і житлових умов в Україні. За значної кількості праць залишається чимало невирішених проблем у даній галузі, серед них і дослідження впливу різних факторів на зміну житлових умов населення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі кліматичного фактору у формуванні житлових умов населення на різних історичних етапах, а також його ролі в сучасному будівництві житла і забезпеченні зручностями.

Виклад основних результатів. Як відомо, людство пройшло тривалий шлях від виникнення людини як біологічного виду до сучасного фізичного типу, від первісної організації до розвинутої цивілізації [1]. Науковці зазначають, що історія зародження перших ознак матеріальної культури налічує як мінімум 2 млн. років. Так, купи каміння і кісток, знайдені в Олдувайській ущелині в Танзанії, говорять про те, що ранні люди вже збиралися групами на стоянках, де споруджували перші у світі укриття. Житло при цьому будували з доступного на той час матеріалу – кісток, каменів, гілок. Культура схожого будівництва збереглася і сьогодні в деяких районах Африки [2]. Одне з найстаріших побудованих жител у світі датується приблизно X тис. до н. е., яке було зроблено з кісток мамонта. Знахідка була зроблена в СРСР, у селі Межиріч, недалеко від Києва. Ймовірно, житло було покрито шкурами мамонта [3].

Початком будівництва житла можна було б уважати той момент, коли одна древня людина повернулася ввечері до свого місця ночівлі і вирішила облаштувати його. Є різні гіпотези виникнення будівництва житла. Так, за гіпотезою, висунутою американським археологом Дж. Кларком, поява довгострокових стоянок і жител пов'язана з подовженням тривалості дитинства, бо доки відбувається навчання підростаючого покоління, рухливість групи людей обмежена [4]. Існує ще одна гіпотеза, згідно з якою житло поступово формувалося навколо вогнища і спочатку виконувало лише функцію захисту вогню від поривів вітру. Інша гіпотеза, що розвивається радянським археологом В.Я. Сергіним, передбачала, що довготривалі житла виникли в місцях оброблення та поїдання великої мисливської здобичі [5].

Загалом на еволюцію житла і житлових умов впливали такі фактори (рис. 1):

- кліматичний;
- оборонний;
- зміна технологічного укладу та способу господарювання;
- природно-ресурсний;
- демографічний;
- культурний, релігійний та ментальний;
- фактор розвитку технологій;
- фінансовий, статусний, фактор майнового розшарування;
- інфраструктурний;
- екологічний.

Кліматичний фактор був одним з основних, які взагалі змусили первісних людей робити собі житло чи облаштовувати під нього печери. Загалом, житло є «першою лінією оборони», що облаштовується людиною для захисту від несприятливих зовнішніх умов (другою такою лінією є одяг). За тисячоліття існування людства надзвичайно мінливим був клімат Землі. Проходили тисячі років, періоди потеплінь чергувалися з часом, коли клімат ставав холодним. Разом зі змінами клімату змінювалися і житло, і житлові умови людей.

Клімат, безсумнівно, значною мірою зумовлював спосіб життя і тип житла первісної людини. Із життя сучасних відсталих народів, що населяють тропіки, відомо, що в посушливі періоди вони цілком задовольняються легкими куреннями тимчасового характеру, що оберігають їх від палючих променів сонця або від спекотного вітру. Тільки в дощовий сезон вони шукають притулку від тропічних злив, використовуючи скельні навіси і печери. Типи народного житла, що відрізнялися значною різноманітністю планувальних рішень, перш за все склалися в прямій залежності від природно-кліматичних умов країни та її окремих районів, одночасно відповідаючи культурному рівню народу, його національно-побутовим традиціям і ступеню технічного розвитку країни.

Рис. 1. Фактори, що визначають зміну житлових умов

Залишки стародавніх жител відомі на багатьох пам'ятках, що датуються сотнями тисяч років. Спершу первісні люди для житла використовували печери, численні знахідки археологів це підтверджують. Перші житла первісної людини представляли собою печери для укриття від холоду і спеки, і вони ніяк не змінювалися під дією кліматичних умов. Перші люди тільки пристосовували печери для укриття від негоди.

Перше житло, збудоване людиною, мало вигляд навісу, зробленого з жердин і трави, і захищало переважно від сонця і дощу. І далеко не завжди це були примітивні споруди типу вітрових заслонів. Навіть у настільки давні часи виявляються дуже цікаві деталі як у конструкціях, так і в їх взаємному положенні. Але справжній переворот і в будівництві жител, і в організації поселень відбувається в епоху верхнього палеоліту, що почалася приблизно 45 тис. років тому. Головні досягнення первісних людей припадають на другу її половину, що тривала приблизно з XXIII–XXII до X–IX тис. до н. е. Перші ознаки будівельних навичок з'являються в людини у зв'язку з її переселенням в нові райони з більш суворим кліматом, де було потрібно зведення штучних споруд через відсутність природних укриттів. І що особливо важливо, саме східноєвропейські мисливці на мамонтів досягли справжніх вершин у «архітектурно-будівельній» діяльності доісторичного періоду. І якраз це пов'язано із серйозними кліматичними змінами, які відбувалися тоді на Східноєвропейській рівнині. 22–23 тис. років тому – час настання останнього сильного похолодання в історії Землі. Воно досягло свого піку приблизно 18–20 тис. років тому, коли значна частина Європи виявилася суцільно вкритою льодом і непридатною для проживання. Південніше, на територіях, вже давно обжитих людьми, клімат ставав усе більш суворим. Хвойні і змішані ліси, які нещодавно росли на великих просторах, повсюдно змінювалися тундровими або тундростеповими ландшафтами з рідкісними острівцями сосни і берези. На ґрунті наростала багаторічна мерзлота. Область цієї мерзлоти доходила майже до узбережжя Чорного моря. У цих суворих умовах перед ними постав нелегкий вибір: або покинути звичні місця, піти туди, де тепліше, або змінити свій спосіб життя, свою культуру так, щоб жити тут, на промерзлих, відкритих північним вітрам просторах прильодовикової зони. До початку цього останнього похолодання на переважній більшості верхньопалеолітичних стоянок будувалися тільки легкі наземні житла типу сибірських чумів або куренів [6].

Слідуючи за льодовиком і поступово звикаючи до суворих умов північного клімату, люди винайшли два типи житла: літнє і зимове. Так, зимовим житлом людини льодовикового періоду стали землянки. Якщо курені будувалися на один сезон, то землянки, що вимагали великих витрат праці всього племені, будувалися надовго і стояли до тих пір, поки не

підгнивали складники основи конструкції, опорні стовпи і балки. Тобто, таким чином, кліматичні зміни призвели до появи багаторічного житла. Багаторічне житло – свідчення суворого клімату, необхідність у таких оселях з'явилася у верхньому плейстоцені, коли льодовиковий клімат був особливо суворим [7]. У зв'язку із цим наявність довгострокових жител у верхньому палеоліті вважається фактом, який підтверджує суворий клімат.

Однак не тільки на півночі стали з'являтися постійні землянки і напівземлянки – їх почали будувати у всій частині Землі. Ці житла зводилися залежно від кліматичних умов на п'ять і більше років. Але саме створення теплих осель дало людині змогу розширити сферу проживання і проникнути в приполярні райони, тобто стати менш залежним від клімату. Без цього людство не могло б жити не тільки в приполярних, але й у помірних широтах. Навіть виготовленню одягу зі шкур тварин, ймовірно, передувало спорудження утеплених жител.

Кліматичні зміни визначали зміни в житлових умовах не тільки за часів первіснообщинного ладу. Навіть у середньовіччі зміни клімату визначали життя людей. Так, у знаменитому «Часослові герцога Беррійського», манускрипті з кольоровими малюнками, знаходиться одне з перших зображень французького ландшафту із заметами. Люди, представлені на малюнку, одягнені дуже легко, їхні одяг і житло не розраховані на мороз, і вогонь в маленькому вогнищі погано зігріває [8]. Стіни лише частково захищали від холоду, без опалення вони ставали холоднішими і вбирали вологу. Хто міг собі дозволити, обшивав стіни дошками або завішував їх килимами. Маленькі вікна менше пропускали холод; великі вікна, які зустрічалися лише в залах великих замків, були замурували ще в XIII–XIV ст., коли клімат став суворішим. На місці великих віконних прорізів з'явилися маленькі прямокутні вікна, часом впорядковані в групи. В кінці XI–XII ст. з'явилися пічні труби. Кухня і житлові приміщення були рознесені по різних поверхах. Камін у залі часто комбінувався з кахельною плитою. Кахельні плити, існування яких доведено з XII ст., робилися з простої глини. Вони краще утримували і розподіляли тепло і водночас були не настільки пожежонебезпечні. Незабаром їх стали облицьовувати кахлем з опаленої глини, що збільшує площу поверхні і краще зберігає тепло [9].

У наш час клімат також визначає особливості житлових умов різних регіонів світу. Так, міста південних сухих районів завжди мали характер структур, що самозатінюються, а будівлі – своєрідних «термосів» із масивними стінами, замкнутих компактним плануванням і рідкісними невеликими вікнами. Яскраво виражений образ такої архітектури був прямим наслідком характерних кліматичних умов і набував чіткого національного характеру. Житла людей пустельного клімату повинні захищати від

палючого сонця, піщаних бур, відповідно, й їх стіни товсті, а вікна – максимально вузькі. У жарких районах застосовують спеціальні методики будівництва. Вони передбачають обов'язкове кондиціонування повітря в житлових приміщеннях, інтенсивну вентиляцію будинку, вертикальне озеленення фасадів, облаштування штучних водойм на земельній ділянці та багато іншого. Дуже важливо, щоб огорожувальні конструкції будинку перешкоджали теплопередачі. У пустелях температура може істотно змінюватися не тільки протягом року (по місяцях), але й протягом однієї доби. Уночі зазвичай холодніше, ніж у світлий час доби. Житло обов'язково повинно бути захищене від істотних перепадів температури (переохолодження та перегрівання).

Для вологих районів, навпаки, характерні відкрите планування, легкі «дихаючі» стіни та світлові прорізи, добре провітрювані міські простори. Більшість південних районів відрізняється великою кількістю сонячних днів у році, дуже високою радіацією і контрастністю освітлення. Це зумовлює специфічний характер архітектурної пластики і колірних співвідношень елементів і деталей будівель: тонку пластичну модуляцію декору, велику насиченість кольору і його контрастні поєднання. Спекотний і вологий екваторіальний клімат передбачає в оселях захист від сонця, дощу та отруйних комах. Будинки тут обов'язково підняті над землею. Будинки легкі, адже захисту від холоду не потрібно, оскільки цілий рік жарко. В Японії, наприклад, свої особливості захисту від вологого клімату: високі дахи традиційного житла дають змогу обходитися без димоходу і влаштувати великі складські приміщення, а також передусім захищати будинок від попадання вологи, адже клімат на Японських островах дуже вологий. Завдяки конструкції даху сніг або дощ відразу скочуються вниз, не затримуючись.

У північних і більшості центральних районів переважно хмарне небо зумовлює велику пластику стін і деталей і пастельні колірні поєднання, що повністю відповідає природному оточенню і м'якому розсіяному освітленню [10]. Найголовніший компонент кліматичного чинника, що впливає на особливості житлових умов, – температура зовнішнього повітря. Так у дерев'яному зрубі або в будинку з масивними стінами в самий морозний день людина не відчуває холоду. Такі будинки будуються в умовах суворого клімату, де низькі температури взимку.

У холодних регіонах здавна будувалися компактні будинки з товстими теплоізоляційними стінами і маленькими вікнами, у теплих і вологих – павільйонного типу для можливості наскрізного провітрювання, у сухих пустельних районах – із масивними стінами, що давали змогу стабілізувати величезні добові коливання температури, а часом і заглиблені або підземні. Так, іглу, що будують канадські ескімоси, які живуть за Полярним колом, зроблені з

великих снігових брил. Споруді надають купольний характер, завдяки чому вона зберігає тепло в приміщенні. Поступове обмерзання поверхні робить споруду дуже міцною. Цікавим є той факт, що під час нагрівання повітря внутрішні поверхні стін іглу плавляться, але не тануть завдяки тому, що сніг швидко виводить надлишкове тепло за межі будинку, і за рахунок цього в приміщенні підтримується комфортна для людини температура. Більш того, снігові стіни здатні вбирати зайву вологу, тому в іглу завжди сухо.

Вітровий режим також значно впливає на особливості житлових умов. У вітряних регіонах під час проектування житла завжди використовують інформацію про так звану «розу вітрів» (діаграму, в якій відображаються напрямки і циклічність вітрів у різні сезони). Ці відомості, з одного боку, дають змогу істотно знизити негативний вплив вітру на конструкції будівлі, а з іншого – найбільш ефективно використовувати можливості природного провітрювання. Саме різниця тисків між підвітряною і навітряною сторонами забезпечує нормальну циркуляцію повітря, оскільки повітрообмін дуже важливий і для житлових кімнат, і для санвузлів, і для господарських приміщень.

Режим атмосферних опадів (сніговий і дощовий) безпосередньо впливає на вибір конструктивних рішень, пов'язаних із покрівлею. Як відомо, снігове навантаження може суттєво відрізнитися залежно від району і досягати декількох центнерів на квадратний метр даху. Це враховують у будівництві житла під час вибору конфігурації покрівлі, кута нахилу скатів і виду покрівельного покриття. Також можуть знадобитися спеціальні снігозатримувачі, що перешкоджають падінню сніжної маси з даху (що може становити велику небезпеку для мешканців та їх майна) [11].

Кліматичні зміни значно впливають на житлові умови і в сучасному світі. У міру розширення прибережних міст бідних регіонів світу їх найбільш вразливі жителі опиняються на самому краю землі, придатної для життя, у районах, найбільш схильних до дії несприятливих наслідків зміни клімату. Стихійні селища виникають по берегах річок і в низинах, де немає достатніх дренажних споруд, немає захисту від штормових підйомів води, підвищення рівня моря, затоплень.

Жителі найбільш вразливих районів прибережних міст і низинних островів найбільше підпадають під дію несприятливих наслідків зміни клімату планети і майже не мають можливості залучити необхідні ресурси для адаптації до цих наслідків. Вони живуть у світі, де зміна клімату й екстремальні погодні явища становлять загрозу для їхніх помешкань і життя.

Висновки. Таким чином, кліматичний фактор був першим із факторів, які взагалі змусили первісних людей зробити собі житло чи облаштувати під нього печери. Житло є першою спорудою, що облаштовувалася людиною для захисту від несприятливих

зовнішніх умов. У різні історичні епохи в різних регіонах світу основними компонентами кліматичного фактору були спека, холод і вітер, при цьому для пустель характерним є наявність усіх цих компонентів.

Суворі кліматичні умови посприяли виникненню багаторічного житла. Таке житло – свідоцтво суворого клімату, необхідність у таких оселях з'явилася у верхньому плейстоцені, коли льодовиковий клімат був особливо суворим. Кліматичні зміни визначали зміни в житлових умовах не тільки за часів первісно-общинного ладу. Похолодання часів Середньовіччя змінили особливості планування будинків, розміри вікон, забезпечили палаци і будинки багатих людей пічним опаленням.

У наш час клімат також визначає особливості житлових умов різних регіонів світу. Так, жителі жарких і сухих країн під час проектування житла змушені максимально враховувати кондиціонування приміщень. Мешканцям вологих жарких країн доводиться будувати легкі стіни для приміщень, які також мають бути максимально водонепроникними. Для холодних регіонів важливими є як термоізоляція приміщень, так і система опалення.

Водночас різкі зміни клімату в ХХІ ст. мають руйнівний ефект для житла в багатьох регіонах. Так, мешканці прибережних районів усе більше стикаються з підтопленнями внаслідок підвищення рівня води через глобальне потепління.

Список літератури:

1. Бовш Л.А. Історичні передумови становлення житлового господарства в Україні / Л.А. Бовш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=992>.
2. Ламберт Д. Доисторический человек. Кембриджский путеводитель / Д. Ламберт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://Ebooktime.net/book8.html>.
3. Gregorovich A. Ancient Inventions of Ukraine / A. Gregorovich., 1994, Ancient Inventions of Ukraine.
4. Кларк Дж. Доисторическая Африка / Дж. Кларк. – Москва, 1977.
5. Сергин С.Я. Системный анализ проблемы больших колебаний климата и оледенения Земли / С.Я. Сергин, В.Я. Сергин. – Ленинград : Наука, 1978.
6. Жилища и поселения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mystic-chel.ru/primeval/kamennyi-vek/335.html>.
7. Харитонов В.М. Взаимодействие палеолитического человека и природы / В.М. Харитонов, В.П. Якимов // Динозавры. – 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dino.retropc.org/dr7.html>.
8. Сиднева Г. Бедствия Малого ледникового периода / Г. Сиднева // Интересная газета. Загадки цивилизации. – 2008. – № 15.
9. Schlunk A. Die Ritter: Geschichte Kultur Alltagsleben / A. Schlunk, R. Giersch. – Stuttgart, 2003.
10. Архитектурная физика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://проаб.com.ua>.
11. Природно-климатические факторы, влияющие на жилищное строительство / Строительная компания «Олимпия». – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.skmsk.ru/information/jilischnoe-stroitelstvo/factory/>.
12. Шишкін В.С. Статистична оцінка нерівності житлових умов домогосподарств України / В.С. Шишкін // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту ; редкол.: І.І. Пилипенко (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Формат. – 2012. – Вип. 11. – С. 245–253.
13. Когатько Ю.Л. Розвиток поселенської диференціації за рівнем життя населення України / Ю.Л. Когатько // Демографія та соціальна економіка. – 2014. – № 2(22). – С. 208–218.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.02 : 338.431.6

Боровік Л.В., к. е. н., доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Херсонський державний аграрний університет

ІНВЕСТИЦІЙНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Боровік Л.В. Інвестиційна аграрна політика як складова фінансової політики. У статті досліджено взаємозв'язок аграрної фінансової й інвестиційної політики, а також їх функцій, скерованих на ефективне використання ресурсного потенціалу галузі. Аграрна інвестиційна політика сприяє ефективному використанню інвестиційного потенціалу з метою формування більш вагомого фінансового потоку, скерованого на розвиток сільського господарства.

Ключові слова: фінансова політика, інвестиційна політика, фінансовий механізм, фінансовий потік, фінансовий потенціал.

Боровик Л.В. Инвестиционная аграрная политика как составляющая финансовой политики. В статье исследована взаимосвязь аграрной финансовой и инвестиционной политики, а также их функций, направленных на эффективное использование ресурсного потенциала отрасли. Аграрная инвестиционная политика способствует эффективному использованию инвестиционного потенциала с целью формирования более весомого финансового потока, направленного на развитие сельского хозяйства.

Ключевые слова: финансовая политика, инвестиционная политика, финансовый механизм, финансовый поток, финансовый потенциал.

Borovik L.V. Investment agrarian policy as a component of financial policy. We investigated the relationship of agrarian financial and investment policies, as well as their functions aimed at efficient use of the resource potential of the industry. Agricultural investment policy is promoting the efficient use of investment potential with the goal of creating greater financial flows to the development of agriculture.

Key words: financial policy, investment policy, financial mechanism, financial flow, financial potential.

Постановка проблеми. Реалізація фінансової політики як системи відносин, що виникають у процесі управління фінансовими ресурсами та здійснюються через фінансовий механізм, ґрунтується на фінансовому прогнозуванні, фінансовому плануванні, фінансовому регулюванні та фінансовому контролі. Цей механізм приводить в рух фінансові потоки, де однією з найважливіших складових є інвестиції. Створюючи привабливі умови, аграрна інвестиційна політика сприяє ефективному використанню інвестиційного потенціалу з метою формування більш вагомого фінансового потоку, скерованого на розвиток сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок в теорію формування фінансової політики зробили такі вчені, як, зокрема, В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, В.М. Вовк, Н.С. Танклевська, Л.М. Худолій, С.І. Юрій. Визначаючи її як сукупність заходів, що здійснюються суб'єктами господарської діяльності щодо формування організації, спрямування та використання фінансів з метою досягнення поставлених цілей, вони наголошували на вагомості інвестиційних ресурсів у формуванні фінансових потоків.

Постановка завдання. Метою наших досліджень є визначення ролі аграрної інвестиційної політики як складової фінансової політики у формуванні фінансового потенціалу аграрної галузі.

Виклад основних результатів. Фінансова політика є складовою частиною фінансової науки і складається з податкової, бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, митної, страхової, цінової, фінансово-управлінської політики.

У трактуванні поняття «фінансова політика» серед вчених-економістів немає єдиної думки. У визначення цієї економічної категорії разом з іноземними економістами зробили вагомий внесок і вітчизняні вчені, такі як В.Л. Андрущенко, О.Д. аслик, В.П. Кудряшов, В.М. Опарін, В.І. Осипцева, І.О. Петровська, О.Р. Романенко, Т.С. Смовженко, Н.С. Танклевська, С.І. Юрій, які в поняття фінансової політики вкладали фінансові відносини, що виникають в результаті діяльності державних органів влади з управління фінансовими ресурсами в країні, регіоні й на місцевому рівні, а також фінансову діяльність суб'єктів господарювання. Тому фінансову політику потрібно розглядати на рівні держави, галузей економіки, регіонів, підприємств.

Загалом фінансову політику держави необхідно розглядати як імперативну систему управління фінансовими відносинами в процесі утворення й використання фондів державних коштів [2, с. 18].

Предметом фінансової політики є система відносин, що виникають в процесі управління фінансовими ресурсами на рівні держави, регіонів та підприємств на основі науково обґрунтованої концепції системи. Реалізація положень фінансової концепції відбувається через правове та нормативне забезпечення шляхом застосування фінансових методів та важелів фінансового механізму.

Фінансовий механізм як система, використовуючи фінансові методи та фінансові важелі, є механізмом реалізації фінансової політики держави, галузі, регіону, підприємства. Таким чином, реалізація фінансової політики передбачає низку заходів, які, спираючись на правове поле держави та нормативну базу, приводять в рух фінансові потоки за допомогою фінансового механізму, який ґрунтується на фінансовому прогнозуванні; фінансовому плануванні; фінансовому забезпеченні; фінансовому оперативному управлінні; фінансовому регулюванню; фінансовому контролі. Водночас ми відзначаємо, що фінансовий механізм постійно змінюється під впливом змін у фінансовій політиці, дій суб'єктивних факторів, що підтверджуються дослідженнями та визначеннями категорії «фінансовий механізм» такими відомими вченими, як В.Д. Базилевич, О.Д. Василик, О.П. Кириленко, В.М. Опарін, О.Р. Романенко, С.І. Юрій.

Підсумовуючи різні думки вчених щодо визначення поняття «фінансовий механізм», ми доходимо таких висновків:

1) фінансовий механізм є елементом загальної системи управління економікою країни, регіону, галузі, підприємства;

2) фінансовий механізм – це інструмент, який впливає на фінансовий стан суб'єктів господарських відносин та фінансовий стан держави;

3) фінансовий механізм носить змінний характер; він змінюється синхронно до змін економічної та фінансової політики України;

4) фінансовий механізм базується на низці підсистем, які формують, розподіляють та перерозподіляють фінансові ресурси (потоки) між суб'єктами фінансових відносин;

5) фінансовий механізм діє як цілісна система, яка зорієнтована на досягнення економічних та соціальних цілей, що визначаються економікою і політикою держави, галузі, регіону, підприємства.

Виходячи з вищевикладеного, ми визначаємо поняття «фінансовий механізм» як цілісну систему, яка під впливом фінансової політики, застосовуючи економічні форми, методи, інструменти і важелі (в межах чинного законодавства та наявної нормативної бази), формує, розподіляє та перерозподіляє фінансові ресурси між суб'єктами фінансових від-

носин з метою досягнення певних економічних і соціальних цілей.

Визначаючи поняття «фінансовий механізм», більшість дослідників поєднує його з таким поняттям, як «фінансові ресурси», оскільки тільки цей вид ресурсів підприємства трансформуються у будь-який інший ресурс у мінімальний часовий період, а також є невід'ємною частиною фінансового механізму. Визначенням поняття «фінансові ресурси» в різні часи займалися такі вчені, як В.М. Вовк, А.Д. Дехтяренко, О.І. Зуєва, О.Ю. Литовченко, Н.М. Любенко, А.О. Музиченко, Л.В. Недільська, Б.В. Петленко, М.І. Петик, В.М. Федосов, О.С. Філімоненков, Д.Ф. Харьковська, Л.М. Худолій, С.І. Юрій, Ф. Кене, К. Кніс, Д. Рікардо, Дж. Сакс.

Надзвичайно великий внесок у фінансову теорію формування фінансових ресурсів (фінансових потоків) та дослідження механізму їх переміщення зробили такі вчені, як В.В. Бочаров, А.Р. Горбунов, Н.А. Колеснікова, В.А. Каліна, Р.М. Карімов [2; 3; 4].

У своїх працях В.В. Бочаров використовував словосполучення «управління грошовими (фінансовими) потоками», але у самих працях не дається визначення поняття «фінансові потоки», а також не розкривається його економічна сутність.

А.Р. Горбунов дає визначення фінансового потоку як потоку витрат чи доходів підприємства протягом визначеного проміжку часу [4, с. 5].

На відміну від багатьох інших авторів, Н.В. Живалов визначає місце категорії «фінансові потоки» в економічній науці і доводить, що сучасне ринкове господарство країни, в якому починають переважати економічні відносини горизонтального типу, активно розвивається як динамічний комплекс фінансових потоків. Крім того, автор виділяє категорію фінансових потоків у фундаментальну самостійну економічну категорію, яка характеризується такими ознаками [5, с. 21]:

1) об'єднання реальних базових понять соціально-економічних процесів громадського життя;

2) відображення взаємозв'язків між аграрними підприємствами, державними органами і домашніми господарствами стосовно виробництва, розподілу, обміну і споживання сільськогосподарських ресурсів, товарів і послуг;

3) забезпечення фінансової взаємодії між виробниками і споживачами сільськогосподарських товарів з підтриманням функціонування державного апарату, аграрних господарських структур, життєдіяльності населення.

Таким чином, наукове обґрунтування об'єктивності категорії «фінансовий потік аграрних підприємств» одержало практичну реалізацію, хоча реальне виявлення фінансових ресурсів та ефективне управління фінансовими потоками поки що залишаються маловивченими проблемами. Теоретико-методологічні питання створення механізму формування фінансових потоків аграрних підпри-

емств, їх сутності, класифікації, функцій, управління ними, організації державного регулювання і бюджетування висвітлені в наукових працях таких вчених, як, зокрема, П.І. Гайдуцький [6], З.В. Герасимчук [7], Т.М. Качала [8], Л.О. Мармуль [9], Н.С. Танклевська [10]. Узагальнюючи їх теоретичні висновки, ми наголошуємо на тому, що:

1) аграрний фінансовий потік – це не простий рух фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, а їх спрямований рух;

2) спрямованість руху фінансових ресурсів в агропромисловому комплексі обумовлюється необхідністю забезпечення переміщення відповідного товарного потоку;

3) рух фінансових ресурсів здійснюється або в аграрній системі, або між нею і зовнішнім середовищем;

4) найбільша ефективність руху фінансових потоків досягається у разі збільшення обсягів, залучених у виробництво інвестиційних ресурсів.

До проблеми управління фінансовими потоками аграрних підприємств слід підходити як до системи, що формується умовами економічних відносин з урахуванням особливостей історичного, політичного та економічного розвитку не тільки країни, але й окремих регіонів та територій. Тільки в цьому випадку процес управління може бути системою, що впливає на економічні явища у суспільних відносинах, а також на формування і реалізацію економічної (фінансової, інвестиційної) політики країни, регіону, галузі, підприємства. Інвестиції, які вкладаються у виробництво, є частиною фінансової системи підприємства та одним з основних джерел формування його фінансової основи. Вони впливають на створення державних, регіональних, галузевих та внутрішньогосподарських грошових, матеріальних і резервних фондів. Взаємодіючи з банківським сектором, інвестиції створюють фінансовий потік, спрямований на виконання певних програм і проєктів, відновлення обсягів зрощення та осушення сільськогосподарських угідь, рекультивуацію деградованих земель; впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій у виробництво, закупівлю технічних засобів, добрив, насіння, племінного поголів'я тварин тощо. Від величини обсягів інвестиційних потоків у загальному фінансовому потоці залежить розвиток ринкової інфраструктури, а саме будівництво і ремонт доріг з твердим покриттям, елеваторів для зберігання зерна, плодо- та овочеховищ, пунктів ремонту технічних засобів, будівництво шкіл, лікарень тощо. Саме тому державна інвестиційна політика спрямована на створення сприятливих умов для залучення якомога більших обсягів інвестицій з різних джерел та спрямування їх у розвиток виробництва, науки, соціальної сфери, що вказує на те, що між фінансовою та інвестиційною політикою немає протиріч. Вони, діючи в одному напрямі та виконуючи свої специфічні функ-

ції, спираючись на власні системи економічних заходів, визначають шляхи економічного розвитку суспільства, сприяють сталому розвитку підприємств, дають змогу розширити їх економічні й технічні можливості та ефективно реалізувати накопичений виробничий й трудовий потенціал.

Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств – це сукупність заходів, що здійснюються суб'єктами господарської діяльності щодо формування, організації, спрямування та використання фінансів для досягнення поставленої мети, вона визначається у часі програмними документами соціально-економічного розвитку галузі та фінансовими можливостями суб'єктів господарювання.

Фінансова політика аграрного підприємства є основою процесу управління фінансами, що здійснюються за такими напрямками:

– управління капіталом (визначення загальної потреби у капіталі; оптимізація структури капіталу; мінімізація ціни капіталу; забезпечення ефективного використання капіталу);

– дивідендна політика (визначення оптимальних пропорцій між поточними споживачами прибутку та його капіталізацією);

– управління активами (визначення потреби в активах; оптимізація складу активів з перспективою їх ефективного використання; забезпечення ліквідності активів; прискорення циклу обігу активів; вибір ефективних форм та джерел фінансування активів);

– управління поточними витратами (мінімізація витрат; оптимізація співвідношення постійних та змінних витрат);

– управління фінансовими потоками (формування вхідних та вихідних потоків; ефективне використання залишків тимчасово вільних грошових коштів);

– інші об'єкти (управління ціноутворенням, кредитними операціями, інвестиційними коштами).

Інвестиційна політика є складовою частиною фінансової політики, завдання якої полягають у:

– створенні привабливих умов для залучення додаткового капіталу у розвиток економіки країни, галузей, регіонів, підприємств;

– інтенсифікації формування сучасного інвестиційного ринку;

– оздоровленні грошово-кредитної системи;

– подоланні кризових явищ в економіці країни;

– подоланні бюджетного дефіциту та сприянні зростанню платоспроможності суб'єктів господарської діяльності;

– створенні ефективної системи підтримки бізнесу;

– поліпшенні соціальних умов населення.

Найбільш ефективним методом реалізації інвестиційної політики є програмно-цільовий метод вкладення капіталу у розвиток господарського комплексу країни.

Розробляючи комплексні інвестиційні програми розвитку тієї чи іншої галузі, визначають головну мету та стратегічні цілі досягнення цієї мети, які реалізуються через управлінсько-організаційні механізми та відповідні державні й регіональні інституції.

Враховуючи особливості аграрного виробництва та його розвиток на рівні держави, регіону, аграрного підприємства, а також залежність від природного потенціалу (якості і кількості земельних ресурсів), погодно-кліматичних і екологічних факторів, ми визначаємо аграрну інвестиційну політику як складну динамічну систему, що формується під впливом внутрішньодержавних чинників (політичних, економічних, соціальних, екологічних) та глобального соціально-економічного середовища, впливає на формування фінансового потенціалу країни й розподіл і перерозподіл інвестиційних потоків з метою удосконалення інвестиційного сільськогосподарського ринку, здійснення продовольчої безпеки країни, відновлення екологічного стану сільських

територій як одного з основних факторів, що підвищує рівень ефективності використання земельних ресурсів.

Висновки. Інвестиційна політика сільського господарства як складова аграрної фінансової політики, скеровує зусилля галузі на рівні держави, регіонів, аграрних виробничих структур з метою подолання техніко-технологічної та соціальної відсталості в аграрному секторі, відновлення родючості ґрунтів, подолання економічного відставання від розвинених країн світу та входження у глобальний економічний простір.

Аграрна інвестиційна політика є складною динамічною системою, що формується під впливом внутрішньодержавних чинників (політичних, економічних, соціальних, екологічних) та глобального соціально-економічного середовища, впливає на формування фінансового потенціалу держави й розподіл та перерозподіл інвестиційних потоків удосконалення інвестиційного сільськогосподарського ринку, зміцнення продовольчої безпеки країни, відновлення екологічного стану сільських територій.

Список літератури:

1. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика : [монографія] / Н.С. Танклевська. – Херсон : Айлант, 2010. – 420 с.
2. Бочаров В.В. Управление денежным оборотом предприятий и корпораций / В.В. Бочаров. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 365 с.
3. Колесникова Н.А. Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента / Н.А. Колесникова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 240 с.
4. Горбунов А.Р. Управление финансовыми потоками и организация финансовых служб сельскохозяйственных предприятий, региональных администраций и банков / А.Р. Горбунов. – М. : Анкил, 2000. – 296 с.
5. Живалов Н.В. Финансовые потоки в экономике / Н.В. Живалов. – М. : ОАО «НПО» Экономика, 2000. – 428 с.
6. Гайдуцький П.І. Розвиток багатокладного господарювання та конкурентоспроможного агропромислового виробництва / П.І. Гайдуцький // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.
7. Управління фінансовими ресурсами регіону / [З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, І.М. Камінська]. – Луцьк : Надстир'я, 2005. – 176 с.
8. Качала Т.М. Методологія формування та управління фінансовими потоками регіону / Т.М. Качала, В.О. Черевко. – Черкаси : Брама, 2007. – 232 с.
9. Мармуль Л.О. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах ринкової економіки / Л.О. Мармуль. – К. : РВПС України, 1993. – 230 с.
10. Танклевська Н.С. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств : [монографія] / Н.С. Танклевська, Л.В. Петіна. – Херсон : Айлант, 2011. – 268 с.

Ісаєва О.В., к. е. н.,
старший викладач
Сумський державний університет
Закорко К.С., студент
Сумський державний університет

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ісаєва О.В., Загорко К.С. Сучасні проблеми функціонування та розвитку бюджетної системи України: теоретичний аспект. У статті розглянуто значення, сутність та основні аспекти функціонування й розвитку бюджетної системи України в сучасних умовах. Досліджено динаміку і структуру усіх складових бюджетної системи. Виявлено проблеми у формуванні дохідної частини бюджетів та недоліки фінансування видаткової частини. Визначено основні здобутки бюджетної стратегії на сучасному етапі. На основі аналізу статистичної інформації та наукової літератури запропоновано шляхи підвищення ефективності функціонування вітчизняної бюджетної системи.

Ключові слова: бюджетна система, державний бюджет, місцеві бюджети, зведений бюджет, бюджетний дефіцит.

Исаева Е.В., Загорко К.С. Современные проблемы функционирования и развития бюджетной системы Украины: теоретический аспект. В статье рассмотрены значение, сущность и основные аспекты функционирования и развития бюджетной системы Украины в современных условиях. Исследованы динамика и структура всех составляющих бюджетной системы. Выявлены проблемы в формировании доходной части бюджетов и недостатки финансирования расходной части. Определены основные достижения бюджетной стратегии на современном этапе. На основе анализа статистической информации и научной литературы предложены пути повышения эффективности функционирования отечественной бюджетной системы.

Ключевые слова: бюджетная система, государственный бюджет, местные бюджеты, сводный бюджет, бюджетный дефицит.

Isaieva O.V., Zakorko K.S. Modern problems of functioning and development of budgetary system of Ukraine: theoretical aspect. The article deals with the importance, essence and main aspects of the functioning and development of the budgetary system of Ukraine in modern conditions. The dynamics and structure of all components of the budgetary system are studied. The problems in the income part of budgets formation and financing expenditures are analyzed. The main achievements of the budgetary strategy at the present stage are identified. On the basis of statistical information and scientific publications the ways of efficiency increase of Ukrainian budgetary system functioning are proposed.

Key words: budgetary system, state budget, local budgets, consolidated budget, budgetary deficit.

Постановка проблеми. Суспільно-економічні та політичні процеси, що мають місце в Україні на сучасному етапі розвитку, значною мірою впливають і на процес функціонування бюджетної системи, викликаючи цілий ряд невдоволень як платників податків, так і значної частини працівників бюджетної сфери. В умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів та обумовленого цим режиму жорсткої економії державних та місцевих фінансових ресурсів проблема ефективного розвитку бюджетної системи України вбачається досить актуальною. Її значимість посилюється також постійними змінами у податковому законодавстві, що призводить до помилок і прорахунків у визначенні податкових зобов'язань платників податків, а також до непорозумінь у податкових платежах до бюджету, що загострює нестабільність формування та розподілу загального фонду держав-

ного та місцевого бюджетів. Отже, роль бюджетної системи держави у її фінансових потоках є значною, тому ефективності її функціонування має бути приділена особлива увага.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні наявних проблем функціонування й розвитку сучасної бюджетної системи України та формуванні основних напрямів її удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності та особливостей функціонування і розвитку бюджетної системи нині приділяється досить багато уваги. Дослідженню цієї проблематики присвячені праці таких науковців, як, зокрема, Й.М. Бескид, Я.М. Казюк, В.П. Кудряшов, В.М. Федосов, І.Я. Чугунов, С.І. Юрій. Проте варто зазначити, що не всі аспекти функціонування сучасної бюджетної системи України досліджені одна-

ковою мірою. Переважно розглядаються загальні теоретичні основи бюджетної системи, тоді як практичним проблемам функціонування та розвитку бюджетної системи України з огляду на практику сьогодення та міжнародного досвіду уваги приділяється досить мало. У зв'язку з цим вважаємо доцільним дослідити фактичні показники формування та виконання бюджетів країни в динаміці, причини його дефіциту та інші проблеми в цій сфері, а також сформулювати на цій основі пропозиції щодо вдосконалення функціонування бюджетної системи країни.

Виклад основних результатів. Успішне функціонування економіки будь-якої держави тісно пов'язане з ефективним забезпеченням формування та використання коштів її бюджету. Саме від дієвої та налагодженої бюджетної системи залежать результативність бюджетної політики країни, забезпечення економічної та фінансової стабільності як державних інститутів, так і всього населення.

Як зазначає велика кількість науковців, бюджетна система є одним з найважливіших економічних та фінансових регуляторів у країні. Значимість побудови ефективної бюджетної системи країни полягає в тому, що через її ланки перерозподіляється значна частина національного доходу у вигляді централізованих грошових фондів для забезпечення суспільних потреб та виконання державою своїх функцій.

Науковці у своїх працях трактують бюджетну систему так:

1) бюджетна система – це організована сукупність взаємодіючих елементів: інституцій, бюджетних інститутів, державних засобів регулювання, бюджетного механізму тощо [1, с. 46];

2) бюджетна система – це сукупність бюджетів, утворена на основі адміністративно-територіального устрою держави та взаємовідносин між ними, що формуються на основі оптимального розподілу і фінансового забезпечення повноважень органів влади між бюджетами всіх рівнів, спрямованих на економічний та соціальний розвиток [2, с. 19];

3) бюджетна система – це сукупність окремих ланок такої системи, юридично пов'язаних між собою, що ґрунтується на загальноприйнятих принципах, що відповідають міжнародним стандартам [3];

4) бюджетна система – це заснована на економічних відносинах та юридичних нормах сукупність усіх бюджетів держави, взаємопов'язаних законодавчо встановленими відносинами [4, с. 80];

5) бюджетна система – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, які формуються з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіального устроїв та регулюються нормами права [5, с. 238].

Згідно з ч. 4 ст. 2 Бюджетного кодексу України трактування бюджетної системи зводиться до таких положень [7]:

– по-перше, вона є сукупністю державного та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням еко-

номічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права;

– по-друге, це система стійких і впорядкованих зв'язків (міжбюджетних відносин) між її складовими, юридично пов'язаних між собою, яка базується на загальноприйнятих принципах, що відповідають міжнародним стандартам.

Схожість думок науковців стосовно сутності бюджетної системи виявляється в тому, що вони розглядають її як системне утворення (сукупність ланок або бюджетів), а також взаємовідносин між ними, спрямованих на економічний та соціальний розвиток держави. Саме на останньому аспекті сутнісного наповнення бюджетної системи хотілося б зосередити увагу. В самому визначенні бюджетної системи вже закладене розуміння того, що її функціонування спрямовується на благо не тільки держави (органів державної влади), але й її мешканців. Ми вважаємо, що саме такого оптимального балансу поєднання інтересів держави та населення за функціонування бюджетної системи практично не вдається досягти в країнах пострадянського простору, зокрема в Україні.

Конституційні засади функціонування бюджетної системи України свідчать про те, що вона створена по унітарному типу, а міжбюджетні відносини базуються на принципах функціонування, визначених центральною владою та її нормативно-правовими актами [6, с. 57]. Так, ст. 95 Конституції зазначає, що бюджетна система України будується на засадах справедливого й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Міжбюджетне регулювання здійснюється згідно з вимогами Бюджетного кодексу України та ґрунтується на принципах формування і використання коштів державного та місцевих бюджетів [7].

Складовими елементами бюджетної системи є бюджети різних рівнів, які виступають ключовими фігурами впливу на соціально-економічний розвиток країни. За їх допомогою держава здійснює розподіл і перерозподіл тієї частини ВВП, що акумулюється у вигляді податків та перенаправляється на фінансування бюджетної сфери, впливаючи таким чином як на результати діяльності суб'єктів господарювання, так і на соціальні перетворення, що можуть відбуватися в країні.

Проведений аналіз наукової літератури та статистичної макроекономічної інформації показав, що в Україні державний бюджет приймається практично кожного року з певним дефіцитом, що є нормальним для країн з ринковою економікою. Але практика прийняття та виконання бюджету в нашій країні свідчить про те, що цей дефіцит практично ніякої користі розвитку країни не приносить, а навпаки, ускладнює фінансово-економічну ситуацію.

Так, згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 1) можна визначити, що відсо-

ток дефіциту Державного бюджету України з кожним роком зростає до 2014 року включно (склав аж 20,2% від доходів Державного бюджету). І хоча у 2015 році він скоротився до рівня 5,8%, все одно залишався на високому рівні.

Наприклад, допустимий фактичний дефіцит державного бюджету у розвинутих країнах світу набагато нижчий (не більше 3% ВВП) [10, с. 54]. У державах з перехідною економікою досягти такого рівня дефіциту не вдається через низку відомих об'єктивних причин.

Хоча надходження Державного бюджету з кожним роком зростають (за весь період зростання склало 69,8%), зростання видатків відбувається ще більшими темпами (72,2% за весь аналізований період), що, відповідно, негативно позначається на ефективності формування та використання державних фінансів.

Позитивним фактором у виконанні Державного бюджету можемо вважати фактичне виконання

планових надходжень до нього у 2015 році у розмірі 100,5%, тоді як у 2012–2014 роках було недовиконання планових надходжень на 9,7%, 5,8% та 5,4% відповідно. Це пов'язано переважно зі змінами податкового законодавства у 2015 році, які привели до додаткових джерел наповнення бюджету.

Якщо розглядати ситуацію з місцевими бюджетами, то можна відзначити значно менший дефіцит порівняно з дефіцитом по Державному бюджету. Хоча також жодного року не спостерігалось профіциту бюджету, а у 2015 році дефіцит місцевих бюджетів мав найбільше значення за весь період – 14 млрд. грн., що склало 4,8% всіх надходжень місцевих бюджетів (і це на фоні проведеної в країні політики децентралізації, яка надала місцевим бюджетам більше повноважень та залишила на місцях більше фінансових ресурсів). Позитивною можна вважати ситуацію зростання доходів місцевих бюджетів за весь аналізований період на 61,5% за одночасного зростання видатків всього на 54,7%.

Таблиця 1

Узагальнені показники виконання Державного, місцевих та Зведеного бюджетів України у 2011–2015 роках (складено авторами на основі [8; 9])

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Відхилення 2015 року від 2011 року	
						+, -	%
ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ							
Доходи Державного бюджету України, млрд. грн.:							
– планові надходження	313	383	360	378	532	219	70,0
– фактичні надходження	315	346	339	357	535	220	69,8
– у % до плану	100,4	90,3	94,2	94,6	100,5	0,1	0,1
Видатки Державного бюджету України, фактичні, млрд. грн.	335	397	404	431	577	242	72,2
Кредитування, млрд. грн.	4,7	3,9	0,5	5,0	3,0	-1,7	-36,2
Дефіцит Державного бюджету України, млрд. грн.	-23	-51	-64	-72	-45	-22	95,7
Дефіцит Державного бюджету України (% від доходів)	7,3	14,7	18,9	20,2	5,8	-1,5	-20,5
Дефіцит Державного бюджету України (% від ВВП)	1,7	3,7	4,2	4,9	2,3	0,6	35,3
МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ							
Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.	182	225	221	232	294	112	61,5
Видатки місцевих бюджетів, млрд. грн.	181	223	220	226	280	99	54,7
Кредитування, млрд. грн.	0,04	0,04	0,06	0,05	0,11	0,07	1 75,0
Дефіцит місцевих бюджетів, млрд. грн.	-0,6	-2	-1	-6	-14	-13,4	2 233,3
Дефіцит місцевих бюджетів (% від доходів)	0,3	0,9	0,5	2,6	4,8	4,5	1 500,0
ЗВЕДЕНИЙ БЮДЖЕТ							
Доходи Зведеного бюджету, млрд. грн.	399	446	443	456	652	253	63,4
Видатки Зведеного бюджету, млрд. грн.	417	492	506	523	680	263	63,1
Кредитування, млрд. грн.	4,7	3,9	0,5	5,0	3,0	-1,7	-36,2
Дефіцит Зведеного бюджету, млрд. грн.	-23	-51	-64	-72	-31	-8	34,8
Дефіцит Зведеного бюджету України (% від доходів)	5,8	11,4	14,4	15,8	4,8	-1	-17,2

Динаміка складових Зведеного бюджету є дуже схожою з динамікою складових державного бюджету. При цьому доходи зведеного бюджету за аналізований період зросли на 63,4%, а видатки – на 63,1%, тобто дещо меншими темпами. Водночас порівняно із 2011 роком у 2015 році істотно скоротилось кредитування бюджету (на 1,7 млрд. грн., або на 34,8%), що зменшило частку дефіциту Зведеного бюджету у доходах у відсотковому вираженні всього на 17,2%.

Таким чином, на фоні постійного зростання як доходів, так і видатків бюджетів усіх рівнів ситуація з дефіцитом бюджету залишається напруженою та вимагає пошуку шляхів його зменшення.

Одним із важливих аспектів дослідження проблеми розвитку сучасної бюджетної системи є фінансова децентралізація, перший етап якої було здійснено у 2015 році. Зауважимо, що вона полягала у [11, с. 9]:

- розширенні прав органів місцевого самоврядування (систему вертикального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій);
- збільшенні джерел формування доходів місцевих бюджетів (уведено нові види субвенцій з державного бюджету на місця, наприклад, медичну, освітню).

Як показали наведені в табл. 1 дані, у 2015 році це поки ще не дало вагомих позитивних результатів, адже дефіцит місцевих бюджетів істотно збільшився порівняно з 2014 роком. Проте уряд наполягає на продовженні реалізації таких заходів у довгостроковій перспективі.

Зі звіту про виконання бюджету за 2015 рік досягненнями сучасної бюджетної стратегії можна вважати те, що [11, с. 3]:

- вперше за останні 4 роки Державний бюджет України був повністю виконаний по доходах (з табл. 1 видно, що на 100,5%);
- в рамках фінансової децентралізації збільшено доходи місцевих бюджетів;
- профінансовано всі ключові потреби бюджету (рекордні видатки на оборону і безпеку; жодних затримок із соціальних виплат; збільшення капітальних видатків; зниження дефіциту з 4,9% ВВП до 2,3% ВВП).

У податковій політиці до здобутків слід віднести скорочення кількості податків і зборів удвічі (з 22 до 11), запровадження системи електронного адміністрування ПДВ, розширення сфери застосування РРО, спрямування 10% податку на прибуток до місцевих бюджетів, зарахування до Державного бюджету 60% ПДФО, що сплачується на території м. Києва (у 2014 році – 50%), та 25% у місцевих бюджетах (у 2014 році – 0%) [11, с. 8].

Водночас ключовими викликами для виконання бюджету 2015 року стали низька бюджетна дисципліна; рекордні потреби на оборону і безпеку, обслу-

говування державного боргу; падіння темпів розвитку економіки; девальвація національної валюти; скорочення експорту через санкції РФ; відкладання видатків розпорядниками бюджетних коштів на кінець року [9].

Таким чином, проведений аналіз наукових джерел та офіційної статистичної інформації довів, що наявна в Україні бюджетна система має ряд недоліків у своєму функціонуванні, найбільш помітними з яких є такі:

- хоча дохідна частина бюджетів усіх рівнів має тенденцію до зростання випереджаючими темпами порівняно з видатковою, її потенціалу все одно не вистачає для повноцінного фінансування усіх державних потреб;

- вимушені заходи з оптимізації надходжень до зведеного бюджету шляхом трансформацій у податковій системі не дають бажаних результатів, а тільки стимулюють перехід платників податків у тіньовий сектор;

- наявний порядок бюджетного процесу не забезпечує повноцінного контролю за виконанням бюджетів усіх рівнів та цільовим використанням бюджетних коштів (продовжуються непрозорий розподіл доходів бюджету, неефективне формування видатків, недостатнє їх фінансування за рахунок загального фонду, «виживання» бюджетної сфери за рахунок спеціального фонду, джерела якого здебільшого також стають вичерпаними).

Незважаючи на проведену децентралізацію бюджетної системи, вказані проблеми продовжують мати місце та не скорочують дефіцит бюджету до прийняттого європейського рівня (3%), що ще раз підтверджує недалекоглядність здійснюваних економічних реформ на шляху до євроінтеграції.

На нашу думку, ефективне функціонування бюджетної системи України можливе лише за умови поступового приведення її у відповідність до стратегічних пріоритетів і завдань соціально-економічного розвитку країни. Вважаємо, що цього можна досягнути таким чином.

По-перше, продовження поступового перенавантаження бюджетних обов'язків з Державного бюджету на місцеві, що сприятиме збільшенню фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Але не слід забувати, що території України мають різний рівень соціально-економічного розвитку, тому не варто допускати значне збагачення більш перспективних та економічно ефективних регіонів країни на фоні мінімального виживання інших. Регіональний перерозподіл бюджетних коштів має залишатись та оптимізувати фінансові бюджетні потоки на місцях.

По-друге, вищим органам влади слід продовжувати контролювати, а органам місцевого самоврядування необхідно постійно звітувати про стан використання бюджетних коштів з метою недопущення нецільового або нераціонального використання

бюджетних коштів, щоб не допускати подальшого зростання дефіциту Зведеного бюджету саме за рахунок місцевих бюджетів.

По-третє, слід здійснювати більш «м'які» податкові перетворення з метою запобігання виходу економіки країни в «тінь». Істотний перерозподіл податкового навантаження з одних платників на інших не принесе бажаних результатів, якщо буде здійснюватись такими швидкими темпами і з використанням істотних змін у ставках податків за короткий період часу.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що наявна в Україні бюджетна система та фінансові

механізми її забезпечення нині не дають бажаних результатів у функціонуванні як самої системи, так і економіки нашої країни. Соціально-економічний рівень розвитку країни не підвищується, і водночас бюджетна сфера не має достатніх джерел фінансування своєї діяльності. Дефіцит бюджетів усіх рівнів залишається значним. У цій ситуації існує нагальна потреба подальшого реформування бюджетної системи, яка, на нашу думку, має проводитись поступово, без різких трансформацій та на основі чіткого стратегічного орієнтира на європейську інтеграцію. Перспективами подальших досліджень вважаємо пошук шляхів такої трансформації.

Список літератури:

1. Казюк Я.М. Становлення бюджетної системи України та принципи її побудови / Я.М. Казюк // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2014. – С. 41–57.
2. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку : дис. ... докт. екон. наук / І.Я. Чугунов. – К., 2003. – 583 с.
3. Бюджетна система. Вишкіл студії / за ред. С.І. Юрія, Й.М. Бескида. – К. : Таксон, 2002. – 255 с.
4. Енциклопедія фінансов / ред. М.Г. Назарова. – М. : Финстатинформ, 1995. – 785 с.
5. Теорія фінансів / за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 567 с.
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. – К. : Вікар, 1996. – 64 с.
7. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
10. Кудряшов В.П. Фінансування дефіциту державного бюджету / В.П. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52–64.
11. Виконання Державного бюджету-2015 (Звіт від 25 березня 2016 року). – К. : Мінфін, 2016. – 15 с.

Шелудько С.А., аспірант
кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет

ВПЛИВ УПОВНОВАЖЕНИХ БАНКІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ НБУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Шелудько С.А. Вплив уповноважених банків на реалізацію НБУ валютного регулювання. Статтю присвячено оцінці впливу уповноважених банків на реалізацію Національним банком України валютного регулювання. Визначено основні тенденції регулювання грошової пропозиції через операції з цінними паперами на відкритому ринку, проаналізовано їх структуру та динаміку. Простежено скорочення кількості уповноважених банків поряд зі зростанням частки іноземного капіталу в банківській системі. Проаналізовано основні показники діяльності банків України, визначено наслідки зростання боргу в іноземній валюті. Охарактеризовано головні тенденції діяльності банків на внутрішньому валютному ринку, оцінено динаміку та структуру операцій із купівлі-продажу іноземної валюти банками та населенням.

Ключові слова: банки з іноземним капіталом, валютне регулювання, зовнішній борг, операції на відкритому ринку, уповноважені банки.

Шелудько С.А. Влияние уполномоченных банков на реализацию НБУ валютного регулирования. Статья посвящена оценке влияния уполномоченных банков на реализацию Национальным банком Украины валютного регулирования. Определены основные тенденции регулирования денежного предложения при помощи операций с ценными бумагами на открытом рынке, проанализированы их структура и динамика. Прослежено сокращение количества уполномоченных банков на фоне увеличения доли иностранного капитала в банковской системе. Проанализированы основные показатели деятельности банков Украины, определены последствия роста долга в иностранной валюте. Охарактеризованы главные тенденции деятельности банков на внутреннем валютном рынке, оценены динамика и структура операций купли-продажи иностранной валюты банками и населением.

Ключевые слова: банки с иностранным капиталом, валютное регулирование, внешний долг, операции на открытом рынке, уполномоченные банки.

Sheludko S.A. The Impact of the Authorized Banks in the Implementation of National Bank of Ukraine' Foreign Exchange Regulation. The article is aimed to study an impact of the authorized banks in the implementation of National Bank of Ukraine' foreign exchange regulation. It is determined main trends of the money supply regulation using transactions with securities in the open markets, analyzed their structure and dynamics. It is traced a reduction of the number of authorized banks against an increasing the share of foreign capital in the banking system. It is analyzed key indicators of Ukrainian banks' activity, determined the effects of growth of the foreign currency debt. It is characterized the main trends of the banks' activity in the domestic foreign exchange market, evaluated the dynamics and structure of transactions of purchase and sale of foreign currency by banks and public.

Keywords: authorized banks, banks with foreign capital, external debt, foreign exchange regulation, open markets' operations.

Постановка проблеми. В умовах функціонування сучасних грошей, що виникли після демонетизації золота, необхідність і важливість підтримки стабільності купівельної спроможності національних грошей стала, безперечно, ключовою місією центрального банку будь-якої країни, у тому числі й Національного банку України (НБУ). Грошово-кредитне (і валютне як його різновид) регулювання стає першочерговим завданням центрального банку, спрямованим на підтримку купівельної спроможності національної валюти. Однак і процес його реалізації, і успішність такого регулювання значною мірою залежать від діяльності уповноважених банків, які

виступають основними ланками трансмісійного механізму монетарної, а отже, і валютної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теоретичних основ і практичних аспектів валютного регулювання та, зокрема, ролі уповноважених банків у його здійсненні присвятила свої праці значна кількість вітчизняних і зарубіжних економістів, серед яких варто назвати О. Береславську, О. Боришкевич, О. Дзюблюка, Ф. Журавку, В. Міщенко, К. Нілі, Л. Рябініну, М. Савлука, Ф. Мішкіна, П. Бофінгера, А. Мороза. Утім, полярильність їх висновків в умовах динамічних змін економічної реальності змушують повертатися до названої

проблеми кожного разу, коли на валютному ринку починають діяти нові дестабілізуючі чинники.

Постановка завдання. Виходячи з цього, метою статті є оцінка впливу вповноважених банків на реалізацію НБУ валютного регулювання в умовах плаваючого валютного курсу.

Виклад основних результатів. Обґрунтування особливої ролі банків у валютному регулюванні, зумовленої виконуваними ними функціями, вимагає провести аналітичні заходи стосовно низки показників, що характеризують повсякденне функціонування банківської системи й усього господарського механізму держави. До таких показників передусім можна віднести пропозицію грошей у країні.

Виходячи з того, що збільшення грошової пропозиції відбувається через те, що уповноважені банки за своєю природою здійснюють безперервну емісію нових безготівкових кредитних грошей у процесі свого функціонування [1, с. 121], завданням НБУ на цьому етапі є корегування такої емісії відповідно до встановлених грошово-кредитною та валютною політикою цілей та орієнтирів. Засобами цього слугують такі інструменти валютного регулювання, як норма обов'язкових резервів, облікова ставка й операції із цінними паперами на відкритому ринку. Оскільки в попередніх наших публікаціях [2; 3] ми вже присвячували увагу двом із названих інструментів, розглянемо лише останній з них.

Особливістю операцій на відкритому ринку є можливість оперативного рефінансувати дефіцит державного бюджету та отримувати кредитні кошти в іноземній валюті для розрахунків із зовнішніми позичальниками уряду. Безумовно, реалізація такого завдання була б неможливою без активної участі уповноважених банків у купівлі-продажу центральним банком цінних паперів державного боргу. Проаналізуємо структуру операцій на відкритому ринку в розрізі валют і строків розміщення (табл. 1).

Наведені в табл. 1 дані свідчать, що в загальному обсязі операцій НБУ на відкритому ринку в іноземній валюті лівову частку займають ОВДП, номіновані в доларах США, відповідно ОВДП в євро мають несуттєву питому вагу. Розглядаючи строки, на які

було розміщено ці цінні папери, доходимо висновку про неоднорідність їх структури. Так, якщо в 2012 р. майже 90% доларових облігацій було розміщено на два-три роки, то до кінця 2014 р. питома вага таких ОВДП становила трохи більше 1%, а решта цінних паперів розміщувалася на короткі строки (до одного року). Стосовно ж ОВДП, номінованих у євро, зазначимо, що найбільший строк їх розміщення не перевищував три роки.

Загалом же до державного бюджету за п'ять останніх років лише в іноземній валюті було залучено кошти в розмірі близько 10 млрд. дол. США та 0,5 млрд. євро, що свідчить про дієвість такого інструменту, як операції НБУ на відкритому ринку. Розглянемо та проаналізуємо їх динаміку, порівнюючи її з обсягами дефіциту державного бюджету України (рис. 1).

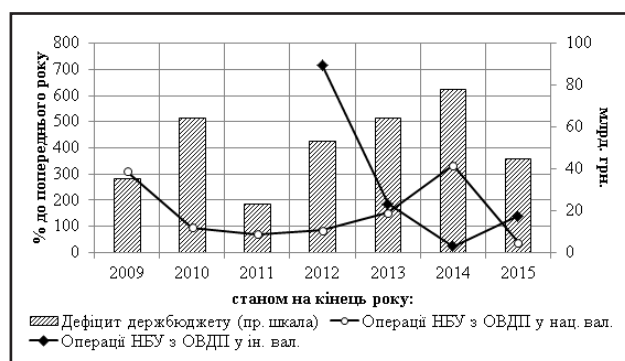

Рис. 1. Динаміка операцій НБУ із цінними паперами на відкритому ринку та дефіцит державного бюджету України в 2009–2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [4]

Оцінюючи зображену на рис. 1 динаміку операцій НБУ з ОВДП у гривнях і порівнюючи її зі зміною обсягів дефіциту бюджету, доходимо висновку про наявність тісного зв'язку між цими показниками: під час кожного зростання дефіциту зростали й обсяги розміщення цінних паперів на відкритому ринку. Так, зростання в 2011–2014 рр. розриву між доходами та видатками головного кошторису країни з 23,5 млрд. грн. до майже 80 млрд. грн. супроводжу-

Таблиця 1

Обсяги та структура операцій НБУ на відкритому ринку із цінними паперами в іноземній валюті в розрізі валют і строків розміщення в 2011–2015 рр. (станом на кінець року)

Роки	Операції з розміщення ОВДП в іноземній валюті						
	у доларах США				в євро		
	Усього, млн. дол. США	у т. ч. на строк, %			Усього, млн. євро	у т. ч. на строк, %	
до 1 р.		2-3 р.	4-5 р.	до 1 р.		2-3 р.	
2011	412,95	100,00	–	–	–	–	–
2012	2542,84	10,03	89,97	–	316,56	–	100,00
2013	5310,73	8,14	66,30	25,55	112,27	45,57	54,43
2014	792,62	98,99	1,01	–	40,02	100,00	–
2015	643,49	100,00	–	–	–	–	–

Джерело: розраховано та складено автором за даними [4]

валося збільшенням обсягів операцій НБУ з ОВДП більш ніж утричі.

Що ж стосується використання аналогічного інструменту, номінованого в іноземних валютах (долари США та в 2012–2014 рр. євро), то його динаміка не дає змоги помітити якоїсь стійкої залежності, хоча тільки за 2012 р. НБУ розмістив інвалютних цінних паперів у сім разів більше за попередній рік.

Принагідно також зазначимо, що подібні операції є передбачуваними для суб'єктів економіки, що й визначає зростання потенціалу їх використання як чинника впливу на грошовий обіг в усьому світі, але при цьому звужує їх можливості довгострокового впливу [5, с. 135–136].

Зрозуміло, що активне використання названого інструменту призводить до зростання державного боргу країни. Якщо у випадку з внутрішнім боргом уряд може практично безперервно подовжувати строки погашення власних облігацій, реструктуризувати їх на власний розсуд та емітувати все нові й нові цінні папери, то в питаннях зовнішнього боргу країни можна розраховувати лише на компроміс із кредиторами, знайти який не завжди вдається.

Незважаючи на поступове скорочення зовнішнього боргу України [2, с. 190–191], отримання нових траншів від МВФ навряд чи сприятиме цьому процесу (особливо якщо взяти до уваги, що спостережуване скорочення відбувалося переважно завдяки списанню третини боргу, якого вдалося домогтися наприкінці 2015 р.). Своєю чергою, подальше зростання інвалютних зобов'язань сприятиме стрімкому падінню валютного курсу гривні, що призведе до ще більшої втрати нею своєї купівельної спроможності.

Утім, така боргова «валютна пастка» несе ризики не лише для економіки країни в цілому, вкрай негативно вона вже позначилася на стабільності банківської системи: з початку кризи в 2008 р. майже

70 банків втратили ліцензію, що створило недовіру населення до вітчизняних банків (табл. 2).

Зі змісту табл. 2 видно, що кількість банків в Україні кардинально зменшилася, причому з 2014 р. цей процес тільки пришвидшився. Так, якщо в 2008 р. банківську ліцензію мали 184 установи, то вже до кінця 2016 р. їх кількість скоротилася до 98 (тобто 86 банків збанкрутували, а їх вкладники втратили проценти та навіть самі депозити). Якщо ж проаналізувати структуру капіталу банківської системи, то відразу помічається поступове зростання банків з іноземним капіталом – з 27% у 2007 р. до 40% у 2016 р., – що відбувалося не так за рахунок відкриття нових установ, як через повальне банкрутство банків з українським капіталом через відсутність у них (на відміну від іноземних) доступу до джерел поповнення валютних ресурсів. Це підтверджується доволі високою часткою банків зі стовідсотковим іноземним капіталом, яка до кінця 2016 р. сягнула рівня 43,59%.

Доцільно також указати на те, що розширення банками валютного боргу сприяло втраті ними своєї ліквідності по вкладах в іноземній валюті та, відповідно, викликало необхідність використання позичок рефінансування НБУ. Водночас це сприяло збільшенню обсягів простроченої заборгованості (передусім саме в іноземній валюті), зростанню витрат на створення резервів для забезпечення від кредитних ризиків і підвищенню рівня капіталізації банків, що, врешті-решт, відбилося на фінансових результатах банківської діяльності, сприяючи виникненню і збільшенню збитків, як це впливає з табл. 3.

Як видно з даних табл. 3, упродовж аналізованого періоду банківська система України отримувала все гірший фінансовий результат, який уже в 2009 р. перетворився на збиток у розмірі 38,5 млрд. грн., а

Таблиця 2

Кількість уповноважених банків в Україні, у т. ч. з іноземним капіталом, у 2007–2016 рр. (станом на кінець року)

Роки	Кількість банків			
	Усього	з вітчизн. капіталом	у т. ч., %	
			з ін. капіталом	
			Усього	у т. ч. зі 100%-м
2007	175	73,14	26,86	36,17
2008	184	71,20	28,80	32,08
2009	182	71,98	28,02	35,29
2010	176	68,75	31,25	36,36
2011	176	69,89	30,11	41,51
2012	176	69,89	30,11	41,51
2013	180	72,78	27,22	38,78
2014	163	68,71	31,29	37,25
2015	117	64,96	35,04	41,46
2016	98	60,20	39,80	43,59

Джерело: розраховано та складено автором за даними [6]

до кінця 2015 р. ця сума становила вже 66,6 млрд. грн. Це пояснюється постійно зростаючими витратами банків, чинником чого є високий рівень простроченої кредитної заборгованості (за 2015 р. він становив більше 200 млрд. грн.) та, відповідно, необхідністю формування все більших обсягів резервів під неї, які з 2007 р. зросли більше ніж у 16 разів і становили в 2015 р. 321,3 млрд. грн.

У таких умовах на фоні скорочення регулятивного капіталу з 2014 р. НБУ був вимушений збільшувати обсяги позичок рефінансування для підтримки ліквідності уповноважених банків, і такі позички зросли практично в 106 (!) разів – з майже 1 млрд. грн. в 2005 р. до 105,8 млрд. грн. на кінець 2015 р. Усе це аж ніяк не сприяє виходу української економіки з кризи, а, навпаки, лише погіршує її стан.

Разом із цим отримані кошти вповноважені банки все частіше спрямовували не тільки і не стільки на підтримку належного рівня регулятивного капіталу, як на підвищення власної прибутковості. Зокрема, найпростішим у період нестабільності шляхом до цього є операції з купівлі-продажу іноземної валюти один в одного та населенню (рис. 2).

Рис. 2. Обсяги операцій із купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському та внутрішньому валютних ринках України в 2005–2015 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [8]

На рис. 2 видно, що впродовж усього аналізованого періоду обсяги безготівкових операцій із купівлі-продажу іноземної валюти були значно більшими за обсяги операцій із готівкою. Якщо ж поглянути на динаміку перших, то за 2005–2013 рр. обсяг безготівкових операцій збільшився більше ніж на 500 млрд. дол. США (тобто в шість разів), однак уже наступного 2014 р. скоротився вдвічі, а до кінця 2015 р. – ще на 50% і становив лише 135 млрд. дол., що можна порівняти з показником 2007 р.

Поряд із цим сальдо операцій із купівлі-продажу іноземної валюти населенню до 2015 р. було від’ємним, тобто банки продавали населенню більше іноземної валюти, ніж купували, а найбільшим цей розрив був у 2011 р. – громадяни купили майже на 14 млрд. дол. США більше, ніж продали банкам. І тільки в 2015 р. банки стали викуповувати в населення іноземної валюти на 1,5 млрд. дол. більше, ніж продавати, однак розміри цих операцій не йдуть у жодне порівняння з обсягами 2007–2011 рр.

Така тенденція, з одного боку, свідчить про всезростаючу потребу уповноважених банків в іноземній валюті для погашення власних зобов’язань перед закордонними кредиторами та материнськими банками, а з іншого боку – про практично повну зневіру (як банків, так і населення) у стабільності гривні та прагнення сформувати приватні валютні резерви. У цьому контексті реалізацію валютного регулювання навряд чи можна назвати успішною, зважаючи на його основну мету (про яку йшлося вище) – підтримку купівельної спроможності національної валюти.

Висновки. Вищевикладене дає змогу зробити невтішний висновок про те, що практично впродовж останнього десятиріччя (тобто з 2008 р. і дотепер) вплив уповноважених банків на реалізацію НБУ валютного регулювання є здебільшого негативним. Прояви цього спостерігаються нами як в експансіоністських прагненнях банків на валютному ринку, так і в недалекоглядності окремих рішень регулятора стосовно зовнішніх запозичень.

Таблиця 3

Основні показники діяльності банків України в 2005–2015 рр. (станом на кінець року), млрд. грн.

Роки	Доходи	Витрати	Фін. рез.	Активи	Регул. капітал	Простр. заборг.	Резерви	Позички рефін.
2005	н/д	н/д	2,1	197,0	н/д	н/д	н/д	0,9
2006	н/д	н/д	4,0	317,0	н/д	н/д	н/д	1,6
2007	68,2	61,6	6,6	599,4	72,3	6,3	20,2	1,9
2008	122,6	115,3	7,3	926,1	123,1	18,2	48,4	61,1
2009	143,0	181,4	-38,5	880,3	135,8	70,3	122,4	87,5
2010	136,8	149,9	-13,0	942,1	160,9	84,6	148,8	74,9
2011	142,8	150,5	-7,7	1054,3	178,5	79,2	157,9	74,6
2012	150,4	145,6	4,9	1127,2	178,9	72,6	141,3	79,0
2013	168,9	167,5	1,4	1278,1	205,0	70,2	131,3	80,2
2014	210,2	263,2	-53,0	1316,9	188,9	135,9	204,9	113,4
2015	199,2	265,8	-66,6	1254,4	131,0	213,3	321,3	105,8

Джерело: складено автором за даними [6; 7]

Список літератури:

1. Дзюблук О.В. Валютна політика : [підручник] / О.В. Дзюблук. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
2. Шелудько С.А. «Валютна пастка» для економіки України та пошук шляхів її уникнення / С.А. Шелудько // Актуальні питання функціонування фінансового ринку в умовах кризових явищ світової економіки : мат. Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 15–16 квітня 2016 р.). – Одеса : ОНЕУ, 2016. – С. 186–192.
3. Шелудько С.А. Облікова ставка центрального банку як інструмент валютного регулювання / С.А. Шелудько // Регіональна економіка та управління. – 2015. – № 4(07). – Ч. 2. – С. 118–122.
4. Фінансові ринки / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2.
5. Рябініна Л.М. Грошово-кредитне регулювання економіки, його методи, інструменти та механізми / Л.М. Рябініна // Потенціал економічного розвитку в контексті європейської інтеграції : збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук / Наукова організація «Перспектива». – Дніпропетровськ : Гельветика, 2013. – С. 130–140.
6. Грошово-кредитна та фінансова статистика / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
7. Аналітика / Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_arhive_docs&show=2005&Itemid=112.
8. Показники валютного ринку / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

УДК 336:368

Юхименко В.М., аспірант*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНКИ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ СТРАХОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Юхименко В.М. Витоки європейського підходу до оцінки платоспроможності страхових організацій. У статті узагальнено ретроспективний погляд на походження та розвиток європейської системи платоспроможності страхових організацій. Проаналізовано директиви ЄС, які поклали початок запровадження системи платоспроможності страховиків. Представлено результати досліджень, на основі яких розраховано оптимальний розмір маржі платоспроможності страхових організацій на території ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, платоспроможність, страхова організація, страховий ринок, регулювання страхової діяльності.

Юхименко В.Н. Истоки европейского подхода к оценке платежеспособности страховых организаций. В статье обобщен ретроспективный взгляд на происхождение и развитие европейской системы платежеспособности страховых организаций. Проанализированы директивы ЕС, которые положили начало внедрению системы платежеспособности страховщиков. Представлены результаты исследований, на основе которых рассчитан оптимальный размер маржи платежеспособности страховых организаций на территории ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, платежеспособность, страховая организация, страховой рынок, регулирование страховой деятельности.

Yukhmenko V.M. The origins of European approach to solvency of insurance organizations. The paper summarizes a retrospective view of foundation and development of the European solvency system of insurance organizations. The study analyzes the primary EU Directives, which launched the solvency system of insurers. This paper illustrates the research results on which optimal level of the solvency margin of insurance organizations in the EU was calculated.

Keywords: European Union, solvency, insurance organization; insurance market; regulation of insurance.

Постановка проблеми. Страхові організації є основоположним складником усієї страхової системи. Саме на рівні неї здійснюються страхові відносини, висуваються вимоги регулюючих органів тощо. Фінансовий стан окремо взятого страховика

має безпосередній вплив на стабільність та надійність страхового ринку в цілому, тому забезпечення стійкості страхового ринку і захист інтересів споживачів є першочерговим завданням регуляторного органу будь-якої країни.

Важливим чинником розвитку безпечного та стабільного ринку страхування є платоспроможність страхових організацій, оскільки тільки платоспроможний страховик може своєчасно виконувати свої зобов'язання, передусім перед страхувальниками. Проте неспроможність страховиків виконувати свої зобов'язання може негативно позначатися на фінансових результатах діяльності інших учасників страхових відносин. Для будь-якого суб'єкта, який функціонує на ринку страхування, поняття платоспроможності є домінуючим під час визначення фінансової стійкості тієї чи іншої страхової організації. При цьому в розвинених країнах страхування прийнято розглядати як основний інструмент, який гарантує стабільність суспільства і зменшує наслідки негативного впливу випадкових подій. Таким чином, для страхових організацій важливо бути платоспроможними, тобто здатними відповідати за всіма своїми зобов'язаннями, ось чому страхові організації є об'єктами підвищеної уваги з боку держави.

У сучасних умовах надзвичайної актуальності набувають питання гармонізації національного та європейського досвіду. Зокрема, у розрізі перегляду вимог до платоспроможності страхових організацій повинні враховуватись інтереси всіх суб'єктів ринку страхування та його специфіки. Нині вважається, що система пруденційного нагляду та нормативи платоспроможності, які існують в Європейському Союзі (ЄС), є доволі жорсткими, але водночас найбільш ефективними. Враховуючи це, доцільним є вивчення позитивного досвіду в процесі становлення і подальшого розвитку системи платоспроможності страховиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки та забезпечення платоспроможності страхових організацій розглядали такі вітчизняні науковці, як: В. Базилевич [16], Н. Внукова, О. Гаманкова [14], М. Іванова [13], Р. Пікус [16], А. Супрун [16], Н. Ткаченко, Л. Шірінян [17] та ін. Зарубіжні науковці також приділяли даному питанню свою увагу, зокрема: Б. Петревська [2], Т. Броже, К. Бутачі [5], О. Шауб [1] та ін. Проте досвід країн – членів ЄС щодо оцінки платоспроможності страхових організацій у своєму становленні та розвитку є недостатньо висвітленим.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду країн – членів ЄС у становленні та розвитку системи забезпечення платоспроможності страхових організацій.

Виклад основних результатів. Проблема вивчення питання платоспроможності страхових організацій, а також можливості адекватно оцінити і регулювати платоспроможність страховика виникла разом із появою самого інституту страхування [12]. У різних країнах по-різному трактується саме поняття платоспроможності страхової організації. У країнах Європейського Союзу воно включає не тільки визначення необхідного обсягу вільних від зобов'язання ресурсів для запобігання банкрутству,

але й комплексний підхід до оцінки всіх потенційних ризиків у страховій діяльності. В Україні дана дефініція охоплює систему оцінки платоспроможності страхової організації і має на увазі лише розрахунок декількох фінансових показників.

Контроль і регулювання платоспроможності страхових організацій є однією з найважливіших сторін діяльності органів страхового нагляду в країнах ЄС. Свобода розміщення капіталу для відкриття філій, представництв у межах ЄС зумовила необхідність створення єдиної системи контролю платоспроможності страховиків. Особливу увагу в процесі страхового нагляду приділено аналізу платоспроможності страхової організації, що включає: оцінку ризиків, пов'язаних з активами; аналіз актуарних ризиків; аналіз співвідношення активів і зобов'язань; аналіз ефективності і прибутковості.

Однак органи нагляду в Європейському Союзі не відразу прийшли до наявного розуміння системи платоспроможності страхових організацій. Саме географічне зростання країн – членів ЄС, а також їх спільне бажання створити єдиний ринок капіталу та послуг, які могли б вільно рухатися в рамках Союзу, послужило причиною для формування єдиної системи оцінки і регулювання платоспроможності європейських страхових організацій. Для того щоб ринок став більш вільним, необхідно було звести нанівець відмінності в національних законодавствах різних країн, а також скоординувати резерви, призначені для фінансових гарантій. Також важливим було визначення самого поняття страхування, що і було зроблено в Першій директиві [6].

Перші директиви ЄС зі страхування життя і загальних видів страхування були опубліковані 24 липня 1973 р. і 5 березня 1979 р., які ознаменували перші кроки в напрямі створення вільного страхового ринку в рамках ЄС. Вимоги директив повинні були виконуватись страховими організаціями для забезпечення платоспроможності [10, с. 15]. Основою для цієї вимоги були роботи професора Кампаня, який у 1948 р. опублікував звіт про оцінку платоспроможності, який було складено на основі 10 страхових організацій зі страхування життя в Данії за 1926–1945 рр. [3]. Пізніше він був доопрацьований і доповнений самим професором, і в 1957 р. опубліковано нову версію даного документу. Дані, що опубліковані в звіті, були отримані від 10 страхових організацій, що працювали у Швейцарії в 1945–1954 рр. У звіті була викладена основна думка, яка є схожою з висловлюваннями у 1952 р. Т. Пентікайненена, фінського математика та актуарія, професора Гельсінського університету, про те, що для визначення платоспроможності страхової організації необхідно брати до уваги потенційні ризики, на які вона наражається. Професор Кампань також стверджував, що будь-яка модель оцінки платоспроможності не повинна давати інформацію щодо позицій платоспроможності окремої організа-

ції відносно інших, а лише забезпечити раннє попередження настання несприятливих подій [4].

Результатом цих двох досліджень стало припущення науковця про те, що ймовірність настання такого страхового випадку, який може спричинити банкрутство страхової організації протягом трьох років, становить 1/1000. Оскільки в середньому сумарні витрати страхової організації (з урахуванням комісії) становлять 42% від зібраних премій, близько 58% залишаються на врегулювання збитків (рис. 1) [3].

Із рис. 1 видно, що в комбінованому показнику коефіцієнт витрат, імовірно, залишається постійним і рівним 42%, а коефіцієнт збитків характеризується бета-розподілом. За рівня значущості 0,9997 перцентилей коефіцієнт збитків приблизно дорівнює 83%. Таким чином, комбінований коефіцієнт становить 125%. Це означає, що для страхової організації запас платоспроможності (маржа платоспроможності) у розмірі 25% зібраних премій було б достатньо для забезпечення страховика від банкрутства. Більш того, також було зроблено припущення щодо додаткових 2,5% премій, отриманих від договорів, переданих у перестраховування, які повинні бути додані до маржі для гарантій платежу по перестраховуванню [13].

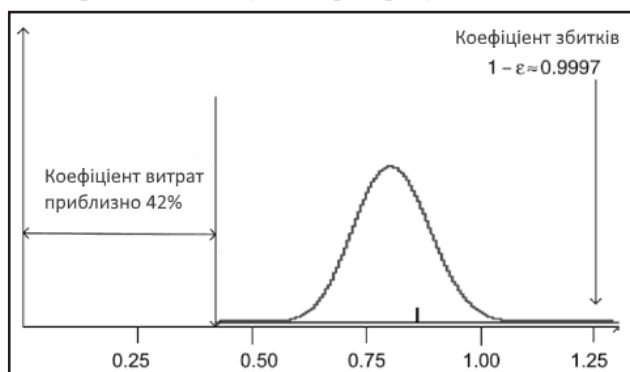

Рис. 1. Підхід проф. Кампаня по страхуванню іншому ніж страхування життя

Такий підхід професора Кампаня є досить простим і водночас логічним. Припустимо, страхова нетто-премія становить 100%. Із цієї величини необхідно відняти середній коефіцієнт витрат (expense ratio), отриманий із кожної країни. Частина, що залишилася від 100%, – сума, яка припадає на платежі для покриття збитків. Далі проводиться розрахунок оцінки ризику за коефіцієнтом збитків (Value at Risk of the loss ratio, VaRLR) по кожній країні, й отриманий результат додається до різниці (100% коефіцієнт витрат).

Схожий метод був запропонований для визначення мінімального розміру маржі платоспроможності на території Європейського економічного співтовариства (пізніше Євросоюз). Для забезпечення стійкості страхових організацій використовувалася маржа платоспроможності в розмірі 25% зібраних нетто-премій, що дасть змогу страховику відпо-

відати за своїми зобов'язаннями, особливо якщо під час її розрахунку беруться до уваги приховані резерви. Більш того, концепція мінімальної маржі платоспроможності була запропонована в А.М.Е. – одиниці вимірювання в рамках Європейської валютної угоди (одна одиниця дорівнювала одному американському долару) [12].

Таким чином, було запропоновано такі критерії для страхових організацій щодо рівня маржі платоспроможності:

- 1) 25% від зібраних нетто-премій;
- 2) 2,5% від перестраховувальних премій;
- 3) 250,000 ЕКЮ.

Подальший розвиток обговорення розміру маржі платоспроможності отримало в 1963 р. на конференції щодо створення єдиного страхового ринку в рамках Європейського економічного співтовариства. Спочатку обговорювалися технічні резерви, покриття активів цими резервами, а також контроль над активами. У підсумку було прийнято рішення ввести альтернативні критерії для мінімального розміру маржі платоспроможності, які ґрунтувалися на трьох коефіцієнтах:

- відношення вільних від зобов'язань активів до зібраних премій за останній рік;
- відношення вільних від зобов'язань активів до середнього розміру страхових збитків за останні три роки;
- відношення вільних від зобов'язань активів до технічних резервів.

На основі даних з п'яти країн за десять років (195–1960) проведено аналіз, за результатами якого можна зробити такий висновок: сумарний коефіцієнт збитків (відношення сумарних збитків до отриманих премій) характеризується нормальним розподілом. Результати, отримані з різних країн, було зважено пропорційно до їхніх часток на європейському ринку. Таким чином, було отримано такі дані щодо маржі платоспроможності страховиків:

- 1) 24% від бруто страхової премії;
- 2) 34% від збитків, що настали;
- 3) 19% від технічних резервів [11].

Пізніше в деяких європейських країнах висловлювалася думка, що запропонований рівень маржі платоспроможності був занадто високим, а іншим він здавався достатнім. У підсумку було досягнуто такий компроміс: необхідний рівень маржі платоспроможності повинен бути більшим із двох розрахованих індексів – індексу премій і індексу виплат. Для індексу премії: 18% від бруто-премій до 10 млн. євро і 16% від нетто-премій при перевищенні 10 млн. євро. Для індексу виплат: 26% від середніх збитків до 7 млн. євро і 23% від середніх збитків понад 7 млн. євро.

Середній індекс виплат зазвичай розраховувався за останні три роки (лише для деяких ризиків, таких як град або шторм, – сім років). Отриманий результат зменшується на частку перестраховиків (від-

ношення нетто-виплат до бруто-виплат), причому максимально це зменшення може становити 50%. Перехід від індексу премій до індексу виплат зазвичай відбувається за коефіцієнту збитків рівному 69% (відношення 18/26 приблизно дорівнює відношенню 16/23, що, своєю чергою, приблизно дорівнює 69%) [12].

Такий підхід відображає систему оцінки платоспроможності страховиків Solvency I. Однак у цій системі присутній один вагомий недолік: вона не враховувала структуру збитків організації¹. Більше того, для отримання достовірних даних необхідно, щоб активи, які приймаються для покриття маржі платоспроможності під час її розрахунку, були чітко визначеними та реальними.

Під час процесу створення директив по страхуванню іншому ніж страхування життя спеціально скликана Комісія з вивчення питань створення єдиних принципів діяльності страхових організацій прийшла до висновку, що необхідно переглянути резерви, які мають відношення до маржі платоспроможності. Однак для того щоб не відтягувати створення єдиного ринку страхових послуг на території ЄС, було прийнято рішення відкласти цей аспект. Згодом у 1994 р. було знову підняте дане питання, і в рамках Європейського наглядового органу була створена робоча група для аналізу ефективності наявної системи регулювання та оцінки платоспроможності страхових організацій, яку очолив доктор Г. Мюллер [14].

Відповідно до звіту доктора Мюллера [11], наявний підхід цілком має право на існування. Однак страховий ринок у цілому і наглядові органи ЄС виступали за спрощення системи розрахунку індексу премій та індексу виплат для страхування іншого ніж страхування життя. Група Мюллера прийшла до висновку, що поділ системи платоспроможності на мінімальний гарантійний фонд, гарантійний фонд і маржу платоспроможності має підтримуватися й надалі. Розмір мінімального гарантійного фонду було запропоновано значно збільшити, принаймні

до того рівня, який би враховував інфляцію з 1973 р. Також, на думку всієї групи, контролюючі органи повинні мати право втручатися в діяльність організації, навіть за умови дотримання вимог до маржі платоспроможності і формування технічних резервів. Доктор Мюллер розумів, що для оцінки функціонування страхової організації недостатньо оперувати тільки фінансовими показниками, необхідно враховувати й інші фактори, як ті, що можна кількісно оцінити, так і ті, що не піддаються такій оцінці.

Висновки. Таким чином, на основі вищевикладеного можна стверджувати, що система платоспроможності, яка склалася на території ЄС, є динамічною і постійно змінюваною. В Україні поки що використовується європейська методологія, яка відповідає донедавна діючій на території Європейського Союзу, Solvency I. Але зміни, що відбуваються на світовому страховому ринку, зміни в методах управління ризиками, стандартах бухгалтерського обліку, процесах глобалізації, розвитку фінансових інструментів, означають, що вимоги до платоспроможності страхових організацій, які діяли протягом багатьох років у державах – членах ЄС, нині більше не відповідають новим ризикам і викликам. Дослідження того, як започатковувалася та розвивалася система платоспроможності страхових організацій Європейського Союзу, демонструє послідовний та логічний підхід. Разом із тим постала необхідність реформування старого підходу, що враховує комплекс ризиків у діяльності страхових організацій та запровадження Solvency II, яку активно використовують із початку 2016 р.

В Україні також постала необхідність проведення реформування системи платоспроможності страхових організацій. Ураховуючи низку недоліків, така концепція є необхідною для підвищення захисту інтересів застрахованих осіб. Запровадження цих змін готується в рамках проекту закону України «Про страхування» у новій редакції, та, на нашу думку, матиме істотний вплив на страховий ринок України.

Список літератури:

1. Alexander Schaub. The Lamfalussy process four years on // Journal of Financial Regulation and Compliance. – 2005. – Vol. 13 Iss: 2. – P.110–120.
2. Biljana Petrevska. Solvency II – supervision of the insurance undertakings risk management systems // Iustinianus Primus Law Review. – 2014. – Vol. 5:1. – P. 2–13.
3. Campagne Buol and De Mori, Report on Solvency Assessment for the non-life insurers. – 1948.
4. Campagne C. Minimum standards of solvency for insurance firms. OEEC. – TFD/PC/565, 1957.
5. Casian Butaci. The new European prudential supervisory system of insurance «Solvency II» // Annals. Economics Science Series. – 2010. – Issue XVI. – P. 662–668.
6. EIOPA, Directive 79/267/EEC of the European Parliament and of the Council of 5 March 1979.
7. Embrechts P., Frey R., McNeil A. Quantitative risk management // Princeton Series in Finance, Princeton. – 2005. – Т. 10. Memorandum EU IP/07/1060. Solvency II: Frequently Asked Questions (FAQs). Brussels, 10 July 2007 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-286_en.htm?locale=en.

¹ Очевидно, що вимоги щодо платоспроможності для організації, у якій 10 страхових виплат, кожна з яких становить 100 000 гр. од., повинні бути вище, ніж вимоги до організації, яка здійснює 1 000 виплат по 1000 гр. од.

8. Michel Noel, Challenges and Opportunities of EU-Ukraine Free Trade Agreement for the Development of Securities Markets and Non-Bank Financial Institutions in Ukraine // World Bank Working Paper, October 2008. – 115 p.
9. Sandström A., Solvency: Models, Assessment and Regulation. Chapman & Hall. – 2006. – 448 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.crcpress.com/Solvency-Models-Assessment-and-Regulation/Sandstrom/97815848855482>.
10. Sandström A., Handbook of Solvency for Actuaries and Risk Managers: Theory and Practice – 2010. – 1113 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.crcpress.com/Handbook-of-Solvency-for-Actuaries-and-Risk-Managers-Theory-and-Practice/Sandstrom/9781439821305>.
11. Иванова М.В. Оценка и регулирование платежеспособности страховых организаций в странах Европейского Союза и России / М.В. Иванова. – М. : Анкил, 2010. – 102 с.
12. Гаманкова О.О. Фінансова стійкість та платоспроможність страхової організації / О.О. Гаманкова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2007. – Вип. 94–95. – С. 18–23.
13. Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховання (Solvency II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/direktivi-es.html>.
14. Страхування : [підручник] / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Р.В. Пікус [та ін.] ; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
15. Супрун А.А. Проблемы оценки платежеспособности страховых организаций в посткризисном периоде / А.А. Супрун // Страховое дело. – 2011. – № 06. – С. 14–22.
16. Шірінян Л.В. Зарубіжний досвід забезпечення платоспроможності страхових організацій / Л.В. Шірінян // Економічні науки : збірник наукових праць ЧДТУ. – 2009. – № 22. – С. 40–45.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.471

Бондаренко Н.М., к. е. н.,
доцент кафедри статистики,
обліку та економічної інформатики
*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*
Полгородник Н.В., студент
*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Бондаренко Н.М., Полгородник Н.В. Облік і контроль загально виробничих витрат на промисловому підприємстві. У статті розглянуто питання сутності загально виробничих витрат, основні аспекти складових їх елементів. Досліджено наявну методику їхнього обліку та розподілу. Повне визнання, розподіл та облікове відображення загально виробничих витрат мають безпосередній вплив на достовірність визначення собівартості, що корелює з показниками результатів діяльності підприємства. Методичні труднощі для практикуючого бухгалтера представляє процес віднесення загально виробничих витрат до постійних і змінних, оскільки цей поділ в окремих ситуаціях має ознаки умовного. У статті також обґрунтовано роль внутрішньогосподарського контролю загально виробничих витрат у пошуку резервів зменшення витрат та стимулювання економії ресурсів.

Ключові слова: контроль, облік, витрати, загально виробничі витрати, ефективність, промислове підприємство.

Бондаренко Н.Н., Полгородник Н.В. Учет и контроль общепроизводственных расходов на промышленном предприятии. В статье рассмотрены вопрос сущности общепроизводственных расходов, основные аспекты составляющих их элементов. Исследована существующая методика их учета и распределения. Полное признание, распределение и учетное отражение общепроизводственных расходов имеют непосредственное влияние на достоверность определения себестоимости, что коррелирует с показателями результатов деятельности предприятия. Методические трудности для практикующего бухгалтера представляет процесс отнесения общепроизводственных расходов к постоянным и переменным, поскольку это разделение в отдельных ситуациях имеет признаки условного. В статье также обоснована роль внутрихозяйственного контроля общепроизводственных расходов в поиске резервов уменьшения расходов и стимулирования экономии ресурсов.

Ключевые слова: контроль, учет, расходы, общепроизводственные расходы, эффективность, промышленное предприятие.

Bondarenko N.M, Polhorodnyk N.V. The accounting and control of the overhead costs in an industrial companies. The article refers to the question of the nature overhead costs and the main aspects of their elements. It was explored the existing method of their calculation and distribution. The full recognition, spreading and appropriate account mapping of the overhead costs has a direct effect on the reliability of the first cost that correlates with the results' performance of the company. The process of assigning overhead costs to the fixed and variable makes methodological difficulties for the practicing accountant, as this division has equivalent features in some situations. The role of the internal control over the overhead costs in the reserves' search in order to reduce costs and stimulate the economy of resources is also proved in this article.

Key words: control, accounting, costs, overhead costs, efficiency, industrial company.

Постановка проблеми. У загальній системі показників, що віддзеркалюють ефективність фінансово-економічної діяльності промислових підприємств, основне місце належить витратам. Формуючи рівень цін на продукцію та товари,

витрати виступають важелем оптимального використання всіх ресурсів підприємства, а організація виробництва якісної продукції з меншими витратами є одним зі шляхів посилення її конкурентоздатності.

Для того щоб забезпечити зниження вартості реалізованої продукції, необхідно постійно управляти витратами на її виробництво, добиватися відносного зниження як прямих, так і непрямих витрат. Зниження прямих витрат потребує значних капітальних інвестицій для впровадження нової технології. Тому важливим резервом зниження вартості виробів може бути відносна економія накладних витрат (на одиницю продукції), а також їх планування, ефективний розподіл та контроль. У зв'язку з цим питання обліку та контролю загальновиробничих витрат промислових підприємств відносять до найважливіших в системі економічних досліджень оскільки їх вирішення спрямоване на підвищення ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літературних джерел щодо обліку та контролю загальновиробничих витрат дає змогу зробити висновок, що чимало праць вітчизняних вчених-економістів присвячено вивченню саме цієї теми. Вагомий внесок у вирішення зазначеної проблеми внесли І.А. Білоусова, М.І. Бондар, Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимович, Л.В. Гнилицька, З.В. Гуцайлук, С.В. Голов, В.В. Євдокимов, З.В. Задорожний, М.В. Кужельний, С.О. Левицька, Л.Г. Ловінська, О.М. Мазуренко, Л.В. Нападковська, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, П.Л. Сук, М.Г. Чумаченко, В.Г. Швець та інші науковці.

Втім, дослідження показали, що на вітчизняних підприємствах досить мало уваги приділяється питанням організації, обліку та контролю загальновиробничих витрат. Недоліком системи вітчизняного обліку є її спрямованість на підготовку звітності. Основним завданням бухгалтерії постає звітування чи то перед податковими органами чи перед статистичним управлінням. Тоді як покликання бухгалтерської служби полягає у наданні інформації для цілей внутрішнього управління. У зв'язку з цим, незважаючи на значні наукові здобутки, питання обліку та контролю загальновиробничих витрат промислових підприємств в сьогоdnішніх умовах нестабільної економічної ситуації та постійних змін законодавства залишаються актуальними та потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження теоретико-організаційних аспектів обліку та контролю загальновиробничих витрат промислових підприємств, а також з'ясування напрямів їх покращення.

Виклад основних результатів. Загальновиробничі витрати обіймають важливу позицію в процесі виробництва, оскільки їх характеризують як «витрати на загальне обслуговування та організацію виробництва і управління на рівні окремих виробництв або структурних підрозділів об'єднання, підприємства» [1, с. 380]. Наведене загальне визначення вказаних витрат пропонує деталізувати О.М. Мазуренко, яка під загальновиробничими витра-

тами розуміє витрати цехів, дільниць і підрозділів на організацію та управління процесом виробництва, витрати на утримання й експлуатацію машин та обладнання, будівель, споруд, які не можна прямо віднести до конкретного об'єкта витрат [2, с. 7].

Зазначимо, що облік загальновиробничих витрат у системі бухгалтерського обліку на промислових підприємствах, метою діяльності яких є виробництво або виготовлення продукції, – це складний процес. Він має важливе значення в організації, управлінні виробництвом та плануванні діяльності підприємства. Значення загальновиробничих витрат полягає в тому, що вони є непрямими витратами, що пов'язані з організацією виробництва і керівництвом цехами, бригадами, відділеннями та іншими структурними підрозділами підприємства. Дані обліку загальновиробничих витрат використовують для ухвалення управлінських рішень, визначення результатів діяльності підприємства, виконання певних завдань структурними підрозділами підприємства, визначення фактичної ефективності організаційно-технічних заходів щодо розвитку й вдосконалення виробництва. Під час організації такого обліку повинна бути забезпечена зіставність планових показників і звітних даних, їх відповідність складу та класифікації витрат, передбачених національними стандартами бухгалтерського обліку [3, с. 10]. Для промислових підприємств класифікація витрат за статтями дає змогу взяти під контроль витрачання ресурсів, організувати збір даних про витрати за центрами і сферами відповідальності.

Первинними обліковими позиціями загальновиробничих витрат виступають склад та структура, які фактично закріплені в П(С)БО 16 «Витрати». Так, згідно з П(С)БО 16 «Витрати» до складу загальновиробничих витрат відносять [4]:

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);
- амортизацію основних засобів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;
- амортизацію нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, лінійного) призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;
- витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характерис-

тик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо);

– витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;

– витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарат управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

– витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища;

– інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

Важливою особливістю загальновиробничих витрат є те, що, на відміну від прямих витрат, які завжди є змінними, загальновиробничі витрати можуть бути як змінними, так і постійними. Згідно з П(С)БО 16 «Витрати» до:

– змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності; останні розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) з огляду на фактичну потужність звітної періоду;

– постійних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування і управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) за зміни обсягу діяльності; вони розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності, при цьому нерозподілені постійні загальновиробничі витрати зараховуються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення [4].

Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат устанавлюються підприємством і зазначаються в наказі про облікову політику, оскільки в сучасній нормативній базі немає чіткого переліку змінних та постійних загальновиробничих витрат, а самі витрати неможливо однозначно віднести до постійних або змінних, тому що існує ще такий вид витрат, як змішані витрати, які містять в собі змінну і постійну частини.

Слід зазначити, що змінні витрати на одиницю продукції все ж змінюються у зв'язку зі змінами організаційно-технічних умов роботи підприємства, а постійні витрати змінюються за суттєвої

зміни обсягу виробництва. Важко визначити, які витрати на обслуговування і управління виробництвом (цехів, дільниць) змінюються пропорційно до обсягу діяльності, а які не змінюються. У зв'язку з цим велика кількість суб'єктів господарювання взагалі не виділяє серед загальновиробничих витрат змінні чи постійні, а розподіляє всю їх суму з використанням обраної бази розподілу, виходячи з фактичної потужності звітної періоду [5, с. 145].

На нашу думку, будь-яка класифікація витрат повинна мати певну цілеспрямованість для потреб управління виробництвом підприємства, бути інформаційною базою для аналізу ефективності господарської діяльності, їх відповідності попередньо поставленим планам тощо. Таким чином, критерії поділу витрат підприємства перш за все повинні відповідати завданням, поставленим перед економічним аналізом підприємства.

Своєчасного вирішення потребує проблема вибору бази розподілу загальновиробничих витрат для адекватного їх віднесення до собівартості окремих видів продукції.

Під час вибору бази розподілу слід звернути увагу на те, що між зміною загальновиробничих витрат і, відповідно, змінною бази розподілу існує пропорційна або майже пропорційна залежність. Найбільш часто використовувані бази розподілу, а також їх характеристика і недоліки відображені в табл. 1 [6, с. 197–198]. Кожна з перерахованих баз розподілу має свої недоліки, тому доцільно використовувати декілька баз розподілу, за допомогою яких можна досягти більш об'єктивних результатів. Під час вибору слід також враховувати і особливості виробництва продукції, що виробляється.

Першим етапом обліку загальновиробничих витрат є їх первинний облік у момент виникнення на кожній ділянці бухгалтерського обліку. Бухгалтерськими документами, які є підставою для віднесення витрат до загальновиробничих, є «Розрахунок амортизації основних засобів»; «Накладна – вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів»; «Лімітно-забірна картка»; «Акт на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів»; «Звіт про використання коштів, наданих на відрядження»; «Рахунок-фактура»; «Табель обліку використання робочого часу», а також складена на його підставі «Розрахунково-платіжна відомість» тощо. Щомісячне списання загальновиробничих витрат оформлюється за допомогою довідки, складеної працівником бухгалтерії.

Синтетичний облік загальновиробничих витрат, згідно з інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, ведеться на рахунку 91 «Загально-виробничі витрати». Аналітичний облік витрат ведеться за місцем виникнення і статтями витрат. Місцями виникнення загальновиробничих витрат є виробничі підрозділи (цехи, дільниці).

Загалом можна назвати такі найпоширеніші проблеми відображення у звітності доходів та витрат, які призводять до помилок у фінансовій звітності.

1) Рахунок 91 «Загальновиробничі витрати» в повній сумі списується в дебет рахунку 901 «Собівартість реалізованої продукції». Порушуються вимоги п. п. 15–16 П(С)БО 16 «Витрати». Рекомендації: відповідно до п. 16 П(С)БО 16 загальновиробничі витрати повинні списуватись щомісячно за відповідним розподілом на рахунки 23 «Виробництво» та 90 «Собівартість реалізованої продукції». Лише постійні нерозподілені загальновиробничі витрати відносяться в дебет рахунку 90 «Собівартість реалізації».

2) Під час розподілу загальновиробничих витрат не використовується база розподілу за нормальної потужності. Порушуються вимоги п. 16 П(С)БО 16 «Витрати». Рекомендації: на початку року підприємству потрібно розрахувати та затвердити планову норму розподілу постійних загальновиробничих витрат на одиницю обраної бази розподілу.

Хотілось би зауважити, що у випадку, коли підприємство в звітному періоді виготовило продукцію, а реалізації не було, виникає проблема з щомісячним закриттям рахунку 91 «Загальновиробничі витрати». Оскільки сума нерозподілених постійних загальновиробничих витрат є складовою частиною собівартості реалізованої продукції та з огляду на принцип бухгалтерського обліку «повне висвітлення», дані витрати можна включити до складу витрат майбутніх періодів [7, с. 82].

Забезпечення ефективного управління витратами обумовлює потребу в якісній організації внутрішнього контролю, який дасть змогу не тільки відшукати резерви зменшення витрат, але й відчутно збільшити результати діяльності, оскільки загальновиробничі витрати посідають вагоме місце в загальній сумі витрат промислових підприємств.

До основних завдань внутрішньогосподарського контролю загальновиробничих витрат можна віднести систематичне спостереження за витратами підприємства, а також за факторами, що призвели до їх зміни; дослідження відхилень фактичних результатів від планових показників витрат; визначення обґрунтованості формування витрат; вивчення стану аналітичного і синтетичного обліку; обґрунтування правильності розподілу витрат; виявлення внутрішніх резервів зниження витрат.

Типовими помилками під час контролю загальновиробничих витрат є:

- невідповідність застосовуваного методу врахування витрат зафіксованим в обліковій політиці;
- неправильна оцінка залишків незавершеного виробництва;
- неправильне розмежування витрат за звітними періодами;
- необґрунтоване (без документального оформлення) включення до собівартості окремих видів витрат;
- порушення, допущені під час оформлення первинних документів;

Таблиця 1

Бази розподілу загальновиробничих витрат та їх характеристика

База розподілу	Характеристика
Ціна прямих матеріалів	Якщо загальновиробничі витрати прямо пов'язані з величиною і кількістю матеріалів, з якими проводяться відповідні технологічні операції, типовим прикладом може бути виробництво, на якому здійснюється тільки збір виробів.
Прямі витрати на оплату праці (без прогресивно-преміальних доплат)	Якщо загальновиробничі витрати прямо пов'язані з величиною прямих витрат на оплату праці (швейні, взуттєві, шкіряні, консервні підприємства). Ця база розподілу має значну кількість недоліків через те, що її питома вага у загальній сумі собівартості зменшується через автоматизацію виробництва.
Години праці	Якщо немає різниці між величиною заробітної плати і вона майже для всіх однакова.
Машино-години	Якщо у виробництві використовують значні капіталовкладення, а загальновиробничі витрати більшою мірою пов'язані з використанням обладнання і техніки. Наприклад, значна ціна електроенергії для обладнання або ціна обслуговування обладнання.
Розподіл пропорційно кошторисних (нормативних) ставок	Цей метод рекомендовано Типовим положенням з планування обліку та калькулювання собівартості продукції на промислових підприємствах; він повинен бути основним, особливо для підприємств машинобудування та металообробки, де виготовляється різноманітна складна продукція із застосуванням різних за складністю та рівнем витрат на утримання та експлуатацію обладнання.
Пропорційно до кількості (маси) виготовленої або добутої продукції	Цей метод доцільно використовувати в металургії, виробництві будівельних матеріалів, гірничодобувній промисловості.

– порушення методології обліку (не так складені кореспонденції рахунків) [8, с. 81].

З метою вдосконалення контролю загальнови-робничих витрат доцільно використовувати сучасні методи контролю витрат через ВІ-системи. Одним із способів підвищення ефективності контролю витрат є автоматизація цього процесу.

Вона переслідує такі цілі:

1) істотне скорочення часу на обробку і аналіз інформації, що надходить;

2) зниження витрат на підготовку і формування звітів – зміщення акценту в бік аналізу даних;

3) використання процесів моделювання ситуацій для різних умов виробництва і прогнозування результатів.

Як один з наявних інструментів для автоматизації процесу контролю витрат можна привести програмний пакет ВІ-системи (Business Intelligence). Основні переваги цієї системи такі:

– можливість оперативного збору і консолідації великих обсягів даних з різних джерел в розрізі будь-якої аналітики (за типовими проектами, бізнес-одинацям, статей і підстатей витрат, а також тимчасових інтервалів тощо);

– можливість швидкої зміни і коректування вхідної інформації;

– всебічний аналіз даних з будь-яким рівнем деталізації та набором аналітик;

– оперативне формування звітності за необхідними формами і змістом, рівнем деталізації та аналітики, зокрема використання інструментарію нерелевантованих запитів;

– використання асоціативної моделі, що дає змогу простежити всі взаємозв'язки даних на рівні системи (вибір необхідного параметра в одній з баз даних дає змогу відобразити всю пов'язану інформацію в задіяних джерелах);

– можливість моделювання ситуацій і прогнозування результатів (зміна заданих параметрів веде до автоматичного перерахунку моделі калькуляції собівартості з видачею на виході значень, що відповідають заданим умовам);

– побудова систем KPI, BSC;

– широкий вибір графічних інструментаріїв візуалізації інформації;

– оперативний доступ до інформації всіх зацікавлених користувачів;

– розсилка звітності в автоматизованому режимі [9, с. 22].

В частині контролю витрат система дає змогу вирішувати такі важливі завдання:

1) аналіз динаміки та структури витрат, факторний аналіз зміни витрат;

2) розподіл витрат, продукти з використанням різних драйверів;

3) розрахунок точки беззбитковості, моделювання;

4) створення системи індикаторів за критичними відхиленнями показників;

5) аналіз «що якщо»;

6) аналіз структури і динаміки активів;

7) консолідація даних оперативної та періодичної звітності;

8) побудова системи оцінки ефективності використання ресурсів підприємства.

Висновки. На підставі проведених досліджень можна стверджувати, що витрати підприємства є одним із найважливіших і одним із трудомістких об'єктів обліку, контролю, аналізу. Від правильності їх визначення залежить точність розрахунку фінансового результату діяльності підприємства. Виявлення резервів зниження загальнови-робничих витрат, детальне дослідження факторів, що впливають на затратність та ефективність діяльності, дадуть змогу підприємствам прогнозувати та корегувати свою діяльність, а отже, підвищувати ефективність власного виробництва.

Для ефективного управління непрямыми виробничими витратами на підприємствах слід впроваджувати елементи облікової політики щодо витрат на виробництво за такими об'єктами: критерії розмежування результатів виробництва; перелік змінних і постійних загальнови-робничих витрат; порядок вибору бази розподілу загальнови-робничих витрат; методи обліку витрат і калькулювання собівартості результатів виробництва. Це сприятиме встановленню оптимальних цін на основі більш точного обчислення собівартості продукції, а також ефективному управлінню фінансовими результатами від реалізації продукції.

База розподілу загальнови-робничих витрат повинна враховувати причинно-наслідковий взаємозв'язок між непрямыми витратами й об'єктами, що є основою для їх розподілу. У виборі бази для розподілу потрібно використати такий показник, який би максимально точно забезпечував віднесення непрямих витрат до відповідних об'єктів калькулювання. Необхідно також враховувати те, що між зміною загальнови-робничих витрат і зміною бази розподілу існує пропорційна або майже пропорційна залежність. Кожне підприємство повинне постійно відстежувати хід та результати розподілу загальнови-робничих витрат, пам'ятаючи, що вони включаються у собівартість та впливають на результат діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Большой бухгалтерский словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 570 с.
2. Мазуренко О.М. Бухгалтерський облік та аналіз загальнови-робничих витрат: теорія, методика, організація : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О.М. Мазуренко ; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2010. – 21 с.

3. Сук П.Л. Облік витрат, що підлягають розподілу / П.Л. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2005. – № 12. – С. 8–14.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
5. Сльозко Т.М. До питання розподілу непрямих витрат / Т.М. Сльозко // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер.: Економіка. – 2007. – № 1. – С. 144–146.
6. Кодимська Т.Ю. Шляхи покращення обліку та розподілу загальнопромислових витрат на підприємствах / Т.Ю. Кодимська // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1 (6). – С. 196–200. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>.
7. Друри К. Управленческий и производственный учет: учебный комплекс для студентов вузов / К. Друри; пер. с англ. В.Н. Егорова. – 6-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 1423 с.
8. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю і аналізу: [підручник] / В.В. Сопко, В.П. Завгородній. – К.: КНЕУ, 2004. – 412 с.
9. Бухгалтерський облік: Основи теорії та практики: [підручник] / А.Г. Загородній, Г.О. Партин. – К., 2009. – 422 с.

УДК 303.725:657

Єршова Н.Ю., к. е. н., доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Єршова Н.Ю. Формально-логічне моделювання системи стратегічного управлінського обліку. У статті розглянуто моделювання системи стратегічного управлінського обліку (СУО) на основі системного підходу. Встановлено напрями інтеграції системи СУО в модель обліково-аналітичної системи підприємства. Представлено функції управління та їх інформаційне забезпечення СУО. Охарактеризовано властивості інтегрованої моделі стратегічного управлінського обліку.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, моделювання, обліково-аналітична система, система управління, стратегічний управлінський облік.

Єршова Н.Ю. Формально-логическое моделирование системы стратегического управленческого учета. В статье рассмотрено моделирование системы стратегического управленческого учета (СУО) на основе системного подхода. Установлены направления интеграции системы СУО в модель учетно-аналитической системы предприятия. Представлены функции управления и их информационное обеспечение СУО. Охарактеризованы свойства интегрированной модели стратегического управленческого учета.

Ключевые слова: информационное обеспечение, моделирование, учетно-аналитическая система, система управления, стратегический управленческий учет.

Ershova N.Yu. Formal-logical modeling the system of strategic management accounting. In the article modeling the system of strategic management accounting (SMA) on the basis of a systematic campaign considered. The directions of integration of SMA's in a model of accounting and analytical system are installed. The functions of management and their information support SMA are presented. Properties of the integrated model of strategic management accounting are formed.

Key words: information provision, modeling, accounting and analytical system, management system, strategic management accounting.

Постановка проблеми. У зв'язку з розширенням галузей наукового знання значення моделювання постійно зростає. Облік як наука і як практична діяльність не є винятком із загальних тенденцій розвитку й активно користується можливостями методу моделювання для розвитку власної теорії

та адаптації до умов облікової практики. Одним з факторів, що дає змогу суб'єктам підприємництва приймати вірні управлінські рішення, є наявність якісної обліково-аналітичної бази, процес створення якої неможливий без побудови ефективної системи управлінського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепцію моделювання як методу обліку успішно розвивають вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких слід назвати таких, як С.К. Єгорова [1], А.Є. Ковалев [2], Р.С. Рашітов [3], М.В. Тихомиров [4], М.М. Шигун [5]. Так, Т.Г. Маренич, аналізуючи підходи до моделювання системи бухгалтерського обліку, робить висновок про те, що «об'єктом моделювання можуть виступати не тільки окремі елементи системи бухгалтерського обліку, але й сама система загалом» [6, с. 30]. Моделювання стратегічного управлінського обліку як системи актуально з позиції розвитку його теоретичних засад та практичного використання для удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством.

Постановка завдання. Метою дослідження є формально-логічне моделювання стратегічного управлінського обліку на основі системного підходу, що сприятиме розвитку його теоретичних основ та розширенню прикладного значення для інформаційного забезпечення стратегічного управління підприємством.

Виклад основних результатів. Результативність управління підприємством значною мірою визначається рівнем організації процесу та якістю його інформаційного забезпечення. При цьому інформаційне забезпечення управління тісно корелюється з його обліково-аналітичним забезпеченням. Значимість інформаційного ресурсу підвищується з переходом до нової економіки, а саме до інноваційної економіки, де вимоги до обліково-аналітичної інформації визначаються новим, якісно вищим, рівнем управління та прийняття рішень, вибором цільових орієнтирів стратегічного розвитку підприємства, появою нових об'єктів обліку, розкриття інформації щодо яких в умовах глобального інформаційного середовища забезпечить прозорість підприємства і адекватність системи управління. Обліково-аналітична система забезпечує гнучкість

системи управління підприємства загалом. Стратегічний управлінський облік нами розглядається як складова обліково-аналітичної системи підприємства, функціонально орієнтована на інформаційне забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень. Тому модель стратегічного управлінського обліку пов'язана з моделлю системи обліково-аналітичного забезпечення та моделлю системи управління підприємства.

Поняття моделювання традиційно використовується як у широкому, загальнонауковому, значенні, так і у вузькому – як особливий спосіб пізнання, за якого одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі) [7]. Формально-логічне моделювання стратегічного управлінського обліку доцільно проводити на системній основі, що дасть змогу представити модель стратегічного управлінського обліку в системі управління підприємством загалом та системі обліково-аналітичного забезпечення зокрема.

За системним підходом під час моделювання системи управління підприємства (СУП) використовуються два базові принципи, а саме принципи ієрархічності та декомпозиції, за якими модель СУП розбивається на ряд моделей більш низького ієрархічного рівня (свого роду підмоделей). Кожна з таких моделей більш низького ієрархічного рівня відображає закономірності функціонування певних структурних підрозділів підприємства. Відповідно до загальної теорії управління [8] для СУП можна виділити модель обліково-аналітичної системи (МОАС), модель організаційно-розпорядчої системи (МОРС), модель функціонування підприємства (МФП) та цільову функцію управління підприємством (ЦФУП) (рис. 1).

Згідно з представленою декомпозицією мета створення МОАС полягає в об'єднанні облікових і аналітичних операцій в один процес, проведенні оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперерв-

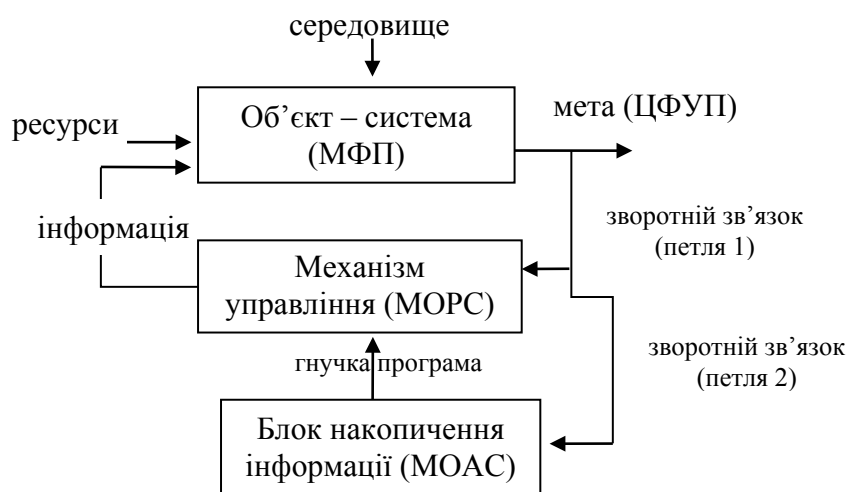

Рис. 1. Декомпозиція моделі СУП на підмоделі

Джерело: розроблено автором

ності цього процесу і використанні його результатів під час вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень. На основі МОАС формується система управлінського обліку, яка виконує функцію збору, організації, обробки та подання інформації, необхідної для прийняття коректних управлінських рішень. МОРС служить для моделювання управлінських рішень і керуючих впливів, необхідних для цілеспрямованої зміни стану підприємства. На основі МОРС формується адміністративна система управління підприємством, наприклад, розробляються організаційна структура підприємства, положення про відділи (служби), посадові інструкції, технологічні регламенти. МОРС і МОАС доцільно будувати за єдиними принципами і за подібною структурою. Тому для невеликих підприємств доцільно об'єднати ці дві моделі в одну, яка буде відображати принципи функціонування управлінського блоку підприємства. МФП більш складна і неоднозначна, адже вона формує виробничий процес цілком та з безліччю операційних складових. Для великих підприємств ця модель може бути розбита на ряд більш дрібних, наприклад, за стадіями технічного процесу або на основі сервісного плану обслуговування клієнтів. Мета створення МФП – це формалізація способів опису стану виробничого блоку і розробка алгоритму впровадження управлінських рішень в цей блок на основі інформації, отриманої від МУАС. Критерієм ефективності функціонування підприємства, як правило, є величина отриманої матеріально-фінансової вигоди. Для кількісного та якісного визначення цієї вигоди використовується ЦФУП. Критерій ефективності задається незалежно від МОАС і МОРС, але має з ними функціональний зв'язок. Це означає, що в рамках однієї і тієї ж «триїмки» МОАС–МФП–МОР можуть бути задані декілька різних критеріїв ефективності і, відповідно, кілька цільових функцій. Узагальнений критерій ефективності системи управління (мета вищого рівня) повинен давати можливість оцінювати всі види діяльності підприємства, а не лише окремі аспекти.

Таким чином, згідно з представленою моделлю (рис. 1) формування стратегічного управлінського обліку відбувається в рамках МОАС. В системі стратегічного управлінського обліку формується інфор-

мація, яка має багатоцільовий характер, що дає змогу отримати синергійний ефект під час її інтеграції в обліково-аналітичну систему підприємства. Основною метою створення системи стратегічного управлінського обліку є створення інформаційного контенту, необхідного для формування і підтримки обраної корпоративної стратегії.

Моделювання СУО на рівні інтеграції в загальну модель обліково-аналітичної системи підприємства передбачає дослідження СУО як цілісної системи з певною сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених системоутворюючих компонентів, об'єднаних єдиною метою свого функціонування – забезпечення інформаційних потреб системи стратегічного управління на якісно новому рівні. Торкаючись аспекту інтегрованості, В.Ф. Палій та Я.В. Соколов вважають, що інтегрованість – діалектична єдність різних за своєю сутністю видів інформації, які переслідують мету перетворення старого змісту інформації і на якісно новій основі створення нової інформації, яка задовольняє потреби управління [9, с. 21–22]. Цей тезис правильний для системи СУО, оскільки її результати засновані на узагальненні інформації, отриманої із зовнішнього та внутрішнього середовища, системи бухгалтерського та статистичного обліку з подальшими модифікацією та декомпозицією такої інформації під потреби користувачів. Отже, відправною точкою в моделюванні системи СУО є визначення інформаційних потреб управління, що повною мірою мають відображати стратегію розвитку підприємства: цільова спрямованість (ЦС) СУО визначається цільовою спрямованістю системи управління підприємства. Отже, її теоретична конструкція базується на параметрах моделі управління, що дає змогу виділити перший напрям інтеграції – інтеграція інформаційної царини і моделі управління (управлінський аспект інтеграції) (рис. 2).

На вході в систему знаходиться інформація, яка формується в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства, отримується з різних джерел, а також включає нормативну, бухгалтерську, аналітичну, необлікову. Процес стратегічного обліку забезпечує науково-практичний інструментарій – сукупність наукових положень і способів функціонування СУО. Його сутнісне наповнення пропонуємо

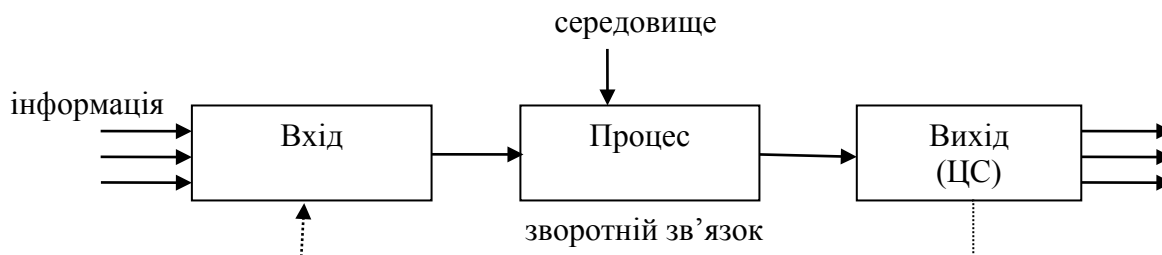

Рис. 2. Модель СУО як системи

Джерело: розроблено автором

розглядати в двох площинах, а саме в теоретичній та практичній. Теоретична площина характеризується такими параметрами функціонування СУО: мета, завдання, предмет, об'єкти, суб'єкт, метод, функції, принципи. У практичній площині науковий інструментарій є сукупністю прийомів, способів, моделей, за допомогою яких досягається цільова спрямованість СУО. На процес стратегічного управлінського обліку впливає середовище, що є внутрішнім та зовнішнім по відношенню до підприємства, а також яке впливає на процес формування інформації та функціонування системи СУО.

Управлінський аспект інтеграції системи СУО визначається цільовою спрямованістю моделі управління підприємством (рис. 1) і відображається в оціночних індикаторах її реалізації. Оціночні індикатори реалізації цільової спрямованості управління можуть бути сформовані в рамках систем управління результативністю, де принцип збалансованості, на нашу думку, має бути визначальним. В такому разі

помітна унікальність системи збалансованих показників [10; 11] по відношенню до інших інструментів стратегічного управління, яка полягає в імплементації місії і загальної стратегії підприємства через систему чітко поставлених цілей, завдань та фінансових і нефінансових показників. Збалансованість між рівнями управління досягається за рахунок каскадування BSC, під час реалізації якого встановлюється «міст» між послідовними рівнями організаційної ієрархії. Ступінь декомпозиції збалансованої системи показників «зверху донизу» залежить від організаційної структури та розміру підприємства. В рамках BSC виділяють дві категорії показників: ті, які вимірюють досягнуті результати, і ті, які сприяють досягненню перших. Обидві категорії мають бути взаємопов'язані для досягнення результатуючих показників. У зв'язку з цим розроблену систему BSC наочно можна представити у вигляді таблиці, де час від t_0 до t_1 – це горизонт стратегічного планування діяльності підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Ієрархічний підхід до формування BSC

відповідальний →	A	A_M	A_1	...	A_N
показники →	X_1	X_2		X_M	Y_1	...	Y_N
час ↓							
t_0	X_{1,r_0}	X_{2,r_0}		X_{M,r_0}	Y_{1,r_0}	...	Y_{N,r_0}
t_1	X_{1,r_1}	X_{2,r_1}		X_{M,r_1}	Y_{1,r_1}	...	Y_{N,r_1}
...
t_1	X_{1,t_1}	X_{2,t_1}		X_{M,t_1}	Y_{1,t_1}	...	Y_{N,t_1}

Джерело: складено автором

Таблиця 2

Функції управління та їх інформаційне забезпечення системою СУО

Функції стратегічного управління	Завдання СУО	Функції СУО
Перший рівень взаємозв'язку між функціями (рис. 4)		
Аналіз	Формування оціночних індикаторів реалізації цільової спрямованості моделі управління з урахуванням цілей стратегічного управління	Інформаційно-комунікативна, інформаційно-аналітична
Контроль	Співвідношення досягнутих результатів і оціночних індикаторів реалізації цільової спрямованості моделі стратегічного управління	Інформаційно-контрольна
Другий рівень взаємозв'язку між функціями (рис. 4)		
Планування	Визначення оціночних індикаторів реалізації цільової спрямованості моделі управління з урахуванням цілей стратегічного управління	Інформаційно-комунікативна
Регулювання	Забезпечення відповідності та узгодженості дій для формування інформаційних потоків, спрямованих на досягнення оціночних індикаторів реалізації цільової спрямованості моделі управління	Інформаційно-комунікативна
Організація	Розподіл завдань для формування інформаційних потоків під час реалізації цільової спрямованості моделі управління між окремими підрозділами або працівниками і встановлення взаємодії між ними	Інформаційно-комунікативна

Джерело: розроблено автором

Перший вид показників в системі BSC – це ніби випереджальні індикатори, які описують фактори операційної діяльності підприємства ($X_1...X_M$). До них можна віднести такі показники, як «маркетинг», «внутрішні бізнес-процеси» і «знання». Другий вид показників ($Y_1...Y_N$) – це запізнілі індикатори, частина з яких описує стратегічні цілі. До них можна віднести в переважно показники складової «фінанси». Запізнілі індикатори залежні від випереджальних. Сенс полягає в тому, що планомірне досягнення нормативних рівнів сукупності показників $X_1...X_M$ забезпечує таке ж планомірне досягнення нормативних рівнів сукупності показників $Y_1...Y_N$. Саме так і досягаються стратегічні цілі, а отже, реалізується стратегія. На основі даних BSC має бути можливим проведення факторного аналізу діяльності окремих структурних одиниць підприємства. Доказом неправильно обраного курсу буде служити той факт, що бажані прогнозовані ефекти не досягаються. Це і є зворотний зв'язок, необхідний для коректування стратегії.

Другим напрямом інтеграційного процесу є інтеграція СУО для забезпечення функції системи управління (функціональний аспект інтеграції). Інтегрування компонентів у другому напрямі інтеграції та їх якісне функціонування неможливі без використання інформаційних технологій, що зумовлює виділення третього напрямку інтеграції – технічної інтеграції (рис. 3).

Функціональний аспект інтеграції системи СУО (рис. 3) визначається інформаційним забезпеченням реалізації загальних функцій стратегічного управління. Стратегічне управління можна визначити як інтегрований управлінський підхід, який поєднує функції планування, аналізу, контролю за реалізацією стратегій [12]. Перелічені функції представляють системну цілісність, і за еволюційним підходом їх розвиток відбувається циклічно: до певної межі окремі функції розвиваються як самостійні локальні системи, а потім виникає потреба в їх інтеграції та забезпеченні рівня удосконаленості останніх на інтегрованій основі (рис. 4).

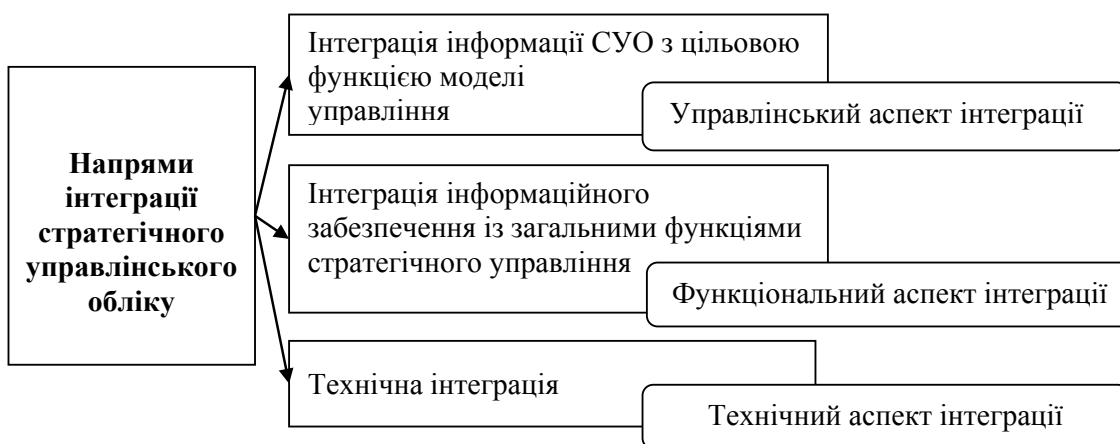

Рис. 3. Напрями інтеграції системи стратегічного управлінського обліку в модель обліково-аналітичної системи підприємства

Джерело: розроблено автором

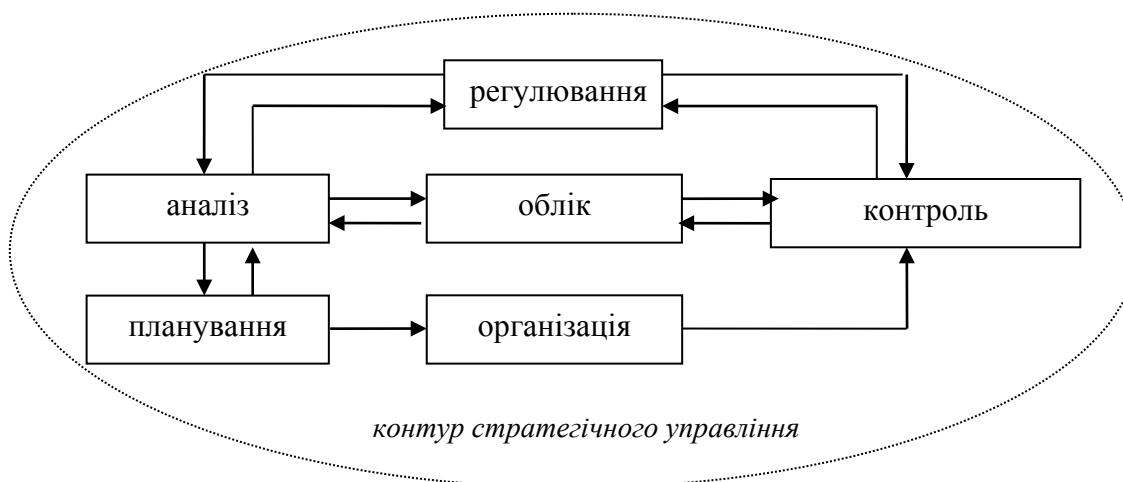

Рис. 4. Місце функції обліку в стратегічному управлінні

Джерело: складено автором

Формування системи СУО на інтегрованій основі здатне забезпечувати синтетичний, цілісний погляд на діяльність суб'єкта господарювання, що обумовлено роллю обліково-аналітичної інформації в управлінні та її інтеграційної здатністю: інформація об'єднує управління, людей, процеси, технології, які розглядаються як єдина система, а не тільки як окремі елементи. Наочне уявлення функцій стратегічного управління дає можливість визначити місце обліку як функції управління та уявити взаємозв'язок між остатніми. Таким чином, помітні рівні взаємозв'язку між функціями управління та завданнями і функціями СУО, які їм відповідають (табл. 2).

Функціональний аспект інтеграції та успішне функціонування системи СУО неможливе без використання інформаційних технологій, що зумовлює виділення третього напрямку інтеграції – технічного аспекту інтеграції. Технічний аспект інтеграції визначає інтеграцію вихідних даних, інтеграцію технологій збору, інтеграцію даних для зберігання і моделювання, інтеграцію технологій обробки інформації, інтеграцію технологій подання інформації для цілей управління (табл. 3).

Використовувані інформаційні технології повинні бути орієнтовані на конкретних користувачів з урахуванням їхніх інформаційних потреб для прийняття рішень. Дослідження напрямів конкретних розробок інформаційних технологій до управлінських потреб у рамках проведеного дослідження вважаємо зайвим, оскільки, по-перше, це окремий великий напрям наукових досліджень, по-друге, це поза компетенцією автора.

Технічні можливості інформаційних технологій актуальні на вході в систему СУО (рис. 2), де важливо подання інформації про одні і такі ж самі процеси фінансово-господарської діяльності підприємства в різних форматах, обумовлених різними управлінськими потребами, що істотно розширює інформаційні горизонти прийняття управлінських рішень.

Для деталізації функціонування інтеграції використовується поняття інтегратора. Під інтегратором в загальному сенсі цього слова розуміється пристрій (конструкція), призначений для інтегрування. В контексті дослідження до інтеграторів стратегічного управлінського обліку пропонуємо віднести:

- управлінський аспект інтеграції (інтегратор – стратегія);
- функціональний аспект інтеграції (інтегратор – функції);
- технічний аспект інтеграції (інтегратор – інформаційні технології).

В рамках інтегрованої моделі СУО синтезується якісно нова система взаємозв'язку облікового процесу, аналізу та контролю, якій притаманні такі властивості:

- синергізм (здатність підвищувати рівень інформаційної підтримки всіх структурних підрозділів і функціональних елементів стратегічного управління);
- гнучкість (здатність системно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, що забезпечується з урахуванням сукупності багатьох чинників та організаційної побудови);

Таблиця 3

Характеристики промислових стандартів управління для забезпечення технологічної інтеграції системи СУО

Промислові стандарти управління	Характеристика
MPS (“Master Planning Shedule”)	Технологія чи сукупність методів конкретизації планів збуту та виконання операцій з метою встановлення зв'язку між стратегічними планами організації, її узагальненими планами та конкретними способами їх реалізації на рівні підрозділів, різновидів продукції тощо
MRP/CRP (“Material / Capacity Requirements Planning”)	Методологія планування матеріальних виробничих ресурсів; сутність методології MRP полягає у визначенні кінцевої потреби в ресурсах за даними об'ємно-календарного плану виробництва
MRP-II (“Manufacturing Resource Planning”)	Інтегрована методологія управління, що включає MRP/CRP; на поточний момент має статус міжнародного стандарту; під час моделювання СУП на основі цього стандарту обов'язково мається на увазі аналіз фінансових результатів виробничого плану; використання стандарту, як правило, також передбачає використання MPS та управління ресурсами за певних обмежень
ERP (“Enterprise Resource Planning”)	Є логічним продовженням стандарту MRP-II і означає клас інформаційних систем підтримки прийняття рішень на різних рівнях управління; з плином часу до структури ERP-систем почали включатися модулі управління ланцюгами поставок, управління клієнтськими взаємозв'язками, функції управління партнерськими контактами тощо. Конкретні можливості цієї методології істотно залежать від набору апаратно-програмних засобів

Джерело: сформовано автором за [13; 14]

– емерджентність (цілова спрямованість системи СУО ширше цілей функціонування її системотворюючих компонентів);

– раціональність (тотожна оптимальності та ефективності, що забезпечується шляхом реалізації функцій СУО);

– безперервність функціонування (система існує, поки функціонує; функціонування елементів визначає характер функціонування системи СУО як цілого, і навпаки; одночасно система СУО має бути здатною до саморозвитку, що пов'язано з такими інноваціями, як структурно-функціональні; процесно-логістичні; інформаційно-інструментальні; комунікативно-мотиваційні);

– інерційність (зниження інерційності функціонування досягається використанням інформаційних технологій).

Висновки. Формально-логічне моделювання стратегічного управлінського обліку на основі системного підходу дає можливість створення інтегрованої моделі СУО, в якій синтезується якісно нова система взаємозв'язку облікового процесу, аналізу та контролю. В інтегрованій моделі системи СУО формується стратегічно важлива інформація фінансового і нефінансового характеру; вона функціонує у тісній взаємодії з фахівцями вищої ланки, що дає змогу акумулювати їх знання і дає можливість для вирішення слабко формалізованих задач із залученням відповідного інструментарію. Методологічна цінність моделі СУО в кінцевому підсумку вимірюється тим, наскільки вона сприяє зростанню якості інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень стратегічного характеру.

Список літератури:

1. Егорова С.К. Моделирование в учете как методологическая основа информационного обеспечения управления (на примере сферы сервиса) / С.К. Егорова // *Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики* / Российский университет кооперации. – 2014. – С. 99–103.
2. Ковалев А.Е. Значение моделирования в бухгалтерском учете для информационного обеспечения управленческих решений / А.Е. Ковалев // *Мир экономики и управления*. – 2016. – Т. 16. – № 4. – С. 120–130.
3. Рашитов Р.С. Логико-математическое моделирование в бухгалтерском учёте / Р.С. Рашитов. – М. : Финансы, 1979. – 128 с.
4. Тихомиров М.В. Основные виды моделирования, применяемые при исследовании управленческого учета / М.В. Тихомиров // *Экономический анализ: теория и практика*. – 2006. – № 1. – С. 17–19.
5. Шигун М.М. Развитие теории та методологии моделирования системы бухгалтерского обліку : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / М.М. Шигун. – К., 2010. – 36 с.
6. Маренич Т.Г. Моделирование системы бухгалтерского обліку / М.Г. Маренич // *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. – 2013. – Вип. 137. – С. 29–37.
7. Алексеев А.П. Краткий философский словарь / А.П. Алексеев. – 2-е изд. – М. : Захаров, 2001. – 496 с.
8. Сухов С.В. Моделирование систем управления предприятием / С.В. Сухов // *Менеджмент в России и за рубежом*. – 2002. – № 6. – С. 12–16.
9. Палий В.Ф. Теория бухгалтерского учета : [учебник] / В.Ф. Палий, Я.В. Соколов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 279 с.
10. Kaplan R.S. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action / R.S. Kaplan, D.P. Norton. – Boston (Ma., USA) : Harvard Business School Press, 1996. – 304 p.
11. Нівен П.Р. Діагностика збалансованої системи показників: Підтримуючи максимальну ефективність / П.Р. Нівен ; пер. з англ. ; за наук. ред. М. Горського. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2006. – 256 с.
12. Ансофф И. Стратегический менеджмент: Классическое издание / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 2009. – 344 с.
13. Нестерова А.В. MES – системы управления производством. Воспользуйтесь явными преимуществами / А.В. Нестерова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.asutp.ru/go/?id=600358&url=www.rtsoft.ru>.
14. Меллинг В.П. Корпоративные информационные архитектуры: и все-таки они меняются / В.П. Меллинг // *Системы управления базами данных*. – 1995. – № 2. – С. 18–24.

Крупельницька І.Г., к. е. н.,
доцент кафедри обліку та оподаткування
*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПАТ «ВОЛОДАРКА»

Крупельницька І.Г. Аналіз тенденцій виробництва та реалізації продукції ПАТ «Володарка». У статті висвітлено аналіз виготовленої та реалізованої продукції швейного виробництва в Україні та Вінницькій області зокрема. Досліджено ефективність діяльності ПАТ «Володарка» та проаналізовано обсяги виробництва та реалізації продукції на ПАТ «Володарка» за асортиментом і за періодами за методом елімінування для оцінки впливу певних чинників на зміну валового прибутку підприємства.

Ключові слова: аналіз, обсяг реалізації, обсяг виробництва, швейна промисловість, ПАТ «Володарка», елімінування, графічний метод, фактори впливу

Крупельницькая И.Г. Анализ тенденций производства и реализации продукции ОАО «Володарка». В статье проведен анализ изготовленной и реализованной продукции швейного производства в Украине и Винницкой области в частности. Исследована эффективность деятельности ОАО «Володарка» и проанализированы объемы производства и реализации продукции на ОАО «Володарка» по ассортименту и по периодам по методу элиминирования для оценки влияния определенных факторов на изменение валовой прибыли предприятия.

Ключевые слова: анализ, объем реализации, объем производства, швейная промышленность, ОАО «Володарка», элиминирование, графический метод, факторы влияния.

Krupelnyska I.G. Analysis of trends in production and sales of Public Joint Stock Company «Volodarka». In vysvitlenoanaliz floor and made sales of clothing manufacture in Ukraine Vinnitsa region in particular. The efficiency of PJSC «Volodarka» and analysis of production and sales at PJSC «Volodarka» Scope and method for periods elimination method to assess the impact of certain factors on the change in gross profits.

Keywords: analysis, sales, production, garment industry, PJSC «Volodarka» elimination, graphical method, influence.

Постановка проблеми. Швейна галузь України нині перебуває у незадовільному стані, це пояснюється низкою серйозних проблем, зокрема таких, як:

- відсутність на внутрішньому ринку України товарів вітчизняного виробництва та, відповідно, його тотальне заповнення дешевими, низькоякісними виробами з інших країн, значну частку серед яких займають товари так званого секонд-хенду;

- недостатньо розвинута інфраструктура галузі по всій території України;

- застосування вітчизняними підприємствами давальницьких схем виробництва, що тягне за собою низьку конкурентоспроможність таких товаровиробників;

- неактивна інвестиційна та інноваційна діяльність;

- неможливість конкуренції вітчизняної продукції як за ціною, так і за якістю.

Наявні та зазначені вище проблеми здійснюють негативний вплив на діяльність підприємств швейної промисловості України, а головне – вони гальмують можливий подальший розвиток галузі в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням та вивченням проблем швейної

галузі, аналізом виробництва та реалізації продукції текстильної промисловості займалися такі науковці, як: Д.О. Барабась, Ю.М. Бездітко, Н.Б. Бідник, Л.Р. Галько, М.С. Грінчук, Ю.В. Гончаров, І.М. Грищенко, Ю.В. Нефьодова, Г.О. Земська, В.О. Гринцевич, О.О. Заремба, С.О. Ковальчук, Л.М. Очеретько, І.Б. Плотніченко, С.Р. Яцишин, Є.Б. Хаустова, Б.М. Курганська, Н.В. Чаленко, О.Б. Моргулець, В.В. Подольна, Р.І. Завадяк та ін. Однак в умовах сьогодення проблеми вітчизняних підприємств – виробників одягу все ще залишаються невирішеними.

Постановка завдання. Мета статті – апробація методу елімінування економічного аналізу підприємства швейної галузі для ефективності аналізу виробництва та реалізації продукції на прикладі ПАТ «Володарка» – провідного підприємства швейної галузі, визначити, які фактори найбільше впливають на обсяги діяльності швейного виробництва.

Виклад основних результатів. Легка промисловість в Україні ще з історичних позицій займала провідне місце у виробництві промислових товарів загального споживання. В Україні була зосереджена значна частка швейної промисловості Європи. Наша країна донедавна була лідером із виготовлення

одягу, однак через нестабільність законодавчо-нормативної бази, лобювання з боку політичної верхівки інтересів інших економіко-галузевих напрямів ситуація змінилася: виробництво швейних виробів зменшилось у декілька разів і продовжує зменшуватися. Така тенденція зумовлена низкою причин:

– відчутним зниженням купівельної спроможності українців;

– неефективністю менеджменту та маркетингу великих швейних підприємств, що унеможливило швидку переорієнтацію їх виробництва на випуск нової продукції;

– гостротою проблеми використання застарілого обладнання та технологій підприємствами, що здебільшого є причиною високої енерго- та матеріаломісткості продукції та супроводжується неконкурентоспроможністю як на ринках розвинених країн, так і на ринках країн, що розвиваються;

– неналагодженістю міжгалузевих зв'язків та втратою можливої сировинної бази.

Прогрес глобальних кризових процесів досить негативно позначився на загальних обсягах швейної продукції у світі. Наявність в Україні напруженої політичної ситуації на сході країни також негативно вплинула на обсяги діяльності підприємств усіх галузей, у тому числі і швейної, а також через нестабільність економіки України за останніх два роки відбулося значне зменшення замовлень іноземних компаній на виготовлення продукції для експорту, тому відповідні статистичні дані є обґрунтованими та мають логічне пояснення: за досліджуваній період 2012–2014 рр. скоротився обсяг виробництва галузі на 3,3%, експорт продукції – на 5,5% [4, с. 42].

Швейна галузь України нині знаходиться не в найкращому стані, обсяги виробництва мають тенденцію до скорочення, попит на вітчизняну продукцію помітно зменшується, це відбувається у зв'язку з багатьма причинами в симбіозі (кон'юнктура ринку, законодавство, соціально-політичний стан в країні і т. д.).

Вінницька область посідає не останнє місце у виробництві продукції швейної промисловості, що доведено в табл. 1 [5].

За аналізом показників із табл. 1 бачимо, що найбільше у Вінницькій області виготовляється верхнього одягу, як чоловічого, так і жіночого, найменше – суконь. Якщо розглядати у співвідношенні до виробництва по всій Україні, то бачимо що чоловічі та хлопчачі пальта, напівпальта, плащі, накидки та куртки мають найбільший відсоток у виробництві по Вінницькій області (18,69%) порівняно з виробництвом в Україні загалом. У загальному виробництві швейних виробів у Вінницькій області становить 12,35% у сумарному обсязі виробництва всієї швейної продукції в Україні, тобто більше ніж 1/7 виробів швейної галузі виготовляють у Вінницькій області [1].

ПАТ «Володарка» займається такими видами діяльності:

Таблиця 1

Аналіз частки виробництва Вінницької області в Україні за видами швейної продукції (у січні-жовтні 2015 р.)

Вид швейної продукції	Статистика по Україні	Статистика по Вінницькій обл.	% до всього по Україні	Питома вага, % по Україні	Пит. вага, %, по Вінницькій обл.	Відхилення питомої ваги
Костюми, комплекти, піджаки, блейзери, сукні, спідниці, спіднички-брюки, брюки, комбінезони та напівкомбінезони, бриджі та шорти, трикотажні машинного або ручного в'язання, жіночі та дівчачі, тис. шт.	2200	333,2	15,15	49,9	61,1	11,3
Пальта, напівпальта, плащі, накидки тощо. Анораки, лижні куртки, куртки вітрозахисні та подібні виробу чоловічі та хлопчачі, тис. шт.	462,3	86,4	18,69	10,5	15,9	5,4
Пальта та плащі тощо. Анораки, лижні куртки, куртки вітрозахисні та подібні виробу жіночі та дівчачі, тис. шт.	857,4	112,4	13,11	19,4	20,6	1,2
Сукні, крім трикожажних, жіночі та дівчачі, тис. шт.	893,3	12,9	1,44	20,2	2,4	-17,9
Разом швейні виробу	4413	544,9	12,35	100,00	100,00	0

– виробництво та реалізація чоловічого та жіночого ділового одягу, якість яких відповідає споживчим потребам населення;

– виробництво спецодягу для різних категорій працівників;

– комерційна, торгова, посередницька та інші види діяльності;

– оптова та роздрібна торгівля, відкриття та експлуатація магазинів.

Структура управління ПАТ «Володарка» є складною, наявні такі відділи: бухгалтерія, відділ кадрів, відділ зовнішніх зв'язків, відділ якості, відділ головного механіка, відділ маркетингу та продаж та виробництво (цехи, склади). Детальніше організаційна структура зображена на рис. 1.

Виробничий процес фабрики складається з таких основних елементів:

– укладання контракту з іноземним партнером;

– розроблення зразка виробу;

– постачання давальницької сировини;

– виробництво;

– складання і пакування;

– збут продукції.

Виробництво і реалізація продукції орієнтовані на ринкові потреби конкретних споживачів, на своєчасне й якісне виконання договірних зобов'язань.

Підприємство співпрацює на умовах давальницької сировини з фірмами трьох країн: Німеччиною – 62,5% від обсягу в діючих оптових цінах, Польщею – 5,6 %, Румунією – 31,9 %. Робота ПАТ «Володарка» не залежить від сезонних змін. Основні ринки збуту та основні клієнти – країни зарубіжжя. Основним конкурентом у галузі є київська фабрика «Воронін». Кількість постачальників основної сировини, що займають більше 10% в загальному обсязі постачання – два постачальника.

Перспективні плани розвитку ПАТ «Володарка» – збільшення обсягів виробництва на внутрішній ринок та на експорт. Планується додат-

ково закупити обладнання в пошивочні цехи для збільшення продуктивності праці. Саме для забезпечення виконання перспективних планів підприємства ефективним буде проведення факторного аналізу виробництва та реалізації продукції виробника швейної продукції.

Основні завдання аналізу виробництва та реалізації продукції досліджуваного підприємства:

– оцінювання динаміки виробництва та реалізації продукції;

– визначення впливу факторів на зміну величини цих показників;

– виявлення внутрішньогосподарських резервів збільшення випуску і реалізації продукції;

– розроблення рекомендацій щодо освоєння виявлених резервів.

Об'єктами аналізу виробництва і реалізації швейної продукції ПАТ «Володарка» є:

– обсяг виробництва і реалізації продукції в цілому і за асортиментом;

– якість і конкурентоспроможність продукції;

– структура виробництва і реалізації продукції;

– ритмічність виробництва і реалізації продукції.

Обсяг виробництва і реалізації промислової продукції може виражатися в натуральних, умовно-натуральних, трудових і вартісних вимірниках. Узагальнюючі показники обсягу виробництва продукції одержують за допомогою вартісної оцінки. Основними показниками обсягу виробництва є товарна і валова продукція.

Валова продукція – це вартість усієї виробленої продукції і виконаних робіт включно із незавершеним виробництвом. Виражається в зіставних і діючих цінах.

Товарна продукція відрізняється від валової тим, що в неї не включають залишків незавершеного виробництва і внутрігосподарський оборот. За складом на багатьох підприємствах валова продукція збігається з товарною, якщо немає внутрігос-

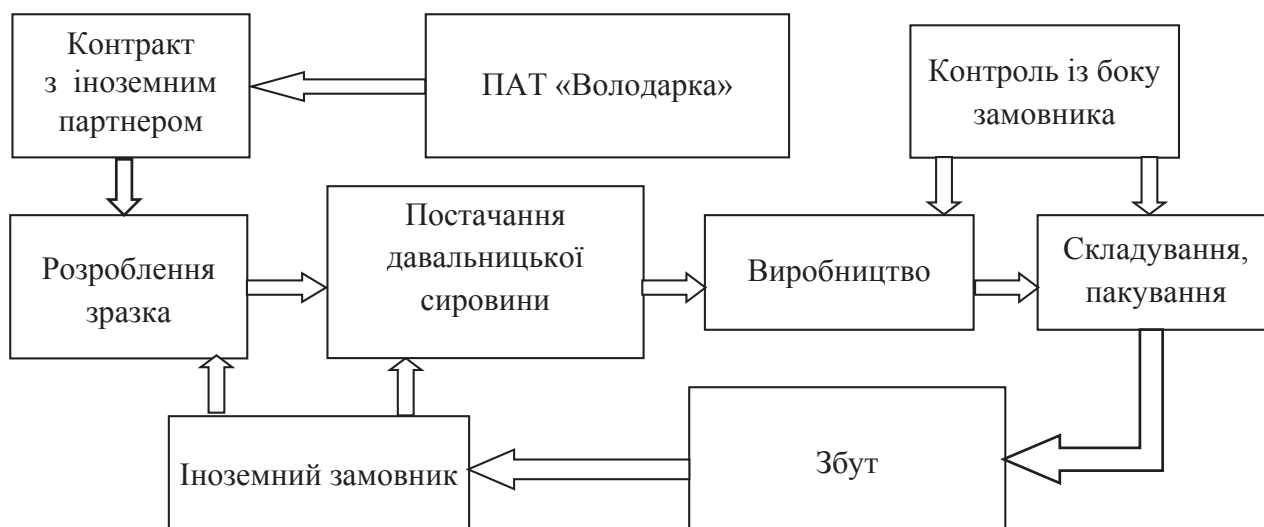

Рис. 1. Виробничий процес ПАТ «Володарка»

подарського обороту і незавершеного виробництва [8, с. 216].

Обсяг реалізації продукції визначають або за відвантаженням продукції покупцям, або за оплатою (за чистим доходом). Він може виражатися в зіставних, планових і діючих цінах. В умовах ринкової економіки цей показник набуває першочергового значення. Реалізація продукції є зв'язною ланкою між виробництвом і споживачем. Від того, як продається продукція, який попит на неї на ринку, залежить і обсяг її виробництва.

Велике значення для оцінювання виконання виробничої програми мають і натуральні показники обсягів виробництва та реалізації продукції (у нашому випадку метри погонні та готові вироби в шт.) Їх використовують для аналізу обсягів виробництва і реалізації продукції за окремими видами і групами однорідної продукції.

Проаналізуємо динаміку випуску продукції швейної галузі на прикладі ПАТ «Володарка» за асортиментом (табл. 2). Наведено основні види продукції, які становлять більше 5% від загального

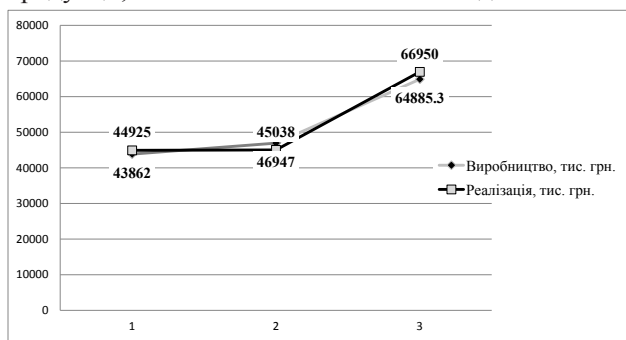

Рис. 2. Порівняння обсягів виробництва та реалізації продукції на ПАТ «Володарка»

обсягу виробленої продукції. Дані взяті з публічного річного звіту акціонерного товариства.

Із таблиці видно, що за три роки обсяг виробництва зріс на 3 085 тис. грн. у 2013 р. порівняно з 2012 р. і на 17 938,3 тис. грн. – у 2014 р. Проте в натуральному вимірнику загальний обсяг виробництва в 2014 р. порівняно з 2013 р. зменшився на 28 700 метрів погонних.

Обсяг виробництва у грошовому вимірнику в 2013 р. порівняно з 2012 р. збільшується по всіх видах продукції, крім чоловічих курток, обсяг пошиття яких зменшується з кожним роком (у 2013 р. – на 3 718 тис. грн., у 2014 р. – на 988,2 тис. грн.), що може бути пов'язане зі зменшенням споживчого попиту на даний вид продукції.

Так само ми можемо проаналізувати обсяг реалізованої продукції на ПАТ «Володарка» за останні три роки (табл. 3), щоб дослідити тенденції зміни обсягу реалізованих готових виробів за асортиментом, обов'язково враховуючи, що зазначаються основні види реалізованої продукції, які становлять більше 5% від загального обсягу реалізації.

Для більшої наочності динаміку виробництва і реалізації продукції можна відобразити графічно (рис. 2).

Таким чином, обсяги виробництва та реалізації швейної продукції на ПАТ «Володарка» співвідносяться нерівномірно: у 2012 р. і в 2014 р. обсяг виробництва менший за обсяг реалізації, тобто виготовляється менше, ніж реалізується, що можливо завдяки продажу нереалізованої минулорічної продукції, а в 2013 р., навпаки, реалізується менше, ніж було виготовлено, на 1 909 тис. грн., тобто у цьому році присутній надлишок пропозиції над можливим попитом на швейну продукцію фабрики.

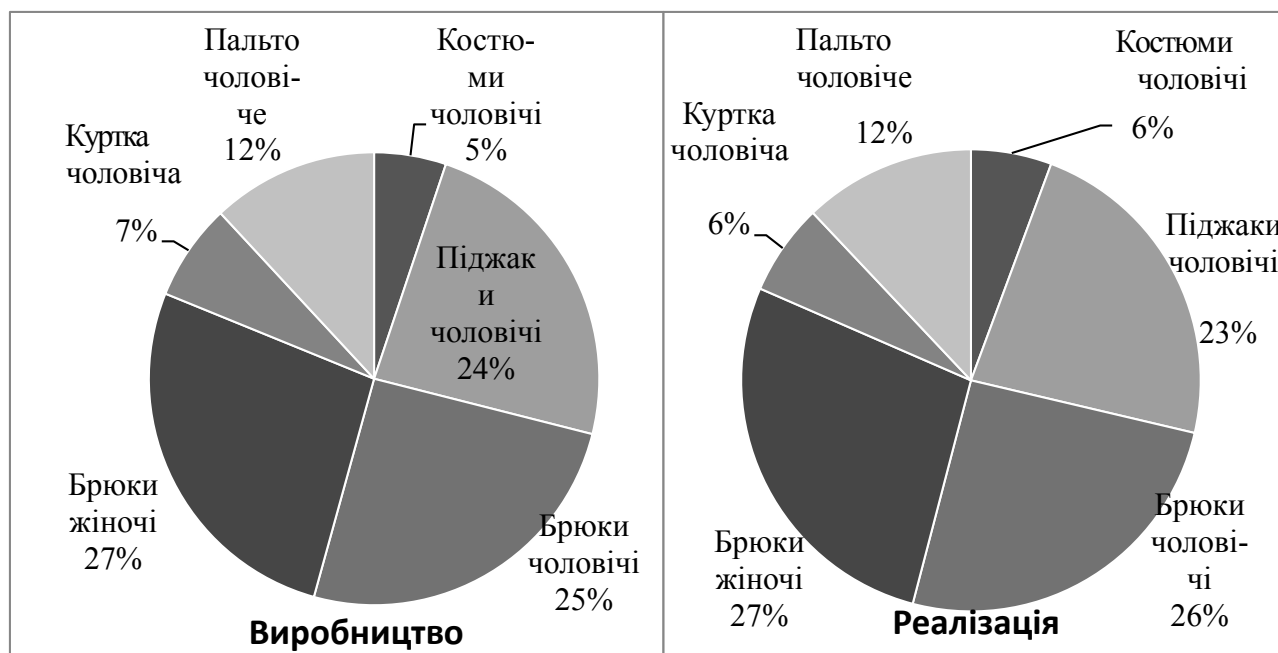

Рис. 3. Структура виготовленої та реалізованої продукції за 2012 р.

Таблиця 2

Динаміка обсягу виробництва ПАТ «Володарка» основних видів продукції

№ п/п	Основний вид продукції	2012		2013		2014		Відхилення 2013/2012		Відхилення 2014/2013	
		у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.
1	Костюми чоловічі	23092	3348	35200	4715	32400	7580.8	12108	1367	-2800	2865,8
2	Піджаки чоловічі	106166	14281	103100	15979	98300	23615.1	-3066	1698	-4800	7636,1
3	Брюки чоловічі	113338	4256	134500	5247	129600	8063.2	21162	991	-4900	2816,2
4	Брюки жіночі	119817	4555	113800	4714	109900	6877.2	-6017	159	-3900	2163,2
5	Куртка чоловіча	30926	6530	16400	2812	5500	1823.8	-14526	-3718	-10900	-988,2
6	Пальто чоловіче	53361	10892	59700	13480	43600	15221.7	6339	2588	-16100	1741,7
7	Жилети	-	-	-	-	14700	1703.5	0	0	14700	1703,5
	Всього	446700	43862	462700	46947	434000	64885,3	16000	3085	-28700	17938,3

Таблиця 3

Динаміка обсягу реалізованих основних видів продукції ПАТ «Володарка»

№ п/п	Основний вид продукції	2012		2013		2014		Відхилення 2012/2013		Відхилення 2013/2014	
		у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.	у натур. вимір	у тис. грн.
1	Костюми чоловічі	25061	3453	28088	4226	35005	8211	3027	773	6917	3985
2	Піджаки чоловічі	101402	15494	101642	15458	97948	24463	240	-36	-3694	9005
3	Брюки чоловічі	112180	4112	125368	4792	132046	8036	13188	680	6678	3244
4	Брюки жіночі	120982	4595	113685	4642	109873	7075	-7297	47	-3812	2433
5	Куртка чоловіча	28317	5963	16802	3627	5211	1764	-11515	-2336	-11591	-1863
6	Пальто чоловіче	53320	11308	52768	12293	43691	15621	-552	985	-9077	3328
7	Жилети	-	-	-	-	14594	1780	0	0	14594	1780
	Всього по вибірці	441262	44925	438353	45038	438368	66950	-2909	113	15	21912

За допомогою графічного методу аналізу можна також провести аналіз структури реалізованої чи виготовленої продукції на ПАТ «Володарка» за асортиментом продукції та роками. Так, склад та структура виготовленої та реалізованої продукції за 2012 р. зображена на рис. 3, за 2013 р. – рис. 4, за 2014 р. – на рис. 5.

Отже, на рис. 3 ми бачимо, що найбільше виготовлялося та реалізовувалося протягом 2012 р. чоловічих та жіночих брюк, піджаків чоловічих – трохи менше (24%), а реалізовувалося піджаків чоловічих лише 23%, проте найменшу частку в пошиві та продажі займають куртки та костюми чоловічі.

Ми бачимо, що виробництво брюк жіночих і чоловічих, як і в 2013 р., на ПАТ «Володарка» залишається наймасовішим протягом 2013 р., проте пошив курток чоловічих зменшується до 3% від загального обсягу виробництва (у 2012 р. виробництво курток досягало 7%), а реалізація чоловічих курток сягає лише 4%.

У 2014 р. у більшому обсязі починають виготовляти і продавати жилети (3%); щодо чоловічих курток, то обсяги їх пошиву і реалізації далі знижуються і становлять у 2014 р. лише 1%. Проте виробництво та реалізація брюк чоловічих на ПАТ «Володарка» дещо збільшилося в 2014 р. і становить 30% від загального обсягу виробництва всіх видів продукції.

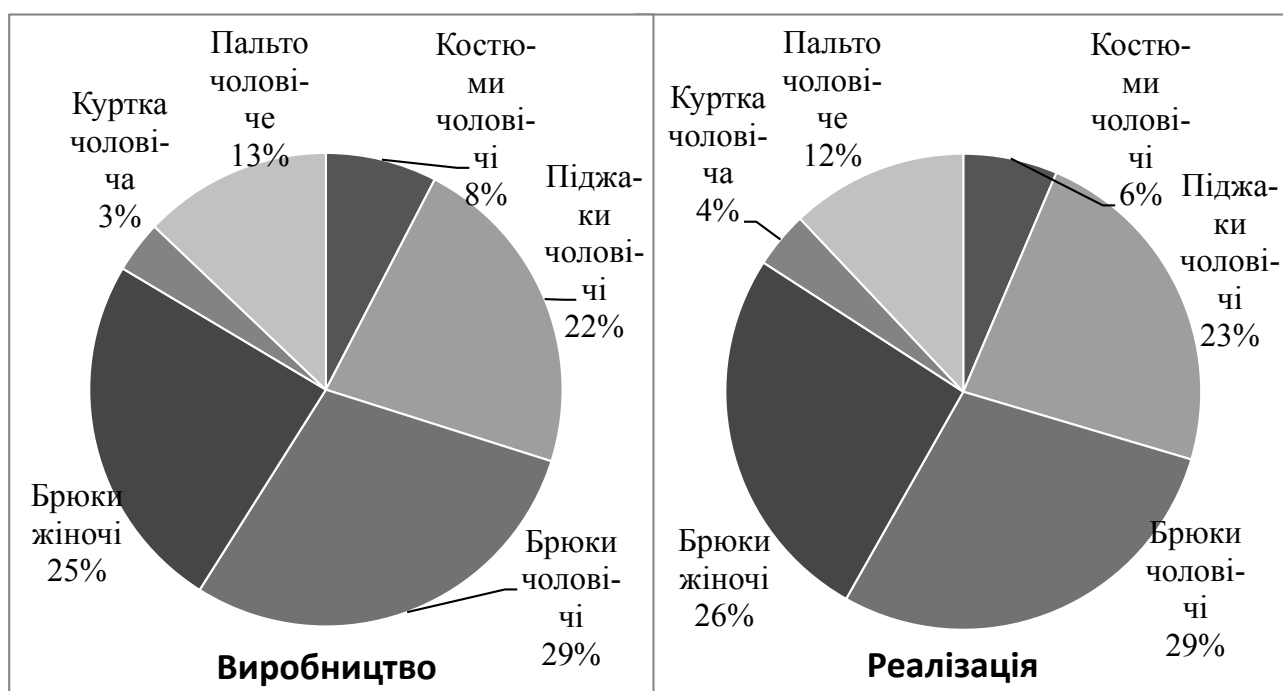

Рис. 4. Структура виготовленої та реалізованої продукції за 2013 р.

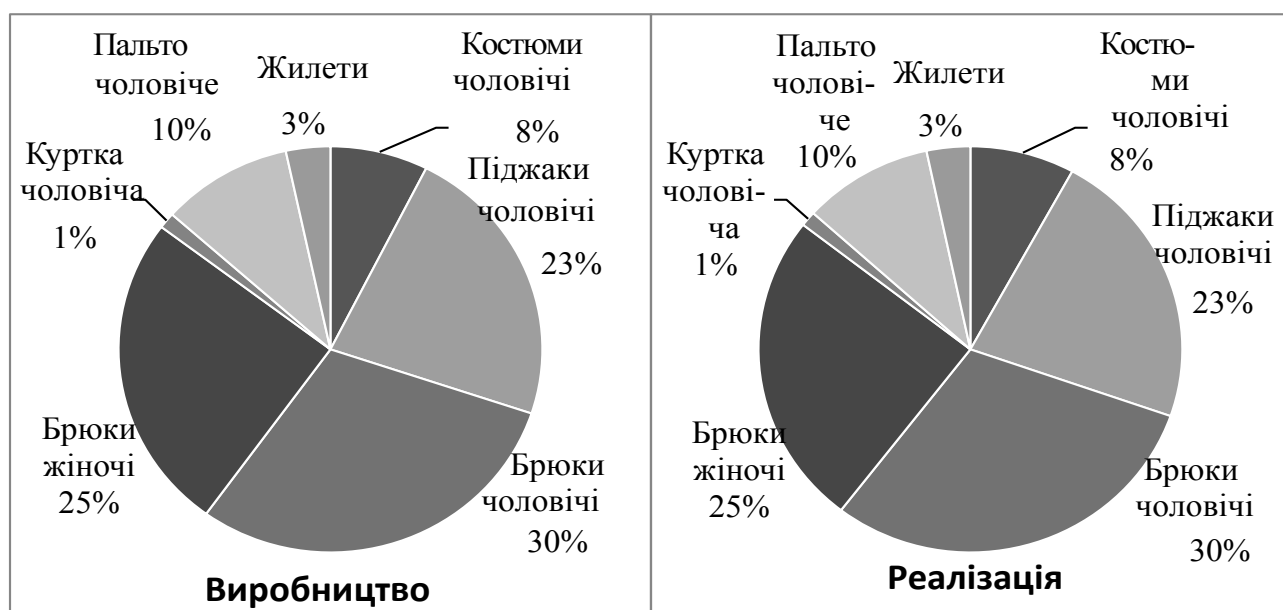

Рис. 5. Структура виготовленої та реалізованої продукції за 2014 р.

Отже, за допомогою графічного методу аналізу ми можемо побачити, як змінюється структура виробництва та реалізації продукції певного виду кожного року, і можемо проаналізувати тенденції на майбутнє щодо зменшення чи збільшення виробництва того чи іншого виду продукції на ПАТ «Володарка».

Таким чином, виробництво і реалізація – найважливіші функції підприємства, хоча показники, що визначають ці аспекти ринкової активності, суттєво відрізняються. Під результатом виробництва розуміють продукцію, яка підготовлена до реалізації, а під результатом реалізації – продукцію, яка знайшла свого покупця, тобто відвантажена й сплачена останнім. Саме цим пояснюється розбіжність результатів аналізу виробничої й збутової діяльності підприємства. На сьогоднішній день ми продовжуємо зазначене дослідження щодо структури виробництва, попиту та об'ємів реалізації і плануємо в майбутньому опублікувати результати дослідження на основі показників діяльності підприємства, враховуючи і поточний період.

За допомогою факторного аналізу та використовуючи метод елімінування в економічному аналізі, ми можемо з'ясувати фактори (чинники) впливу на збільшення валового прибутку від реалізації в 2014 р. порівняно з 2013 р., адже валовий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у 2014 р. зріс на 207,1%, що є великим проривом у розвитку діяльності ПАТ «Володарки».

Для виконання факторного аналізу відобразимо вихідні дані в табл. 4.

Спираючись на зазначені дані, можна скласти дві факторні моделі:

$$1) y = d - c; \quad (1)$$

$$2) y = (a \cdot b) - c. \quad (2)$$

Ми використовуємо другу модель (змішану) (формула 2), оскільки вона більш детально показує вплив різних факторів на зміну валового прибутку на підприємстві.

Використовуючи метод ланцюгових підстановок – один із методів елімінування, розрахуємо вплив факторів на результативний показник (у).

Таким чином:

$$y_0 = (a_0 \times b_0) - c_0 = (438353 \times 0,103) - 40116 = 4922 \text{ тис. грн.} \quad (3)$$

$$y_1 = (a_1 \times b_1) - c_1 = (438368 \times 0,148) - 51835 = 15115 \text{ тис. грн.} \quad (4)$$

Умовні позначення:

$$y' = (a_1 \times b_0) - c_0 = (438368 \times 0,103) - 40116 = 5035,9 \text{ тис. грн.} \quad (5)$$

$$y'' = (a_1 \times b_1) - c_0 = (438368 \times 0,148) - 40116 = 26834 \text{ тис. грн.} \quad (6)$$

Вплив факторів:

– вплив обсягу реалізованої продукції в натуральному вимірнику:

$$\Delta y_a = y' - y_0 = 5035,9 - 4922 = 113,9 \text{ тис. грн.} \quad (7)$$

– вплив середньої реалізаційної вартості:

$$\Delta y_b = y'' - y' = 26834 - 5035,9 = 21798,1 \text{ тис. грн.} \quad (8)$$

– вплив собівартості реалізованої продукції:

$$\Delta y_c = y_1 - y'' = 15115 - 26834 = -11719 \text{ тис. грн.} \quad (9)$$

Перевірка:

$$\Delta y = y_1 - y_0 = \Delta y_a + \Delta y_b + \Delta y_c \quad (10)$$

$$15115 - 4922 = 113,9 + 21798,1 + (-11719) \text{ тис. грн.} \quad (11)$$

$$10193 = 10193 \text{ тис. грн.} \quad (12)$$

Отже, валовий прибуток від реалізації в 2014 р. порівняно з 2013 р. збільшився на 10 193 тис. грн. Це відбулося під впливом таких факторів:

1) у зв'язку зі збільшенням обсягу реалізації в натуральному вимірнику в 2014 р. порівняно з 2013 р. на 15 метрів погонних валовий прибуток від реалізації зріс у 2014 р. на 113,9 тис. грн.;

Таблиця 4

Вихідні дані для факторного аналізу впливу чинників на зміну валового прибутку від реалізації на ПАТ «Володарка» в 2014 р.

№ п/п	Показник	Вимірник	Умовні позначення	2013 р.	2014 р.	Абсолютне відхилення
1.	Загальний обсяг реалізованої продукції	тис. грн.	d	45038	66950	21912
2.	Обсяг реалізованої продукції у натуральному вимірнику	метри погонні	a	438353	438368	15
3.	Середня реалізаційна вартість продукції	тис. грн./м. погонні	b	0,103	0,148	0,045
4.	Собівартість реалізованої продукції	тис. грн.	c	40116	51835	11719
5.	Валовий прибуток від реалізації *	тис. грн.	y	4922	15115	10193

Примітка. Валовий прибуток відрізняється від вищезазначеного в звітності у зв'язку з вибіркою продукції (в обсяг реалізованої продукції в натуральному і грошовому вимірнику входять лише види продукції, що становлять більше 5% від усього обсягу реалізації), тобто не врахована реалізація продукції малими обсягами виробництва.

2) зі збільшенням середньої реалізаційної вартості продукції в 2014 р. на 0,045 тис. грн./метр погонний, валовий прибуток від реалізації збільшився в 2014 р. порівняно з 2013 р. на 21 798,1 тис. грн.;

3) у зв'язку зі зростанням собівартості реалізованої продукції на 11 719 тис. грн. у 2014 р. валовий прибуток від реалізації продукції зменшився в 2014 р. порівняно з попереднім роком на 11 719 тис. грн.

Тобто аналіз показав, що вартість затрачених ресурсів зростає повільнішими темпами (собівартість продукції), ніж ціна на реалізовану продукцію, тому ПАТ «Володарка» в 2014 р. отримало значно більший прибуток, ніж у попередніх роках.

Висновки. Ураховуючи результати виконаного аналізу виробництва та реалізації продукції на ПАТ «Володарка» в 2012–2014 рр. за асортиментом виготовленої продукції, можна запропонувати такі шляхи вдосконалення діяльності підприємства:

– аналізуючи споживчий попит на продукцію підприємства, рекомендується встановити реальну ціну на продукцію, але не нижчу, ніж собівартість виробництва, та збільшити обсяги виробництва тих видів продукції, на які існує найбільший попит на ринку споживання;

– здійснити помірне переоснащення виробничого обладнання, що дасть можливість також збільшити обсяг виробництва продукції;

– проаналізувати собівартість виробленої продукції та визначити можливі варіанти зниження собівартості продукції без критичного зниження якості виготовленої продукції на підприємстві;

– розширити асортимент продукції, що виготовляється на підприємстві, здійснивши для цього перекваліфікацію працівників, що дасть змогу залучити нових покупців та збільшити обсяги виробництва й реалізації продукції.

Список літератури:

1. Фінансова звітність ПАТ «Володарка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.05502381.pat.ua/>.
2. Адвокатова Н.О. Дослідження сучасного стану підприємств легкої промисловості України / Н.О. Адвокатова // Економічні інновації. – 2012. – № 47. – С. 5–14.
3. Плотніченко І.Б. Сучасний стан та перспективи розвитку швейної промисловості України / І.Б. Плотніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/17270/1/18-109-114.pdf>.
4. Нижик В.М., Шарко В.В. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємств легкої промисловості / В.М. Нижик, В.В. Шарко // Інноваційна економіка. – 2012. – С. 41–46.
5. Виробництво основних видів промислової продукції по місяцях 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/ovp/ovp_u/ovp2015.htm.
6. Аналіз господарської діяльності : [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / За заг. ред. І.В. Сіменко, Т.Д. Косової ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 384 с.

СТАТИСТИКА

УДК 339.9

Банах О.І., аспірант
кафедри статистики та демографії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ МЕТОДИК
ОЦІНЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Банах О.І. Огляд та аналіз міжнародних та вітчизняних методик оцінювання продовольчої безпеки. У статті проводяться детальний огляд та аналіз наявних міжнародних та вітчизняних методик оцінювання продовольчої безпеки. Здійснено порівняльний аналіз затверджених індикаторів оцінювання продовольчої безпеки України із аналогічними міжнародними показниками. Виявлено слабкі сторони наявної методики оцінювання продовольчої безпеки. Визначено основні характеристики та проблеми, які необхідно враховувати під час її оцінювання на індивідуальному, державному та глобальному рівнях. На основі даних GFSI, FAO та Державної служби статистики України проведено статистичний аналіз деяких показників продовольчої безпеки України.

Ключові слова: глобальний індекс продовольчої безпеки, оцінювання стану продовольчої безпеки, індикатори продовольчої безпеки, інтегральний показник продовольчої безпеки, проблеми продовольчої безпеки.

Банах Е.И. Обзор и анализ международных и отечественных методик оценивания продовольственной безопасности. В статье проводятся детальний обзор и анализ существующих международных и отечественных методик оценивания продовольственной безопасности. Осуществлен сравнительный анализ утвержденных индикаторов оценивания продовольственной безопасности Украины с аналогичными международными показателями. Обнаружены слабые стороны существующей методики оценки продовольственной безопасности. Определены основные характеристики и проблемы, которые необходимо учитывать при ее оценке на индивидуальном, государственном и глобальном уровнях. На основе данных GFSI, FAO и Государственной службы статистики Украины проведен статистический анализ некоторых показателей продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: глобальный индекс продовольственной безопасности, оценивание состояния продовольственной безопасности, индикаторы продовольственной безопасности, интегральный показатель продовольственной безопасности, проблемы продовольственной безопасности.

Banakh O.I. Review and analysis of international and domestic methods of food security level evaluation. The paper examines and analyses existing international and national methods of food security level evaluation in detail. The comparative analysis of appropriate indicators of food security evaluation in Ukraine with similar international indicators was carried out. The weaknesses of the existing methods of food security evaluation were found. The main features and issues that should be considered during the evaluation were determined at the individual, national and global levels. Based on the data of GFSI, FAO and the State Statistics Service of Ukraine a statistical analysis of several indicators of food security of Ukraine was carried out.

Key words: The Global Food Security Index, level of food security evaluation, food security indicators, integral indicator of food security, issues of food security.

Постановка проблеми. Продовольча безпека характеризує рівень задоволення потреб суспільства, що безпосередньо впливає на якість їхнього життя. Формування продовольчої безпеки є складним та багатофункціональним процесом, який відноситься до соціально-економічних явищ суспільного життя. Оцінювання продовольчої безпеки проводиться за багатьма методиками, які ґрунтуються на сформованій групі індикаторів. Методика оцінювання

продовольчої безпеки України охоплює менший спектр характеристик продовольчої безпеки, ніж міжнародні методики. А забезпечення продовольчої безпеки на достатньому рівні залежить від вчасно виявлених її проблем та загроз. Саме тому виникає необхідність детального огляду та аналізу наявних методів оцінювання продовольчої безпеки та коригування затвердженого переліку індикаторів відповідно до міжнародних методик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення та оцінювання продовольчої безпеки досліджувалась багатьма науковцями як раніше, так і сьогодні. Теоретичними питаннями її забезпечення займалися О.І. Гойчук, В.Р. Андрійчук, В.І. Богачов, О.Ю. Лебединська, І.І. Лукінов, Г.М. Чорний, К.А. Пилипенко та інші вчені. О.І. Гойчук вважає, що основним показником продовольчого забезпечення є рівень задоволення фізіологічних потреб населення, який залежить від фізичної та економічної доступності продуктів харчування для різних соціальних верств населення. Також, на його думку, основним джерелом гарантування фізичної доступності продовольства є АПК. А такі автори, як В.Р. Андрійчук, В.І. Богачов, І.І. Лукінов, Г.М. Чорний, детально розглядають проблеми агропромислового виробництва. Проблемами оцінювання продовольчої безпеки займалися П.Т. Саблук, О.Б. Пасхавер, А.В. Ставицький, О.О. Прокопенко, І.І. Румик, О.Р. Кондра, О.І. Осипова, Л.М. Арестова та інші вчені.

На думку таких авторів, як П.Т. Саблук та О.Б. Пасхавер, забезпечення продовольчої безпеки залежить від здатності самозабезпечення продовольством, а тому найбільш інформативним є показник частки власного продуктового виробництва у споживанні, граничне значення якого має складати 75–80%. А.В. Ставицький та О.О. Прокопенко визначили перелік показників, які мають найбільший вплив на формування продовольчої безпеки у регіонах, а саме показники середніх цін, спожитої енергетичної цінності, урожайності овочів. І.І. Румик, оцінюючи продовольчу безпеку, використовує такі показники, як індекс купівельної спроможності доходів населення; питома вага витрат на харчування у структурі витрат; співвідношення споживання дорогих та дешевих продуктів харчування; частка населення із середньодушовими доходами, нижчими прожиткового мінімуму; калорійність споживання та індекс споживчих цін на продовольчі товари. Для оцінювання рівня продовольчої безпеки О.І. Осипова та Л.М. Арестова вважають найбільш інформативними показники обсягу та асортименту спожитих населенням продуктів харчування, а О.Р. Кондра виділяє такі чотири основні індикатори: забезпечення раціону людини основними видами продуктів, економічна доступність продуктів, ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, продовольча незалежність за окремим продуктом.

Незважаючи на значні напрацювання вищезазначених авторів, оцінювання продовольчої безпеки потребує більш комплексного та детального дослідження. Здебільшого під час оцінювання продовольчої безпеки вони використовують затверджений перелік індикаторів продовольчої безпеки України, досліджуючи лише ті, які вважають найбільш інформативними та які, на їхню думку, мають суттєвий вплив на забезпечення продовольчої безпеки.

Але наявна методика оцінювання продовольчої безпеки України охоплює невеликий перелік проблем забезпечення продовольчої безпеки, тому потребує подальшого огляду, аналізу, удосконалення та порівняння індикаторів із аналогічними міжнародними показниками.

Постановка завдання. Метою дослідження є огляд наявних міжнародних та вітчизняних методів оцінювання продовольчої безпеки, аналіз переліку індикаторів стану продовольчої безпеки України та порівняння їх з міжнародними, проведення комплексної оцінки продовольчої безпеки України та надання пропозицій щодо коригування індикаторів для більш детального оцінювання її рівня.

Виклад основних результатів. Відповідно до Закону України «Про продовольчу безпеку України» продовольча безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність [1].

Існують різні методи оцінювання продовольчої безпеки: міжнародні та вітчизняні. Вони пропонують розрахунок сформованого набору індикаторів, значення яких узагальнюються в інтегральній оцінці стану продовольчої безпеки. На основі цих методик можна провести загальний аналіз продовольчої безпеки, виявити слабкі сторони для підвищення її рівня. Наприклад, глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI) розглядає такі ключові фактори, які пов'язані з такими показниками, як економічна та фізична доступність продовольства, а також їхня безпечність та якість. Фізична доступність включає в себе вісім складових, таких як достатність раціону харчування (ккал/добу), обсяг державних витрат на наукові дослідження в галузі сільського господарства, стан інфраструктури сільського господарства, стандартне відхилення сільськогосподарського виробництва, рівень політичної нестабільності, рівень корупції, здатність реагування на наслідки урбанізації, втрати продуктів харчування. Економічна, або фінансова, доступність складається з таких елементів: частка витрат домашніх господарств на споживання продуктів харчування в загальному їхньому обсязі; частка людей, які живуть за межею бідності; рівень ВВП на душу населення; тарифи на імпорт сільськогосподарської продукції; рівень фінансування фермерів; рівень надання соціальної допомоги на продукти харчування; а якість та безпека складаються з таких елементів: різноманітність раціону харчування; норми раціону харчування; наявність в продуктах харчування поживних мікроелементів; якість білка; безпека продуктів харчування (зокрема, доступність до питної води).

За глобальним індексом продовольчої безпеки Україна в 2016 році посіла 63 місце серед 109 країн світу з оцінкою 55,2 бали. Економічна доступність в Україні посідає 58 місце за рахунок негативного ефекту таких складових, як частка витрат домашніх господарств на споживання продуктів харчування в загальному їхньому обсязі (37,5%, що більше на 12,4%, ніж в середньому у світі); рівень ВВП на душу населення (7,8%, що менше на 11,7%). Фізична доступність посідає 79 місце та має найбільшу кількість складових, які негативно впливають на продовольчу безпеку держави: обсяг державних витрат на наукові дослідження в галузі сільського господарства (-13,4%), стан інфраструктури сільського господарства (-5,6%), стандартне відхилення сільськогосподарського виробництва (-20,3%), рівень політичної нестабільності (-26,8%), рівень корупції (-36,5%), здатність реагування на наслідки урбанізації (-29,1%). На 47 місце рейтингу якості та безпеки негативно впливає лише така складова, як норми раціону харчування (-13,7%). Рейтинг України за глобальним індексом продовольчої безпеки з кожним роком погіршується: 2012 рік – 51 місце; 2013 рік –

52 місце; 2014 рік – 53 місце; 2015 рік – 59 місце; 2016 рік – 63 місце. Як свідчать дослідження, основними проблемами, які впливають на продовольчу безпеку України в 2016 році, є недостатній обсяг державних витрат на наукові дослідження в галузі сільського господарства, ризик корупції та політичної нестабільності, низький рівень ВВП на душу населення.

Лідерами рейтингу GFSI є США (86,6 балів), Ірландія (84,3), Сінгапур (83,9), Австралія (82,6) та Нідерланди (82,6) [2].

Також було б доцільно порівняти обсяги споживання основних продуктів харчування населення України з іншими країнами світу (табл. 1).

Середньодушові обсяги споживання м'яса в Україні є найнижчими порівняно з іншими країнами (за винятком Туреччини, Тунісу, Єгипту та Азербайджану). Порівняно низькими є також середньодушові обсяги споживання фруктів (нижчими, ніж в Україні, вони є лише у Японії, Польщі, Болгарії та Узбекистані). Водночас в Україні мали місце відносно високі середньодушові обсяги споживання картоплі (вищими вони є у Польщі, Росії, Білорусії

Таблиця 1

Середньодушові обсяги споживання харчових продуктів у деяких країнах світу (у розрахунку на 1 особу на рік)

Рейтинг GFSI	Країни	Споживання основних продуктів харчування, кг								
		м'ясо	молоко	хліб	картопля	овочі	фрукти	риба	цукор	олія
1	США	118	111	106	54	113	97	22	28	31
4	Австралія	121	113	112	87	96	94	26	34	24
6	Німеччина	88	80	112	71	94	80	14	34	17
6	Франція	89	43	125	55	104	110	35	32	21
10	Швеція	82	62	98	42	94	117	31	34	17
19	Іспанія	93	94	89	58	124	80	42	22	33
22	Японія	49	47	104	21	101	51	54	16	16
22	Італія	87	33	156	39	145	141	25	25	28
25	Чехія	80	23	119	66	74	69	10	31	22
29	Польща	76	28	151	115	129	54	12	41	13
31	Греція	81	91	137	65	232	121	20	23	27
39	Мексика	61	76	158	14	52	101	11	33	12
40	Словаччина	59	54	129	53	95	62	8	32	12
45	Туреччина	33	130	205	31	241	123	7	27	25
46	Білорусь	79	46	121	185	147	63	17	32	17
48	Росія	67	124	150	112	110	68	22	42	13
50	Болгарія	57	78	166	31	73	47	7	24	13
52	Сербія	49	123	134	40	117	92	5	26	7
53	Туніс	26	69	213	30	224	97	13	32	18
56	Еквадор	54	149	93	19	26	171	8	16	16
57	Єгипет	28	27	252	35	206	96	22	26	6
57	Азербайджан	31	89	226	72	172	70	2	14	2
63	Україна	49	120	141	101	164	56	13	40	13
68	Казахстан	70	253	118	108	225	71	5	26	16
72	Узбекистан	34	128	183	54	241	55	0,5	9	10

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 3]

та Казахстані) і цукру (вищі лише у Росії та Польщі). Середньодушові обсяги споживання молока, овочів та хліба відносно інших країн в Україні є достатньо високими. Загалом обсяги споживання м'яса, фруктів, картоплі та цукру залежать від рівня економічного розвитку країни: чим вищим є цей рівень, тим, як правило, вищими є обсяги споживання м'яса та фруктів і нижчими – картоплі та цукру. Але слід пам'ятати, що споживання продуктів харчування в

різних країнах світу значною мірою залежить і від національних традицій та звичок у харчуванні.

Дослідженням та проблемами продовольчої безпеки світу також займається Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО). До переліку ФАО для моніторингу продовольчої безпеки відносять 30 індикаторів, які сформовані в чотири групи: наявність, доступ, стабільність, використання (табл. 2–5) [4].

Таблиця 2

Перелік індикаторів для моніторингу продовольчої безпеки за ФАО, які віднесені до першої групи

№	Індикатори	Одиниця виміру	Стимулятор / Дестимулятор*	Значення індикатору		
				Україна	Світ	Розвинуті країни
Група 1	Наявність (Availability)					
1	Калорійність харчування	%	Стимулятор	126	123	136
2	Середня вартість виробництва продуктів харчування	\$ на душу населення	Стимулятор	487	311	491
3	Середній обсяг споживання білка	%	Стимулятор	42	52	32
4	Середній обсяг споживання білка тваринного походження	грам на душу населення в день	Стимулятор	86	79	103
5	Частка отриманої енергії від споживання зернових, коренеплодів, бульбоплодів	грам на душу населення в день	Стимулятор	41	31	60

Джерело: узагальнено автором на основі [4]

* Стимулятори – це показники, збільшення яких покращує загальну оцінку явища або процесу, а дестимулятори – показники, які, навпаки, спричиняють їхнє погіршення

Таблиця 3

Перелік індикаторів для моніторингу продовольчої безпеки за ФАО, які віднесені до другої групи

№	Індикатори	Одиниця виміру	Стимулятор / Дестимулятор	Значення індикатору		
				Україна	Світ	Розвинуті країни
Група 2	Доступ (Access)					
6	Відсоток асфальтованих доріг до загальної протяжності доріг	%	Стимулятор	98	–	–
7	Густина автомобільних шляхів	на 100 квадратних кілометрів площі суші	Стимулятор	28	–	–
8	Густина залізничних шляхів	на 100 квадратних кілометрів площі суші	Стимулятор	4	1	1
9	Рівень ВВП на душу населення	\$	Стимулятор	7 450	14 686	37 527
10	Індекс споживчих цін на вітчизняні продукти харчування	одиниць	Дестимулятор	5	3	2
11	Розповсюдження недоїдання	%	Дестимулятор	–	11	<5,0
12	Питома вага продовольчих витрат серед бідних	%	Дестимулятор	–	–	–
13	Рівень продовольчого дефіциту	ккал на душу населення в день	Дестимулятор	–	81	8

Джерело: узагальнено автором на основі [4]

Перелік індикаторів для моніторингу продовольчої безпеки за ФАО,
які віднесені до третьої групи

№	Індикатори	Одиниця виміру	Стимулятор / Дестимулятор	Значення індикатору		
				Україна	Світ	Розвинуті країни
Група 3	Стабільність (Stability)					
14	Коефіцієнт залежності від імпорту зернових	%	Дестимулятор	-60	-0,2	-18
15	Відсоток орних земель обладнаних для зрошення	%	Стимулятор	7	23	11
16	Частка імпорту продовольчих товарів в загальному обсязі експорту продовольчих товарів	%	Дестимулятор	7	5	6
17	Політична стабільність і відсутність насильства або тероризму	одиниць	Стимулятор	-0,2	–	–
18	Непостійність цін на вітчизняні продовольчі товари	одиниць	Дестимулятор	4	6	4
19	Динаміка виробництва продуктів харчування на душу населення	тис. \$ на душу населення	Стимулятор	34	3	7
20	Динаміка наявності продуктів харчування на душу населення	ккал на душу населення в день	Стимулятор	38	10	16

Джерело: узагальнено автором на основі [4]

Перелік індикаторів для моніторингу продовольчої безпеки за ФАО,
які віднесені до четвертої групи

№	Індикатори	Одиниця виміру	Стимулятор / Дестимулятор	Значення індикатору		
				Україна	Світ	Розвинуті країни
Група 4	Використання (Utilization)					
21	Доступ до покращених джерел води	%	Стимулятор	96	91	99
22	Доступ до покращених засобів санітарії	%	Стимулятор	96	68	96
23	Відсоток дітей до 5-ти років, які страждають атрофією	%	Дестимулятор	–	–	–
24	Відсоток дітей у віці до 5-ти років, які відстають у рості	%	Дестимулятор	–	–	–
25	Відсоток дітей у віці до 5 років зі зниженою масою тіла	%	Дестимулятор	–	–	–
26	Відсоток дорослих, які мають недостатню вагу	%	Дестимулятор	–	–	–
27	Поширеність анемії серед вагітних жінок	%	Дестимулятор	25	–	–
28	Поширеність анемії серед дітей у віці до 5 років	%	Дестимулятор	27	–	–
29	Відсоток дефіциту вітаміну А серед населення	%	Дестимулятор	–	–	–
30	Відсоток дітей шкільного віку (6–12 років) з недостатнім споживанням йоду	%	Дестимулятор	–	–	–

Джерело: узагальнено автором на основі [4]

До першої групи індикаторів продовольчої безпеки за ФАО входять перш за все основні характеристики раціону харчування та його забезпечення (виробництво). Збільшення всіх індикаторів приводить до покращення продовольчої безпеки. Якщо порівнювати, то значення майже усіх індикаторів в Україні більші, ніж у середньому в світі, але є менші, ніж у середньому серед розвинутих держав. Тільки середній обсяг споживання білка в середньому в світі є більшим, ніж серед розвинутих держав, зокрема в Україні.

Друга група індикаторів продовольчої безпеки за ФАО характеризує рівень економічної доступності до продуктів харчування, зокрема, включає рівень розвитку інфраструктури країни. Майже усі значення індикаторів в Україні є в нормі, крім таких значень: рівень ВВП на душу населення та індекс споживчих цін на вітчизняні товари. Рівень ВВП на душу населення є меншим, ніж в середньому у світі та серед розвинутих країн, а значення індексу споживчих цін, навпаки, є більшим. Також багато даних по індикаторах є невідомими, але вони є більш важливими для країн, які розвиваються.

Третя група індикаторів продовольчої безпеки за ФАО характеризує продовольчу незалежність та політичну стабільність держави. Значення коефіцієнта залежності від імпорту зернових та частка імпорту продовольчих товарів в загальному обсязі експорту продовольчих товарів є більшими, ніж в середньому у світі та серед розвинутих країн, що вказує на недостатню продовольчу незалежність держави. Відсоток орних земель обладнаних для зрошення в Україні є меншим, що вказує на недостатнє державне фінансування в галузі сільського господарства.

Четверта група індикаторів характеризує рівень доступу до води та засобів санітарії, негативні наслідки від недостатньої кількості споживання продуктів харчування та мікроелементів. Ця група індикаторів більше підходить для аналізу країн, що розвиваються, оскільки саме цим країнам притаманні вищенаведені проблеми.

В Україні проводять оцінювання стану продовольчої безпеки за допомогою таких досліджень:

– методика Кабінету Міністрів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України як одного із індикаторів економічної безпеки;

– методика Закону України «Про продовольчу безпеку».

Розглянемо вищенаведені методи більш детально. Продовольча безпека є однією зі складових економічної безпеки України. Для оцінювання стану економічної безпеки розраховується її інтегральний показник, який складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки), зокрема з інтегрального показника продовольчої безпеки. Згідно з Наказом «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» продовольча безпека це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства. Для кожної складової економічної безпеки здійснюється розрахунок інтегрального показника на основі оцінки сформованих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і на даних, отриманих шляхом опитування респондентів [5]. Інтегральна оцінка продо-

Таблиця 6

Перелік індикаторів продовольчої безпеки, які використовуються для розрахунку інтегрального показника економічної безпеки

Перелік індикаторів	Критичне значення показника	Оптимальне значення показника	Вагові коефіцієнти
1. Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	2 250	3 100	0,0945
2. Співвідношення обсягів виробництва та споживання, %:			
2.1. М'яса та м'ясопродуктів	80	105	0,1048
2.2. Молока та молочних продуктів	80	105	0,1071
2.3. Яєць	80	105	0,0971
2.4. Олії	80	105	0,0921
2.5. Цукру	80	105	0,087
2.6. Картоплі	80	105	0,0958
2.7. Овочів та продовольчих баштанних культур	80	105	0,1021
3. Виробництво зерна на одну особу на рік, тонн	0,6	1	0,0893
4. Рівень запасів зернових культур на кінець періоду, % до споживання	5	50	0,0351
5. Частка продажу імпортованих продовольчих товарів через торговельну мережу підприємств	25	12	0,0948

Джерело: узагальнено автором на основі [5]

вольчої безпеки формується за допомогою таких індикаторів (табл. 6).

Критичне значення показника – це коли рівень індикатора вважається оптимальним до певного граничного значення, а оптимальне значення показника – це коли, навпаки, рівень індикатора більший за граничне значення показника. Вагові коефіцієнти визначаються експертно-статистичним методом та характеризують важливість кожного індикатора для узагальнення рівня продовольчої безпеки.

Згідно з Законом України «Про продовольчу безпеку», окрім індикатора добової калорійності харчування людини, ще додається 6 індикаторів оцінювання продовольчої безпеки України [1]:

1) співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

2) співвідношення між обсягами продовольчого у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, граничне значення якого становить 20%;

3) частка витрат на харчування в загальному обсязі витрат домогосподарств, граничне значення якого становить 50%;

4) коефіцієнт диференціації вартості харчування за різними соціальними групами;

5) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів харчування;

6) співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю внутрішнього ринку такого продукту, граничне значення якого становить 20%.

Сучасний стан споживання основних продуктів харчування в середньому не досягає раціональних норм і негативно впливає на продовольчу безпеку країни. Аналіз даних офіційної служби статистики України свідчить про те, що споживання основних продуктів харчування в середньому збільшувалось з 2000 року до 2013 року. В 2014 році споживання риби зменшилось на 24%, фруктів – 7,1%, м'яса – 3,6%, цукру – 2,2%, олії – 1,5%, овочів – 0,1%. Споживання базових продуктів харчування в 2014 році в середньому є більшим за мінімальні норми, але меншим за раціональні. Споживання риби на душу населення складало 55,5% від раціональних норм, фруктів – 58,1%, молока – 58,6%, м'яса – 67,6%, цукру – 95,5%. Нестачу м'яса та молока в раціоні харчування населення намагаються замінити яйцями (106,9%) та компенсують за рахунок надмірного споживання вуглеводів, що містять в собі картопля (109,2%) та хліб (107,4%). Недостатнє виробництво сільськогосподарської продукції та низький рівень доходів населення є одними з основних факторів споживання продуктів харчування. Виробництво сільськогосподарської продукції в 2014 році порівняно з 2013 роком дещо зменшилось за рахунок скорочення виробництва молока з 11 488 тис. т. до 11 133 тис. т. Але гостроту продовольчої безпеки обумовило збільшення цін на продовольчі товари в країні та її регіонах [6].

Вищенаведені індикатори продовольчої безпеки України неповністю відображають рівень продовольчої безпеки. Вони ґрунтуються лише на принципах збалансованості раціону харчування, продоволь-

Таблиця 7

Рівні забезпечення продовольчої безпеки, а також їхні характеристики

Перелік складових	Рівні забезпечення продовольчої безпеки		
	Індивідуальний	Державний	Глобальний
Забезпечення продовольчою безпекою	Домогосподарство	Країна	Світ
Основні характеристики	Збалансованість харчування, калорійність раціону харчування, економічна та фізична доступність продуктів харчування	Політична стабільність, продовольча незалежність, самозабезпечення, основні показники рівня економічного розвитку держави, екологічність виробництва, якість та безпека продуктів харчування	Динаміка чисельності населення, рівень бідності, рівень голоду, рівень нестачі продовольства, рівень доступу до води та засобів санітарії, рівень захворювань від недостатньої кількості споживання продуктів харчування та мікроелементів
Проблеми	Забезпечення повноцінного раціону харчування	Забезпечення фізичного та економічного доступу до основних продуктів харчування усіх верств населення та регіонів, зменшення ризику політичної нестабільності, підтримка агропромислового комплексу та введення інновацій, забезпечення та моніторинг якості продукції	Демографічна, екологічна, соціальна та продовольчі проблеми; головна мета – зменшення чисельності голодуючих у світі та можливість забезпечення продовольством як тепер, так і в майбутньому

Джерело: розроблено автором самостійно

чої незалежності, самозабезпечення, економічної та фізичної доступності продуктів харчування.

Водночас запропоновані методики оцінювання продовольчої безпеки України не включають індикатори, які ґрунтуються на принципах якості та екологічності продуктів харчування. Саме тому перелік індикаторів продовольчої безпеки було розширено від індивідуального рівня до державного рівня продовольчої безпеки: фізична доступність харчових продуктів; стійкість продовольчого ринку; безпечність і якість харчових продуктів; рівень розвитку аграрного сектору; природно-ресурсний потенціал і ефективність його використання. Головну роль у забезпеченні продовольчої безпеки на державному рівні відіграє індикатор ступеня незалежності продовольчого ринку, що визначається такими показниками: частка імпорту у загальній структурі реалізації окремих видів продовольства, достатність запасів основних видів продовольства, обсяг державних запасів продовольства, баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами [1].

Проаналізувавши вітчизняні та міжнародні методики оцінювання продовольчої безпеки, можна зробити висновок, що набір індикаторів залежить від того, на якому рівні оцінюється продовольча безпека. Продовольчу безпеку розглядають на індивідуальному, державному та глобальному рівнях (табл. 7).

В зарубіжній літературі під час характеристики поняття “food security” («продовольча безпека») зазвичай використовують таку складову, як “food safety”, що перекладається як нешкідливість продуктів харчування або якість та безпека. Якість продуктів харчування впливає безпосередньо на рівень якості життя та добробут населення [7]. Неякісна або шкідлива їжа може призводити до збільшення ризику розвитку різних захворювань у населення. При цьому також необхідно враховувати рівень збалансованості раціону харчування за білками, жирами, вуглеводами та поживними мікроелементами. Також виробництво продуктів харчування має здійснюватись у такий спосіб, щоб було мінімальним навантаження на екологію. Нераціональне використання земель, вирощування економічно рентабельних культур (соняшник, ріпак, соя, цибуля), застосування пестицидів та хімічних добрив можуть спричинювати зменшення родючості ґрунтів. Тобто виробництво продуктів харчування має відповідати принципу екологічності.

Висновки. Методика оцінювання продовольчої безпеки України потребує удосконалення. Згідно з Законом України «Про продовольчу безпеку» існує певний перелік індикаторів та характеристик формування продовольчої безпеки, але немає чіткої методики розрахунку цих індикаторів. Також не всі індикатори продовольчої безпеки мають встановлені

граничні значення, що не дає повною мірою оцінити ризик можливих загроз. Методика розрахунку економічної безпеки надає алгоритм оцінювання індикатора продовольчої безпеки, їхні граничні значення та вагові коефіцієнти, але перелік складових є обмеженим та недостатнім. Міжнародні методики оцінювання продовольчої безпеки застосовують набагато більше індикаторів продовольчої безпеки, що надає більш достовірні дані щодо її стану. Ці індикатори об'єднуються за такими характеристиками (групами): економічна та фізична доступність, якість та безпека, стабільність, використання. Наприклад, рівень ВВП на душу населення, рівень корупції та ризику політичної стабільності впливають на незалежність та стан розвитку економіки країни. Водночас рівень продовольчої безпеки залежить від рівня розвитку економіки держави. Методика оцінювання продовольчої безпеки за GFSI може застосовуватись як на державному, так і на глобальному рівнях, тоді як методика за ФАО більше підходить для вирішення глобальних викликів, таких як подолання бідності та голоду у Світі. Цю методику краще застосовувати країнам, що розвиваються, оскільки саме цим країнам притаманні вищенаведені проблеми. Отже, жодна методика оцінювання продовольчої безпеки не є універсальною, тому формування групи індикаторів оцінювання продовольчої безпеки залежить перш за все від поставлених цілей та проблем забезпечення продовольчої безпеки на певному рівні (індивідуальному, державному, глобальному). Для оцінювання продовольчої безпеки України необхідно використовувати індикатори відповідно до принципів формування продовольчої безпеки держави. До принципів формування індикаторів продовольчої безпеки необхідно віднести характеристики забезпечення економічної та фізичної доступності продовольства; незалежності, самозабезпечення та стабільності держави; якості, збалансованості та безпеки продуктів харчування; екологічності. Також необхідно розширити перелік індикаторів кожної характеристики продовольчої безпеки, особливо звернути увагу на можливість оцінювання таких характеристик, як якість та екологічність.

Проаналізувавши показники продовольчої безпеки за міжнародними та вітчизняними методиками, можна зробити висновок, що в Україні мають місце високий рівень політичної нестабільності та корупції, низький рівень ВВП на душу населення, недостатнє державне фінансування в галузі сільського господарства, незбалансований раціон харчування через низькі доходи населення та збільшення цін на продовольчі товари. Рівень продовольчої безпеки в Україні за міжнародними характеристиками в середньому є вищим, ніж у світі, але меншим, ніж серед розвинутих країн.

Список літератури:

1. Про продовольчу безпеку України : Закон України від 22 грудня 2011 року № 4227-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01A.html.
2. Глобальний індекс продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foodsecurityindex.eiu.com>.
3. Споживання продуктів харчування на душу населення по країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.helgilibrary.com/pages/data>.
4. Сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/news/detail-news/ru/c/318294>.
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ від 29 жовтня 2013 року № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>.
6. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Pinstруп-Andersen P. Food security: definition and measurement / P. Pinstруп-Andersen // Food Sec. – 2009. – № 1 – P. 5–7.

УДК:311.1/339.727.2

Маслій В.В., к. е. н., доцент,
доцент кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільський національний економічний університет

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ
В УКРАЇНІ**

Маслій В.В. Методологічні засади статистичного дослідження закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування в Україні. У статті висвітлено основні положення щодо формування та дослідження закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування. Доведено, що методологічна роль статистичних законів у сучасній науці визначається тим, що вони дають конкретні теоретичні засоби аналізу об'єктів дослідження, процес іноземного інвестування може бути правильно зрозумілим та пояснений тільки за умови, якщо він досліджується в процесі виникнення та розвитку. Ідентифіковано основні змістовні та формальні вимоги до динамічних рядів показників, що характеризують процес іноземного інвестування. Визначено аналітичні показники для виявлення закономірностей динаміки процесу іноземного інвестування.

Ключові слова: закономірність, розвиток, тенденція, процес іноземного інвестування, часовий ряд, показник.

Маслій В.В. Методологические основы статистического исследования закономерностей развития процесса иностранного инвестирования в Украине. В статье отражены основные положения относительно формирования и исследования закономерностей развития процесса иностранного инвестирования. Доказано, что методологическая роль статистических законов в современной науке определяется тем, что они дают конкретные теоретические инструменты анализа объектов исследования, процесс иностранного инвестирования может быть правильно понятым и объясненным только при условии, если он исследуется в процессе возникновения и развития. Идентифицированы базовые смысловые и формальные требования к динамическим рядам показателей, которые характеризуют процесс иностранного инвестирования. Определены аналитические показатели для выявления закономерностей динамики процесса иностранного инвестирования.

Ключевые слова: закономерность, развитие, тенденция, процесс иностранного инвестирования, временной ряд, показатель.

Masliy V.V. Methodological fundamentals of statistical research of the regularities development of the process of foreign investment in Ukraine. The article highlights the basic position regarding the formation and research of the regularities development of the process of foreign investment. Proved that methodological role of the statistical laws in modern science determined that they give specific theoretical tools for analysis of objects of study, the process of foreign investment can be properly understood and explained only on condition that he studied in the emergence and development. Identified major substantive and formal requirements for time series of indicators of the process of foreign investment. Determined analytical indicators to identify patterns of dynamics of foreign investment.

Keywords: pattern, development, trend, process of foreign investment, time series, indicator.

Постановка проблеми. Однією з важливих передумов підвищення ефективності процесу іноземного інвестування є глибокий та всебічний аналіз закономірностей його розвитку та розподілу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) як у територіальному, так і в галузевому розрізах. Результати такого аналізу становлять основу системних знань про ПІІ та можуть бути покладені в основу розроблення концепції залучення іноземного капіталу та її реалізації.

Дослідження закономірностей та особливостей розвитку процесу іноземного інвестування в Україні є доволі актуальним. Насамперед це пов'язано з тим, що масштабність цього явища, обсяги якого різко зросли за останні 20 років, зумовила комплекс як негативних, так і позитивних взаємопов'язаних наслідків. Вагомість теоретико-методологічного осмислення такого всеохоплюючого у світовому масштабі явища, як процес іноземного інвестування, зростає також у зв'язку з тією роллю, яку він відіграє в соціально-економічному розвитку країн із різним економічним розвитком. Представляючи собою одну з характерних рис сучасної глобалізації та інтернаціоналізації та маючи місце в будь-якій країні, за роки незалежності нашої держави він суттєво трансформувався за формами, напрямками розвитку, цілями, детермінантами та інтенсивністю реалізації. Розв'язання основних проблем стосовно активізації процесу іноземного інвестування неможливе без детального аналізу його основних закономірностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання аналізу динаміки надходження іноземних інвестицій в економіку України висвітлювалися в низці дисертаційних досліджень, зокрема: В.Б. Антонова [1], О.Б. Василиці [2], Р.М. Дупая [3], О.Ю. Кугаткіної [4], М.І. Бирки [5] та О.П. Свідера [6].

Значний інтерес до даної проблематики зберігається і нині, про що свідчать чисельні публікації у фахових наукових виданнях та доповіді на наукових конференціях різного масштабу таких учених, як: В. Васильєв [7], В. Гурочкіна [8], О. Денисюк [9], І. Крепчук [10], Т. Романова [11], С. Ткачук [12], І. Юрчик [13], Л.Шик [14].

Постановка проблеми. Метою статті є дослідження теоретичних засад статистичного дослідження закономірностей та тенденцій розвитку процесу іноземного інвестування в Україні. Відповідно до поставленої мети, необхідно визначити теоретичні засади вивчення закономірностей розвитку та наявний інструментарій статистичного дослідження закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування.

Виклад основних результатів. Формуючи вихідні методологічні засади статистичного дослідження закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування, необхідно виходити з побудови багаторівневої структури його дослідження. Так, між рівнем дослідження розвитку процесу іноземного інвестування як феномену глобалізації еконо-

міки та його соціально-економічними наслідками розташовано проміжний рівень закономірностей розвитку залучення іноземного капіталу в особливих економічних умовах, зокрема України.

Для правильного пізнання процесу іноземного інвестування важливе принципове розв'язання питання про його характер: чи підкорюється він об'єктивним закономірностям, чи являє собою певного роду хаос, нагромадження випадковостей. Ідеї закономірного характеру соціально-економічних процесів як результат простого спостереження реальних процесів без відповідного наукового обґрунтування було сформовано ще Гераклітом, це ідеї порядку, повторюваності, стійкості та мірності [15, с. 44]. Сучасне наукове пізнання дає достатнє підґрунтя для висновків, що будь-які зміни в матеріальному світі здійснюються за певними законами. Закон – це межа, яка зумовлює характер зв'язків та границю їх дії. Першою ознакою взаємозалежності тих чи інших процесів є повторюваність, тобто неодноразове відновлення того чи іншого зв'язку. Стійкість – це здатність зв'язку витримувати коливальні процеси, протистояти руйнуванню своєї структури. Показником системності зв'язку є внутрішній характер, а твердження про те, що закон виражає загальний взаємозв'язок, означає, що він діє для певного класу явищ, а не характеризує одиничне.

Основні положення стосовно об'єктивного закономірного взаємозв'язку та взаємозумовленості будь-яких процесів (економічних, соціальних, тощо) знайшли свої відображення в двох ученнях: детермінізмі та індетермінізмі. Відповідно до цих учень, розрізняють динамічні та статистичні закони. Динамічні закони відповідають жорсткому принципу детермінізму, проявляються однозначно у вигляді причинно-наслідкового зв'язку між явищами. Детермінізм у статистичних закономірностях являє собою глибокий та точний опис об'єктивних закономірностей суспільно-економічних явищ, оскільки динамічні закони характерні тільки для закритих систем, які є ідеалізованими, тому що в чистому вигляді не існують. Статистичні закони не заперечують закономірні зв'язки, вони просто володіють іншими способами опису властивих соціально-економічним явищам законів [16].

У соціально-економічній сфері вони діють як закони масових явищ, виражаючи середній стан останніх, та базуються на законі великих чисел: певні закономірні кількісні співвідношення виявляються тільки у статистичній сукупності. Таким чином, методологічна роль статистичних законів у сучасній науці визначається тим, що вони дають конкретні теоретичні засоби аналізу об'єктів дослідження із двома відносно виділеними та автономними рівнями внутрішнього стану та організації.

Усі закони об'єктивного світу, у тому числі й статистичні, – це закони руху, розвитку. Процес іноземного інвестування може бути правильно зро-

зумілим та поясненим тільки за умови, якщо він досліджується в процесі виникнення та розвитку. У *Філософському словнику знаходимо таке тлумачення терміну «розвиток»* – суттєвий, необхідний рух, зміна чого-небудь у часі. Найбільш важливою рисою розвитку є спрямованість. «Направленность движения не может быть характеристикой движения как способа существования материи, как бесконечного, – зазначено в тій же праці. – Развитие бывает восходящим и нисходящим, от внешнего к внутреннему и от внутреннего к внешнему, от старого к новому и от нового к старому, от простого к сложному и от сложного к простому, от низшего к высшему и от высшего к низшему, от случайного к необходимому и от необходимого к случайному и т. д.» [17, с. 463]. Із цього можемо зробити висновок, що спрямованість є необхідною ознакою, яка специфікує розвиток.

Спрямованість – складна категорія, яка означає тенденцію. Маркс та Енгельс визначають останню як форму прояву законів, які загалом «... не имеют иной реальности, кроме как в приближении, в тенденции...» [18, с. 355]. Термін «тенденція» часто вживають як закономірність. У цьому контексті складність цієї категорії виражається в тому, що вона охоплює цілу сукупність законів, їх специфічну єдність, виражає розвиток багатогранної багаторівневої системи. Спрямованість визначає певну закономірність розвитку, яка має таку унікальну рису, як незворотність. Вона вказує на те, що процеси, які властиві будь-якій системі (у тому числі й економічній), призводять до переходу в інший стан або якість. Розвиток володіє специфічними властивостями: роздвоюватися на протилежні сторони, співвідношення яких зумовлене конкретною ситуацією; виражати генезисні зв'язки та розкривати джерело; змінювати темпи зростання та його рівні.

Матеріалістична діалектика як учення про розвиток являє собою найбільш повне та послідовне вираження законів об'єктивної реальності. Статистика, як і будь-яка інша наука, у методологічному сенсі базується на законах матеріалістичної діалектики. В основу статистичної методології покладено загальні закони діалектичного та історичного матеріалізму. Важлива риса діалектичного пізнання – дослідження всіх соціально-економічних явищ у неперервному розвитку. Діалектичний метод потребує, щоб явище/процес розглядалося з погляду його руху, зміни, розвитку, з погляду виникнення та зникнення. Керуючись цим законом діалектики, статистика розглядає всі суспільно-економічні явища в їх історичній зумовленості, а отримані статистичні характеристики як історичні властиві відповідному типу економічних відносин. Статистика прагне виявити в масовому не тільки спільне, типове для даного періоду, але й одиничні факти, які несуть у собі зародки нового, прогресивного, що в майбутньому стане масовим і типовим. Ця риса діалектичного методу

має велике значення для всіх статистичних методів, особливо для методу вивчення динаміки [19, с. 12].

Досліджуючи закономірності розвитку, статистика, як правило, фіксує стан досліджуваного явища чи процесу на певний момент часу (або за певний проміжок часу), у результаті чого формуються часові ряди показників. Таким чином, аналіз статистичних закономірностей розвитку зводиться, насамперед, до аналізу часових рядів. Одним з основних положень наукової методології є те, що всі явища та їх зміни вивчаються в розвитку. Чи існують коливання процесу іноземного інвестування, як змінюється в часі обсяг залучених прямих іноземних інвестицій; які тенденції цих змін? Відповіді на ці та аналогічні питання стосовно розвитку процесу іноземного інвестування можна отримати тільки за допомогою спеціальних статистичних методів – методів аналізу динамічних рядів.

Основною рисою, що виділяє аналіз часових рядів з-поміж інших інструментів статистичного оцінювання, є істотність порядку спостережень, оскільки вони у часових рядах, як правило, статистично залежні. Природа ряду і структура досліджуваного процесу можуть відображатися в характері цієї залежності. Завдання статистики тоді полягає в тому, щоб на підставі обмеженої кількості даних про часовий ряд зробити коректні висновки щодо механізму його породження та структури, що є основою випадкового процесу, і стану відповідної досліджуваної системи [20].

Динамічний ряд – це послідовність впорядкованих у часі кількісних показників, які характеризують рівень розвитку досліджуваного явища. Окремі спостереження називаються рівнями динамічного ряду. Рівні ряду можуть приймати детерміновані або випадкові значення. Однозначно, для аналізу та прогнозування (в подальшому) використовують динамічні ряди із випадковими значеннями рівнів. Аналізуючи закономірності розвитку процесу іноземного інвестування, ми маємо справу з двома наборами даних: крос-секційними, коли всі спостереження проведені в один і той же час (розподіл іноземних інвестицій по регіонах України, за видами економічної діяльності), та динамічними рядами, які складаються з послідовності спостережень, які проводилися протягом певного часового проміжку.

Для того щоб на основі розташованих у хронологічній послідовності показників, що характеризують процес іноземного інвестування, проаналізувати основні закономірності розвитку останнього, необхідно дотримуватися відповідних змістовних і формальних вимог. На думку Н.В.Ковтун, до них належать [21, с. 12]:

- 1) забезпечення однотиповості рівнів часового ряду;
- 2) виконання умови порівняльності рівнів часового ряду з погляду на однаковість одиниць вимірювання, рівність інтервалів часу, періодичність реєстрації, однаковість границь об'єкта і т. п.;

3) відповідність величини часових інтервалів інтенсивності досліджуваних процесів;

4) виконання вимоги упорядкованості рівнів у часі;

5) періодизація розвитку.

Вищезазначені вимоги, як зазначено в тій же праці, дадуть можливість забезпечити реалізацію таких принципів динамічного аналізу, як [21, с. 194]:

1) порівнянність рівнів і часових інтервалів ряду;

2) дотримання принципу однакової послідовності і безперервності рівнів ряду в часі;

3) упорядкованість рівнів ряду;

4) однаковість якості рівнів ряду.

Динамічні ряди, як зазначає Т.А. Дуброва, володіють характерними відмінностями порівняно з просторовими вибірками, які слід урахувати в процесі дослідження [22, с. 11]:

– по-перше, на відміну від просторових даних рівні динамічного ряду, як правило, не є статистично незалежними;

– по-друге, рівні динамічного ряду не є однаково розподіленими;

– по-третє, зі збільшенням кількості рівнів динамічного ряду точність його статистичних характеристик не буде зростати пропорційно кількості спостережень, а за появи нових тенденцій навіть зменшується.

Аналіз динамічних рядів проводять як із використанням простих статистичних методів і процедур, так і на основі складних багатомірних статистичних методів [21, с. 201].

Закономірності динаміки процесу іноземного інвестування можуть бути виявлені на основі відомих у статистичній літературі аналітичних показників, тобто аналізу абсолютної швидкості та інтенсивності розвитку. Можна виокремити три групи показників: абсолютні, відносні та узагальнюючі [23, с. 37].

Найбільший інтерес для аналізу закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування представляють узагальнюючі характеристики динаміки: середній рівень динамічного ряду, середній абсолютний приріст, середній темп зростання, середній темп приросту. Вони можуть бути використані для прогнозування, проте з певною засторогою. Зокрема, якщо ланцюгові абсолютні прирости мають приблизно однакові значення, то можна припустити що характер розвитку наближується до лінійного. У такому разі для прогнозу правомірно застосувати середній абсолютний приріст: прогноз на L періодів уперед отримують за формулою:

$$\hat{y}_{n+L} = y_n + L\Delta\bar{y}, \quad (1)$$

де \hat{y}_{n+L} – прогнозне значення $(n + L)$ рівня динамічного ряду;

y_n – кінцевий рівень ряду;

$\Delta\bar{y}$ – середній абсолютний приріст динамічного ряду.

Якщо зміна розвитку досліджуваного процесу відбувається з постійними темпами зростання, то для прогнозу можна застосувати середній темп зростання або середній темп приросту. У такому разі прог-ноз на L періодів уперед отримують за формулою:

$$\hat{y}_{n+L} = y_n \bar{T}^L, \quad (2)$$

де \bar{T} – середній темп зростання, виражений у форму коефіцієнта.

Як зазначає Т.А. Дуброва, недоліком вищезазначених методів прогнозування на основі середнього приросту та середнього темпу зростання є те, що вони враховують тільки початковий та кінцевий рівні динамічного ряду, виключаючи вплив проміжних рівнів. Проте вони отримали широкого розповсюдження завдяки простоті розрахунків та можуть використовуватися як наближені способи прогнозування, що передують більш глибокому кількісному та якісному аналізу [22, с. 24].

А.Я. Боярський та Г.Л. Громико зазначають, що, оскільки окремі рівні динамічних рядів показників, що характеризують досліджуваний процес, відрізняються від середнього рівня, доцільно також розраховувати їх варіацію за допомогою середнього квадратичного відхилення та коефіцієнта варіації. Вони також є узагальнюючими характеристиками, хоча коефіцієнт варіації може бути використаним як відносний показник для порівняння коливання в декількох динамічних рядах [24, с. 196]. Середній рівень динамічного ряду та середнє квадратичне відхилення є найбільш важливими та змістовними характеристиками для опису динамічних рядів. Поряд із ними можна також застосовувати інші описові характеристики, такі як медіана, розмах варіації, квартилі, міжквартильний розмах. Важливим інструментом вивчення закономірностей розвитку процесу іноземного інвестування є графічний метод. Для візуального подання даних найчастіше застосовують діаграму часового ряду, на якій спостереження зображені залежно від часу. Діаграма дає змогу побачити мінливість даних у часі, фіксує моменту часу, який відповідає зростанню та спаданню.

Основною метою статистичного аналізу часових рядів є вивчення співвідношення між закономірністю і випадковістю у формуванні значень рівнів ряду, оцінка кількісної міри їх впливу. Закономірності, що пояснюють динаміку показника в минулому, можуть бути використані для прогнозування його значень у майбутньому, а урахування випадковості дає змогу визначити вірогідність відхилення від закономірного розвитку та їх можливу величину. Формування рівнів ряду визначається закономірностями трьох основних типів:

- інерцією тенденції;
- інерцією взаємозв'язку між послідовними рівнями ряду;

• інерцією взаємозв'язку між досліджуваним показником і показниками-чинниками, що впливають на нього.

Відповідно, розрізняють завдання аналізу і моделювання тенденцій, взаємозв'язку між послідовними рівнями ряду, причинних взаємодій між досліджуваним показником і показниками-чинниками. Перша з них вирішується за допомогою методів компонентного аналізу, друга – за допомогою адаптивних методів і моделей, а третя – на основі економетричного моделювання, що ґрунтується на методах кореляційного та регресійного аналізу.

Висновки. Дослідження основних закономірностей та тенденцій розвитку процесу іноземного інвестування дає змогу виокремити низку пріоритетів, необхідних для врахування під час побудови власної стратегії залучення іноземного капіталу. Розроблення концепції національних інтересів у сфері іноземного інвестування та спеціальних заходів щодо стимулювання припливу іноземних інвестицій, формування адекватної політики щодо регулювання діяльності іноземних інвесторів потребують урахування закономірностей та основних тенденцій у сфері іноземного інвестування.

Список літератури:

1. Антонов В.Б. Активізація залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України в умовах глобальної конкуренції : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / В.Б. Антонов. – Львів, 2011. – 27 с.
2. Василиця О.Б. Механізми регулювання прямого іноземного інвестування у забезпеченні економічного розвитку України : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.Б. Василиця. – Львів, 2014. – 21 с.
3. Дупай Р.М. Іноземні інвестиції в структурній модернізації економіки України : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Р.М. Дупай. – Київ, 2015. – 19 с.
4. Кугаткіна О.Ю. Пряме іноземне інвестування в стратегії економічного зростання України : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.Ю. Кугаткіна. – Київ, 2008. – 18 с.
5. Бирка М.І. Розвиток системи залучення прямих іноземних інвестицій на підприємства : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М.І. Бирка. – Львів, 2013 – 27 с.
6. Свідер О.П. Оцінка прямого іноземного інвестування промислових підприємств : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О.П. Свідер. – Хмельницький, 2015. – 23 с.
7. Васильєв В.О. Статистичний аналіз структури та динаміки інвестиційної діяльності в Україні / В.О. Васильєв // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 136–145.
8. Гурочкіна В.В. Закономірності та тенденції розвитку підприємств з іноземним капіталом / В.В. Гурочкіна // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2011. – № 2. – С. 79–87.
9. Денисюк О.М. Аналіз інвестиційного середовища України: сучасні тенденції та перспективи / О.М. Денисюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 2. – С. 7–11.
10. Крепчук І.М. Статистичне дослідження залучення прямих іноземних інвестицій в Україну / І.М. Крепчук // Статистика України. – 2015. – № 4. – С. 18–23.
11. Романова Т.В. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в Україну та в економіку Полтавської області / Т.В. Романова // Ефективна економіка. – 2012. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1040>.
12. Ткачук С.В. Іноземні інвестиції в Україні: динаміка і структурний аналіз / С.В. Ткачук // Наукові праці НУХТ. – 2010. – № 36. – С. 94–98.
13. Юрчик І.Б. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми та перспективи / І.Б. Юрчик, А.А. Маценко // Молодий учений. – 2016. – № 5(32). – С. 204–207.
14. Шик Л.М. Стан іноземного інвестування в Україну: проблеми та шляхи її вирішення / Л.М. Шик, Н.Є. Скоробогатова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3(7). – С. 217–224.
15. Материалисты Древней Греции / Под ред. М.А. Дынника. – М. : Госполитиздат, 1955. – 239 с.
16. Понятие закона. Общие представления о детерминизме [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Teoria/7.htm>.
17. Словарь философских терминов / Науч. ред. проф. В.Г. Кузнецова. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 731 с.
18. Маркс К. Сочинения. Т. 39 / К. Маркс, Ф. Энгельс ; 2-е изд. – М. : Политиздат, 1966. – 747 с.
19. Теория статистики : [учебник] / Под ред. Р.А. Шмойловой ; 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 576 с.
20. Андерсон Т. Статистический анализ временных рядов / Т. Андерсон ; пер. с англ. – М. : Мир, 1976. – 755 с.
21. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика / Н.В. Ковтун. – Київ : Імекс-ЛТД, 2005. – 420 с.
22. Дуброва Т.А. Статистические методы прогнозирования : [учеб. пособ. для вузов] / Т.А. Дуброва. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 206 с.
23. Садовникова Н.А., Шмойлова Р.А. Анализ временных рядов и прогнозирование : [учебно-практическое пособие] / Н.А. Садовникова, Р.А. Шмойлова. – М. : ЕАОИ, 2007. – Вып. 3. – 272 с.
24. Общая теория статистики / Под. ред. А.Я. Борского, Г.Л. Громыко ; 2-е изд. – М. : Моск. ун-т, 1985. – 376 с.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.4:[519.86]

Мандріка А.Ю., аспірант
відділу економіко-соціальних систем та інформаційних технологій
*Міжнародний науково-навчальний центр
інформаційних технологій та систем НАНУ та МОНУ*

ВИКОРИСТАННЯ ОРІЄНТОВАНИХ МОДЕЛЕЙ МЕТОДУ ОБОЛОНКОВОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГОРОЗПОДІЛЬЧИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Мандріка А.Ю. Використання орієнтованих моделей методу оболонкового аналізу даних для оцінки ефективності функціонування енергорозподільчих підприємств України. У статті проведено оцінку ефективності функціонування ключових енергорозподільчих підприємств України на основі використання такого непараметричного методу, як оболонковий аналіз даних, зокрема його так званих орієнтованих моделей. Розкрито суть методу оболонкового аналізу даних. Наведено базові моделі, що націлені на оптимізацію вхідних ресурсів та вихідних результатів виробництва. Проведено розрахунки показників ефективності для низки підприємств України типу «Обленерго». Зроблено порівняльний аналіз показників ефективності за припущення про різний ефект масштабу виробництва на підприємствах.

Ключові слова: ефективність, оболонковий аналіз даних, модель, орієнтована на вхід, модель, орієнтована на вихід, енергорозподільчі підприємства України.

Мандрика А.Ю. Использование ориентированных моделей метода анализа среды функционирования для оценки эффективности деятельности энергораспределительных предприятий Украины. В статье проведена оценка эффективности функционирования ключевых энергораспределительных предприятий Украины на основе использования такого непараметрического метода, как анализ среды функционирования, в частности так называемых ориентированных моделей. Раскрыта суть метода анализа среды функционирования. Проведены расчеты показателей эффективности для ряда предприятий Украины типа «Облэнерго». Сделан сравнительный анализ показателей эффективности с учетом предположения о разном эффекте масштаба производства на предприятиях.

Ключевые слова: эффективность, анализ среды функционирования, модель, ориентированная на вход, модель, ориентированная на выход, энергораспределительные предприятия Украины.

Mandrika A.Y. Using oriented models of Data Envelopment Analysis to estimate the performance of power distribution enterprises of Ukraine. This paper evaluated the efficiency of key electricity distribution enterprises of Ukraine through the use of non-parametric method such as Data Envelopment Analysis, particularly – specified oriented models. Revealed the essence of the method of data envelopment analysis. Calculated the efficiencies for a number of regional electricity distribution enterprises of Ukraine. Performed a comparative analysis of efficiency indicators, taking into account different assumptions about return to scale at enterprises.

Keywords: efficiency, Data Envelopment Analysis, Input-Oriented model, Output-Oriented model, electricity distribution enterprises of Ukraine.

Постановка проблеми. Під час аналізу економічної ефективності будь-якої економічної системи за участю виробничих підприємств у вітчизняній літературі, як правило, використовуються показники рентабельності, значення котрих порівнюються між окремими підприємствами або їх групами. Також застосовуються деякі показники ефективності використання окремих ресурсів. Відповідно до цього традиційного підходу, для кожного набору ресур-

сів існує свій відповідний максимум виробництва, а фактичне значення отриманої або вихідної продукції може або співпадати із цим максимумом, або бути менше його. Проте на момент розвитку подібного підходу оцінки ефективності виробничого об'єкту ще не існувало методичного підходу, який дав би змогу достатньо точно знаходити цей максимум. Між тим такий методичний підхід до побудови дієвого інструментарію доволі активно розвивався в

західних країнах ще з початку 50-х років минулого століття [1]. Відповідний підхід являє собою оцінку так званої технічної ефективності, за якої фактичний показник виходу продукції виробництва зіставляється з максимально можливим за даної кількості вхідних ресурсів. Тобто вирішується задача максимізації вихідної продукції за сталого рівня вхідних ресурсів. Проте можливе і вирішення оберненої задачі, за якої, навпаки, мінімізуються вхідні ресурси за сталого рівня вихідної продукції. Отже, постає проблема розроблення та застосування відповідного інструментарію для знаходження такого співвідношення вхідних ресурсів та вихідної продукції, за якої б досліджуваній економічній суб'єкт функціонував би найефективніше в рамках складної економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перші вагомні дослідження на тему ефективності функціонування виробничого підприємства в рамках економічної системи були зроблені Фареллом [1, с. 253–290] ще в 1957 р. Він зробив спробу виміряти ефективність однієї одиниці кінцевої продукції на прикладі з одним вхідним фактором та одним вихідним параметром. Учений застосував цю модель для виміру ефективності сільського господарства США порівняно з іншими країнами. Проте йому так і не вдалося знайти спосіб об'єднання всіх вхідних та вихідних параметрів різної фізичної природи в один віртуальний вхід та вихід [1, с. 253–281]. Дана ідея була в подальшому розвинута Чарнсом, Купером та Родесом [2; 3], які переформулювали дану проблему в задачу математичного програмування. Такий підхід був названий «Оболонковий аналіз даних» (Data envelopment analysis – DEA). DEA був першочергово використаний для знаходження рівня ефективності організацій, що знаходяться поза ринковою конкуренцією. Тобто знаходяться в так званому громадському секторі, де немає можливості оцінки вхідних та вихідних параметрів на основі ринкових цін. Тому вперше DEA був застосований у сфері освіти, медицини та військової служби. На поточний же момент існує більш 2 тис. публікацій на дану тему [4, с. 101–110], де метод DEA застосовується для оцінки ефективності багатьох сфер народного господарства, у тому числі і діяльності електроенергетичного комплексу [5].

Також над розробленням цієї методології працювали такі закордонні вчені, як Фар, Гросскопф і Ловелл [6], Сейфорд і Тралл [7], Чарнс та Купер [8], Банкер [9] і Танасоулісс [10], Коеллі [11] та ін.

Загальносвітові тенденції функціонування та розподілу електроенергії за останні 15–20 років пов'язані з активним процесом реформування як усередині самої галузі, так і в системах її регулювання. Ці два аспекти досить тісно між собою пересікаються. По-перше, стратегічна значимість виробництва та розподілу електроенергії стає на особливе місце порівняно з іншими галузями еконо-

міки будь-якої країни. По-друге, особливості електроенергії як окремого товару призводять до необхідності використання дієвих інструментів оцінки процесу його створення та доставки кінцевим споживачам. Особливо, це є актуальним для поточних умов української економіки, яка є однією з найбільш енергоємних у світі: на виробництво одиниці ВВП витрачається у 3–5 разів більше енергії, ніж у країнах Європи [12]. Однією ж із найкритичніших сфер в електроенергетиці України є система енергопередачі, яка виступає зв'язною ланкою між виробниками електроенергії та кінцевими її споживачами. За даними звіту Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, фактична втрата електроенергії під час передачі сягає іноді 30% від первинного об'єму виробництва [12]. А це є серйозним показником неефективності функціонування всієї енергорозподільчої системи України.

Виходячи з цього, залишається досі невирішеною проблема визначення ефективності з урахуванням специфіки діяльності саме енергорозподільчих підприємств. У даному контексті постають дві першочергові проблеми: по-перше, проблема вибору методу оцінки ефективності таких підприємств у рамках економічної системи; по-друге, безпосередньо надання реальних рекомендацій щодо збільшення ефективності діяльності підприємств за рахунок зміни співвідношення їх вхідних ресурсів та вихідної продукції. Маючи подібні рекомендації, можна оптимізувати роботу як кожного окремого підприємства, так і всієї галузі.

Постановка завдання. Метою статті є застосування вищеописаного апарату для отримання об'єктивного показника технічної ефективності ключових енергорозподільчих підприємств України. Зокрема, використання так званих «орієнтованих моделей», за допомогою яких можна віднайти оптимальні значення співвідношення вхідних ресурсів та вихідних параметрів для кожного досліджуваного підприємства. А це, своєю чергою, дасть змогу сформулювати низку оптимальних стратегій подальшого розвитку виробничої діяльності та вибрати найкращу з них з погляду збільшення рівня ефективності функціонування.

Виклад основних результатів. Основною ідеєю DEA є оцінка виробничої функції, форма якої заздалегідь невідома. Отже, за допомогою методу оболонкового аналізу даних можна побудувати так звану границю ефективності, котра й є аналогом виробничої функції у разі, коли вихідні параметри виробництва є не скалярними, а векторними. А це свідчить про виробництво декількох видів кінцевої продукції. Це границя має форму певної випуклої оболонки [2, с. 423–424] у просторі вхідних та вихідних змінних, що описують кожен досліджуваний об'єкт із вибірки. Відповідно, виходячи з назви метода, ця границя ефективності огинає всі точки, що відповідають досліджуваним об'єктам у багато-

вимірному просторі. Сама ж границя ефективності використовується як деяка еталонна точка, де рівень ефективності кожного досліджуваного об'єкту буде знаходитися як відстань від нього до цієї границі в просторі входів та виходів.

Розглянемо суть методу на прикладі двох його базових моделей. Припустимо, що в досліджуваному просторі діяльності функціонує I підприємств. У кожного підприємства є N вхідних ресурсів та M виготовлюваних продуктів. А набори вхідних і вихідних параметрів для кожного i -того підприємства представляються векторами x_i та q_i відповідно. Набір таких векторів для досліджуваної вибірки можна записати у вигляді матриць X та Q . Отже, можна сформулювати модель у вигляді задачі лінійного програмування:

$$\min_{\theta, \lambda} \theta,$$

За таких умов:

$$\begin{aligned} -q_i + Q\lambda &\geq 0, \\ \theta x_i - X\lambda &\geq 0, \\ \lambda &\geq 0, \end{aligned} \quad (1)$$

де θ – скаляр;

λ – вектор констант розмірності $I+1$.

Значення θ_i буде мірою ефективності i -того об'єкту. Причому ефективність повинна бути ≤ 1 . Якщо $\theta = 1$, це означає, що об'єкт знаходиться на границі ефективності, а отже, є оптимально ефективним (за Парето-Купмансом). Така задача знаходження ефективності зводиться до багаторазового вирішення задачі лінійного програмування для кожного з досліджуваних об'єктів.

Представлена модель побудована Чарнсом, Купером і Родосом та використовує підхід до знаходження ефективності, що називається «орієнтований на вхід» (Input-oriented). А оскільки така модель припускала постійний ефект масштабу на виробництві, була названа Constant Returns to Scale (CRS) [2, с. 425–426]. За даною моделлю довжина відрізка від досліджуваної точки до границі ефективності являє собою величину, на яку можуть бути пропорційно зменшені затрати на вхідні ресурси без зменшення об'єму випущеної продукції.

Також існує підхід, що «орієнтований на вихід» (Output-oriented). У разі вирішення такої задачі її головним результатом буде видача рекомендацій стосовно збільшення випуску продукції без збільшення кількості вхідних ресурсів, тобто збільшення значень вектору q_i без збільшення значень вектора x_i . Після досягнення рекомендованих значень q_i неефективні об'єкти можуть бути виведені на границю ефективності. Отже, маємо таку задачу Output-CRS:

$$\max_{\phi, \lambda} \phi,$$

За таких умов:

$$\begin{aligned} -\phi q_i + Q\lambda &\geq 0, \\ x_i - X\lambda &\geq 0, \end{aligned}$$

$$\lambda \geq 0. \quad (2)$$

Дана модель також заснована на передумові про сталість віддачі від масштабу. Іншими словами, у ній передбачається, що якщо можлива комбінація (x, y) , то допустимою є і комбінація (x_r, y_r) . Одна з моделей, де передбачається мінлива віддача від масштабу, була створена Бенкером, Чарнзом і Купером (1984 р.). Тут і далі вона називається Variable returns to scale (VRS) [9, с. 1085–1086].

VRS-модель відрізняється від CRS-моделі тільки наявністю додаткового обмеження $e\lambda = \sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$. Спільно з умовою $\lambda \geq 0$ воно задає умови опуклості множини, що складається з комбінацій підприємств, що входять у вибірку.

Звідси безпосередньо випливає, що одному підприємству в моделі VRS не можуть протистояти кратні або частки інших підприємств, а тільки зважені суми підприємств, поки сума оціночних факторів становить 1.

Для отримання оцінки ефективності i -того підприємства потрібно вирішити задачу, що орієнтована на вхід, Input-VRS :

$$\min_{\theta, \lambda} \theta,$$

За таких умов:

$$\begin{aligned} -q_i + Q\lambda &\geq 0, \\ \theta x_i - X\lambda &\geq 0, \\ e\lambda &= 1 \\ \lambda &\geq 0. \end{aligned} \quad (3)$$

Аналогічно дана модель може бути перебудована до вигляду, орієнтованого на вихід.

Output-VRS:

$$\max_{\phi, \lambda} \phi,$$

За таких умов:

$$\begin{aligned} -\phi q_i + Q\lambda &\geq 0, \\ x_i - X\lambda &\geq 0, \\ e\lambda &= 1 \\ \lambda &\geq 0 \end{aligned} \quad (4)$$

Задача VRS також вирішується за допомогою двокрокової процедури, аналогічній CRS. На першому кроці мінімізується θ , а на другому кроці максимізується сума надлишкових витрат і недостатніх випусків за фіксованого значення θ . Решта висновків для моделі VRS також аналогічні висновкам CRS-моделі.

Такі моделі дають змогу визначити технічну неефективність окремого підприємства, яка полягає в пропорційному зниженні значень вхідних параметрів за сталим рівнем вихідних.

Проте також можливо виміряти технічну ефективність та неефективність як пропорційне збільшення обсягу виробництва продукції з фіксованим рівнем вхідних ресурсів. Зміна орієнтації дослідження в CRS-моделі аналогічно вирішується для

обох випадків, але в VRS-моделі є суттєві відмінності під час дослідження ефективності за різною орієнтацією.

Під час дослідження ефективності вибір орієнтації повинен залежати від цілей, поставлених перед початком аналізу. Таким чином, під час побудови та вирішення моделі, що орієнтована на вихід, головним результатом буде видача рекомендацій щодо збільшення випуску продукції без збільшення затрат на ресурси.

Дані для дослідження. Як початкові дані було взято стандартну фінансову звітність основних операторів розподільчих електричних мереж по всіх областях України та місті Києві за винятком тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей, а також, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Дані отримані у вигляді річних звітів по фінансових результатах та бухгалтерських балансах публічних акціонерних товариств типу «Обленерго» за останні три роки (2014–2016 рр.) [13].

Після аналізу виробничої діяльності та специфіки функціонування кожного з досліджуваних підприємств було відібрано дев'ять параметрів, які в комплексі характеризують технологію виробництва на підприємствах – операторах розподільчих електричних мереж України. Змінними входами у виробничому процесі виступають сім параметрів:

- x_1 – середньорічна чисельність персоналу, ос./рік;
- x_2 – вартість закупленої електроенергії, тис. грн.;
- x_3 – матеріальні витрати на виробництво продукції, тис. грн.;
- x_4 – відрахування на оплату праці, тис. грн.;
- x_5 – відрахування на соціальні заходи, тис. грн.;
- x_6 – амортизація, тис. грн.;
- x_7 – інші операційні витрати, тис. грн.

Величина кожного з обраних вхідних параметрів напряму впливає на виробничий процес та його результати.

Вихідними параметрами було обрано два:

- y_1 – обсяг розподіленої електроенергії, тис. грн.;
- y_2 – чистий прибуток від реалізації, тис. грн.

Доцільність вибору таких вихідних параметрів полягає в тому, що їх значення є тотожне результатам виробничого циклу на енергорозподільчих підприємствах.

Вищенаведений набір вхідних та вихідних параметрів можна використовувати без модифікування у вищенаведених DEA-моделях. Це пояснюється тим, що під час використання такого набору параметрів можна через виробничий процес отримати із вхідних параметрів значення вихідних. У даному формулюванні задачі не враховується зв'язок між досліджуваними періодами. Кожен період виступає окремим та незалежним полем діяльності.

Результати проведеного дослідження. CRS-Input. На першому кроці для кожного підприємства

записується задача (1.1), що пристосована до даних дослідження. У результаті програмного вирішення задачі отримуємо значення параметрів θ за наведеною CRS-Input-моделлю для кожного підприємства за 2014–2016 рр.:

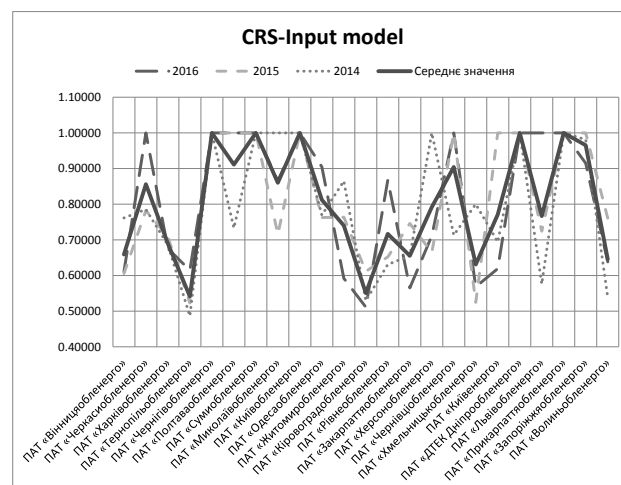

Рис. 1. Графік значень ефективності по всіх підприємствах із вибірки за CRS-Input-моделлю

Результати показують середню загальну ефективність по всіх досліджуваних підприємствах на рівні 80%. А це, своєю чергою, означає, що ефективність усієї галузі може бути поліпшена на 20% без значної модифікації виробничих процесів на підприємствах.

Як видно з рис. 1, з наведеної вибірки підприємств чотири є ефективними за Парето-Купмансом у кожному із досліджуваних періодів: «Чернівецьобленерго», «Сумиобленерго», «Київобленерго» та «Дніпрообленерго». Ці підприємства знаходяться на границі ефективності та виступають еталонами для інших неефективних підприємств. Відповідно, поліпшення діяльності кожного неефективного підприємства можливе за наведеними моделями тільки щодо підприємств, які знаходяться на границі ефективності. Діяльність же підприємств зі значенням ефективності, що дорівнює 1, за наведеними моделями поліпшена бути не може.

Також із наведених розрахунків можна виділити групу явних аутсайдерів галузі, значення ефективності в яких не перевищує 65%. До таких підприємств належать: «Тернопільобленерго», «Кіровоградобленерго», «Хмельницькийобленерго», «Вінницяобленерго», «Закарпаттяобленерго» та «Волинсьобленерго».

CRS-Output. Для кожного підприємства записується задача (1.2), що пристосована до даних дослідження. Результат вирішення для цієї моделі буде аналогічним моделі, що розрахована на вхідні ресурси, оскільки значення технічної ефективності розраховується як $\frac{1}{\phi}$, що еквівалентне значенню параметру θ . Проте оскільки параметр ϕ має дещо іншу природу, ніж параметр θ , то значення допоміж-

ного параметру λ під час формування буде відрізнятися від моделі, що націлена на оптимізацію вхідних ресурсів. Таким чином, порівняльна множина для кожного підприємства буде відрізнятися від аналогічної моделі, орієнтованою на вхід. Наприклад, до технологічної множини підприємства «Тернопільобленерго» за моделлю, орієнтованою на вхід, належали такі еталонні підприємства, як «Сумиобленерго» ($\lambda = 0,007$), «Київобленерго» ($\lambda = 0,001$). А за моделлю, що орієнтована на вихід, до технологічної множини стало належати лише одне підприємство – «Київобленерго» ($\lambda = 0,0165$). Відповідно, змінився і показник допоміжного параметру.

VRS-Input. Наступним етапом дослідження є розрахунок значень оцінки ефективності за всіма вищенаведеними підприємствами, що отримані за припущення про змінний ефект масштабу на виробництві.

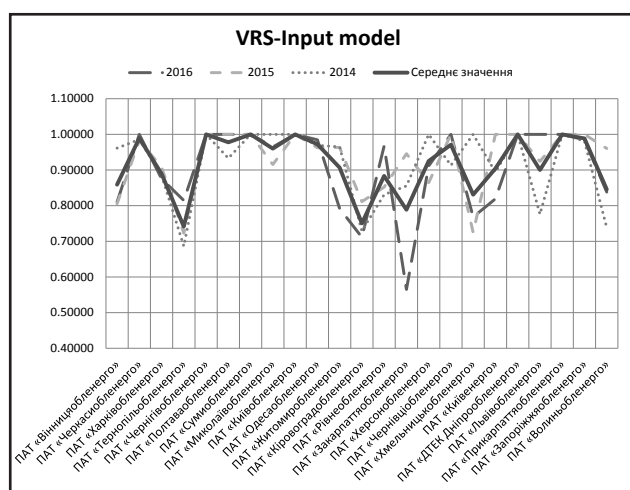

Рис. 2. Графік значень ефективності по всіх підприємствах із вибірки за VRS-Input-моделлю

У результаті вирішення даної задачі лінійного програмування були отримані значення оптимізаційних параметрів θ , а також значення параметрів λ , що дає змогу побудувати порівняльну множину. У даному разі майже всі параметри θ для неефективних підприємств із вибірки є близькими до 1. Проте така поведінка моделі не означає, що всі підприємства є технічно ефективними. Така ситуація є ознакою того, що всі підприємства з вибірки можуть піддаватися змінному ефекту масштабу.

Проте з наведеного рисунку видно, що всі ефективні підприємства за моделлю з припущенням про сталий ефект масштабу виробництва є також ефективними і в моделі зі змінним ефектом маш-

табу. Це свідчить про те, що ці підприємства дійсно мають сталий ефект масштабу виробництва. Також, що характерно, на границі ефективності за змінного ефекту масштабу опинилося більше підприємств, ніж на границі ефективності за сталого ефекту масштабу: «Полтаваобленерго», «Запоріжжяобленерго», «Миколаївобленерго» та «Чернівціобленерго». Це пояснюється більш опуклою формою границі ефективності під час використання VRS-моделі. Відповідно, середня загальна ефективність також стала вищою і відповідає рівню 86%. Що стосується інших неефективних підприємств, то значення їх ефективності також стали більшими, що є фактором роботи за зростаючого ефекту масштабу виробництва на цих підприємствах.

Відповідно до цього, можна зробити висновок, що всі неефективні підприємства, чий значення ефективності стали більшими під час розрахунку моделі зі змінним ефектом масштабу, працюють саме в умовах зростаючого ефекту масштабу. А ті підприємства, що залишилися на границі ефективності – за сталого ефекту масштабу. Таким чином, для останніх розрахунок рівня технічної ефективності буде більш точним у разі використання CRS-моделей.

Висновки. Представлені у статті результати щодо розроблення та впровадження інструментарію оцінки ефективності виробничих підприємств доводять, що кількісна оцінка ефективності підприємств може бути успішно реалізована на основі методології DEA. Також було показано на практиці, що навіть базові моделі DEA можуть бути використані під час дослідження технічної ефективності навіть такої складної економічної системи, як комплекс енерго-розподільчих підприємств України.

Завдяки використанню так званих базових орієнтованих моделей було розраховано рейтингові показники ефективності для кожного з досліджуваних підприємств, а також знайдено множину еталонних підприємств, що використовувалася під час знаходження цих показників ефективності.

Порівняльний аналіз отриманих результатів за моделями з припущенням про сталий та змінний ефекти масштабу дав змогу визначити, за якими саме ефектами масштабу працюють досліджувані підприємства. А ця інформація, своєю чергою, може бути використана під час вибору відповідної моделі для оцінки ефективності, а також для надання реальних рекомендацій щодо вдосконалення виробничих процесів підприємств із метою збільшення сукупного рівня ефективності.

Список літератури:

1. Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency / Farrell // Journal of the Royal Statistical Society. – 1957. – С. 315.
2. Charnes A. Measuring the efficiency of decision making units / A. Charnes, W. Cooper, L. Rhodes // European journal of operational research. – 1978. – № 2. – С. 429–444.
3. Foundations of Data Envelopment Analysis for Pareto-Koopmans Efficient Empirical Production Functions / A. Charnes, W. W. Cooper, B. Golany [та ін.]. // Journal of Econometrics. – 1985. – № 30. – С. 91–107.

4. Seiford L.M. Data Envelopment Analysis: The Evolution of the State of the Art (1978-1995) / Seiford // Journal of Productivity Analysis. – 1996. – № 1. – С. 99–138.
5. Zhang Y. The Effect of Sample Size on the Mean Efficiency in DEA: With an Application to Electricity Distribution in Australia, Sweden and New Zealand / Y. Zhang, R. Bartels // Journal of Productivity Analysis. – 1998. – № 9. – С. 187–204.
6. Fare R. The Measurement of Efficiency of Production / R. Fare, S. Grosskopf, C.A.K. Lovell – Boston : Kluwer Academic Publishers, 1985.
7. Seiford L.M. Recent Developments in DEA: The Mathematical Approach to Frontier Analysis / L.M. Seiford, R.M. Thrall // Journal of Econometrics. – 1990. – № 46. – С. 7–38.
8. Foundations of Data Envelopment Analysis for Pareto-Koopmans Efficient Empirical Production Functions / A. Charnes, W.W. Cooper, B. Golany [та ін.]. // Journal of Econometrics. – 1985. – №30. – С. 91–107.
9. Banker R.D. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis / R.D. Banker, A. Charnes // Management Science. – 1984. – № 30. – С. 1078–1092.
10. Thanassoulis E. Introduction to the Theory and Application of Data Envelopment Analysis: A Foundation Text with Integrated Software / Thanassoulis. // Kluwer Academic Publishers, Boston. – 2001.
11. Coelli T.J. A Comparison of Parametric and Non-parametric Distance Functions: With Application to European Railways / T.J. Coelli, S. Perelman // European Journal of Operational Research. – 1999. – № 117. – С. 326–339.
12. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
13. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua>.

УДК 330.46:519.86

Соловійов А.І., доцент,
декан факультету економіки і менеджменту
Херсонський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА НЕЙРОТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Соловійов А.І. Особливості застосування геоінформаційних систем та нейротехнологій для просторово-часового моделювання та прогнозування показників діяльності аграрних підприємств. У статті розглянуто можливості та особливості застосування геоінформаційних систем та нейротехнологій для моделювання і прогнозування діяльності аграрних підприємств. Нейромережеві моделі розглядаються як універсальний апроксиматор нелінійних функцій для часового прогнозування показників діяльності аграрного виробництва. Розроблена методика та запропонований алгоритм мають високий ступінь теоретичного і практичного значення для підвищення рівня інтерпретації просторово-розподільної та часової інформації про агровиробничу діяльність підприємств, що забезпечить підвищення рівня інформативності в прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: геоінформаційні системи та технології, нейротехнології, моделювання показників, просторово-часові моделі.

Соловьёв А.И. Особенности применения геоинформационных систем и нейротехнологий для пространственно-временного моделирования и прогнозирования показателей деятельности аграрных предприятий. В статье рассмотрены возможности и особенности применения геоинформационных систем и нейротехнологий для моделирования и прогнозирования деятельности аграрных предприятий. Нейросетевые модели рассматриваются как универсальный апроксиматор нелинейных функций для временного прогнозирования показателей деятельности сельскохозяйственного производства. Разработанная методика и предложенный алгоритм имеют высокую степень теоретического и практического значения для повышения уровня интерпретации пространственно-распределительной и временной информации о производственной деятельности предприятий, что обеспечит повышение уровня информативности в принятии управленческих решений.

Ключевые слова: геоинформационные системы и технологии, нейротехнологии, моделирование показателей, пространственно-временные модели.

Solovyov A.I. Features of the application of GIS and neurotechnologies for space-time modeling and forecasting performance of agricultural enterprises. The article discusses the possibilities and features of GIS and neurotechnologies for modeling and forecasting of agrarian enterprises. Neural network models are

regarded as universal approximator nonlinear functions for time forecasting performance of the agricultural production. The technique and algorithm are highly theoretical and practical significance to improve the interpretation of spatial and temporal distribution and information on agro-industrial activities of enterprises will improve the level of information content in decision-making.

Keywords: geographic information systems and technology, neurotechnology, modeling, performance, space-time model.

Постановка проблеми. Важливим підґрунтям моделювання та прогнозування показників діяльності сільськогосподарських підприємств є часові (генетичні) характеристики комплексних процесів, які розглядаються як просторово-часові утворення в межах певних територіальних одиниць (ділянки, поля, господарства). Особливої уваги заслуговують дослідження можливостей використання інтелектуальних штучних нейронних мереж та ГС-технологій для прогнозування показників діяльності аграрних виробничих структур та розроблення методики їх застосування для моделювання критеріальної системи їх параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженнями інтелектуальних штучних мереж та можливостей їх використання для часового прогнозування займалися такі вчені, як: А.А. Арзамасцев [1], Н.А. Бахметов [2], В.І. Васильєв [3], Б.М. Володимирський [4], А.М. Горбань [5], О.В. Крючин [6], Л.Б. Копитков [7], В.Г. Манжула [8], Ф. Уоссерман [9], N. Xianjun [10] та ін. У публікаціях практично та теоретично проаналізовано процеси ідентифікації та експлуатації нейронних мереж для прогнозування показників діяльності підприємств різної галузевої приналежності, розглянуто питання застосування програмних інструментів та методики розроблення нейронних мереж довільної конфігурації.

На сучасному етапі багатьма науковцями обговорюються питання застосування ГС та нейро-технологій для розроблення просторово-часових моделей. Проте недостатньо уваги приділено дослідженню просторового моделювання показників саме аграрних підприємств. Також особливу увагу доцільно приділити питанням відбору кращої нейронної мережі та розробленню методики створення просторово-координованих векторних моделей стаціонарів моніторингових площадок на основі топографічних зйомок.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування можливостей використання інтелектуальних штучних нейронних мереж та ГС-технологій для прогнозування показників діяльності аграрних виробничих структур. Для досягнення поставленої мети необхідно розробити методику й алгоритм просторово-часового моделювання та прогнозування показників діяльності аграрного виробництва для підвищення рівня інтерпретації просторово-розподільної та часової інформації про виробничу діяльність підприємств.

Виклад основних результатів. Важливим підґрунтям моделювання показників діяльності аграрного виробництва є часові, генетичні характеристики досліджуваних комплексних процесів, які розглядаються як просторово-часові утворення в межах певних територіальних одиниць (ділянки, поля, господарства).

Нейромережеві моделі розглядаються як універсальний апроксиматор нелінійних функцій для часового прогнозування показників діяльності аграрного виробництва та отримання кінцевого набору значень для їх просторового моделювання із застосуванням геостатистичних методів та інструментів ГС-технологій.

Методика просторово-часового моделювання показників діяльності аграрного виробництва складається з трьох основних етапів:

1. Підготовки даних – створення атрибутивної реляційної бази геоданих.
2. Обробки даних – прогнозування за допомогою нейронних мереж.
3. Візуалізації даних – просторове моделювання із застосуванням методів та інструментів ГС-технологій.

На першому етапі формується атрибутивна реляційна база даних за показниками діяльності аграрного виробництва. На другому етапі реалізується процес ідентифікації та експлуатації нейронних мереж для часового прогнозування показників діяльності аграрного виробництва. Для створення нейронних мереж використовувався програмний інструмент STATISTICA Neural Networks (SNN).

Ця програма дає можливість користувачу створювати нейронні мережі довільної конфігурації, навчати їх, використовуючи будь-який алгоритм із вхідних у набір оптимізаційного модуля, підібрати ефективні структури нейронних мереж, використовуючи модуль генетичного програмування, оцінювати якість отриманих нейронних мереж за допомогою статистичних параметрів, зберігати і завантажувати отримані конфігурації архітектур нейронних мереж. Створення нейронних мереж для прогнозування показників діяльності аграрного виробництва включає такі підетапи:

1. Визначення вхідних і цільових (вихідних) емпіричних даних, на яких буде навчатися нейронна мережа (навчання відбувається з «учителем», тобто вхідний і вихідний сигнали є ідентичними).
2. Формування навчальної, контрольної та тестової вибірок. Дослідженнями визначено, що най-

краща якість прогнозу багатозарової нейронної мережі досягається за співвідношення обсягів вибірок: навчальна – 50%, контрольна – 25%, тестова – 25% від часового ряду досліджень. Точність

правильного рішення істотно залежить від репрезентативності навчальної вибірки.

3. Вибір архітектури нейромережі і функції активації нейронів. Багатозаровий перцептрон (MLP)

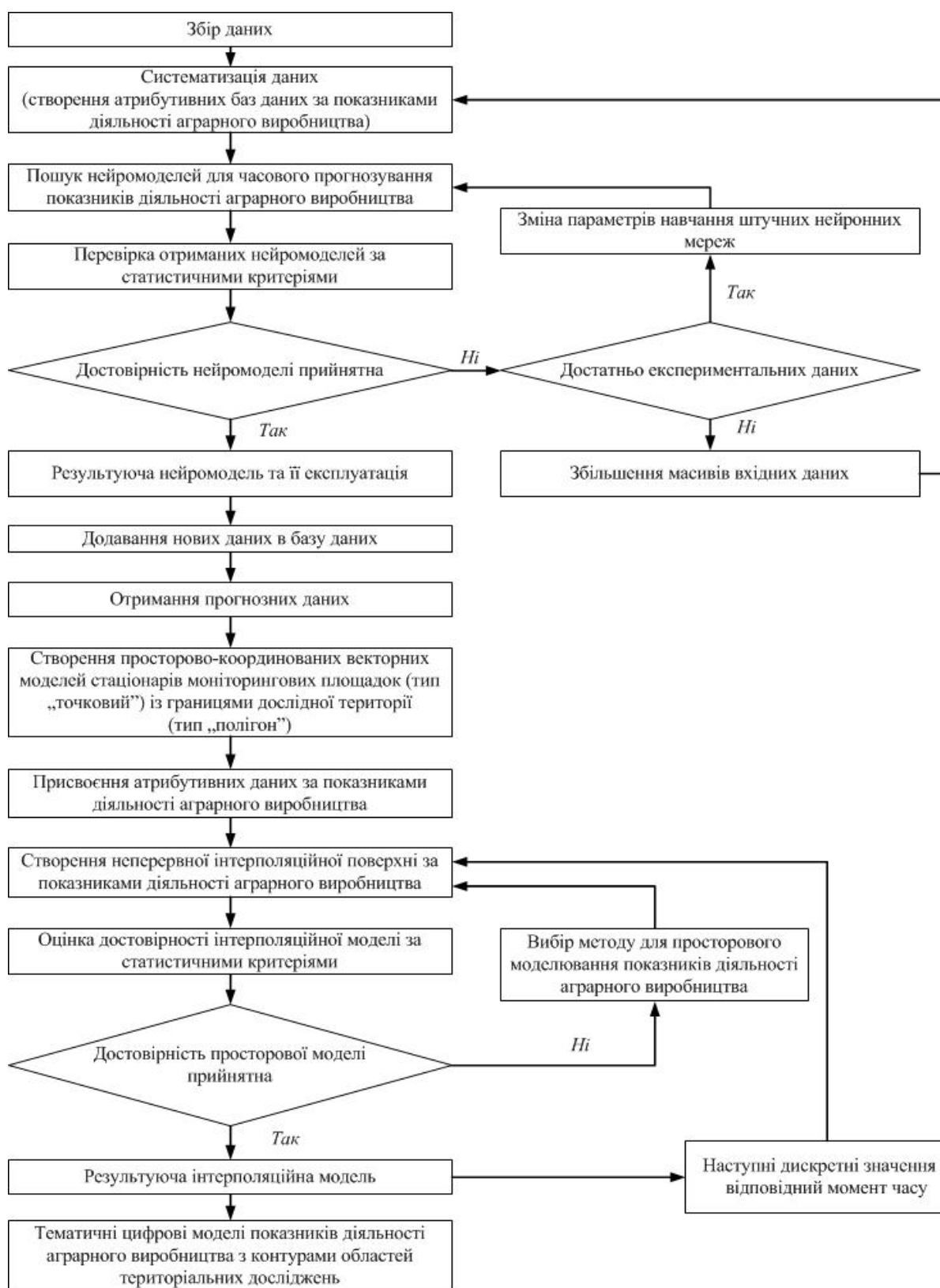

Рис. 1. Алгоритм просторово-часового моделювання та прогнозування показників діяльності аграрного виробництва із застосуванням ГІС- та нейротехнологій

має деяку перевагу перед іншими типами нейронних мереж, зокрема в тому, що MLP визначає природу розвитку досліджуваних об'єктів і систем на порівняно невеликих навчальних вибірках із досить високою достовірністю.

Під час створення багатосарової нейронної мережі для прогнозування показників діяльності аграрного виробництва добре зарекомендували себе функції активації нейронів – сигмоїдальна і синусоїд-гіперболічного тангенсу.

4. Вибір методу оцінки, інтерпретатора відповідей, методу оптимізації та визначення їх параметрів. Після визначення архітектури НМ задаються, випадковим чином рівномірно, в інтервалі $[-0.01, 0.01]$ вагові коефіцієнти адаптивних суматорів нейронів із подальшим визначенням методу навчання НМ. Його завдання полягає в пошуку правильного вектора вихідних сигналів. Найбільш поширений алгоритм навчання для прогнозування часових рядів – це алгоритм зворотного розподілу похибки.

5. Визначення умов зупинки навчання мережі. Зупинка процесу навчання відбувається за виконання однієї з умов: похибка мережі на навчальній вибірці, отримана за допомогою обраного методу оцінки, не перевищує заданий рівень, зменшення похибки мережі не перевищує заданого значення. НМ вважається навченою після досягнення заданого (малого) значення функції оцінки, тобто у разі виконання першої умови зупинки. Дослідженнями визначено, що застосування одного методу навчання НМ може привести до локальних екстремумів (помилки), які часто не забезпечують необхідної якості навчання, тому для забезпечення знаходження глобального мінімуму використовують три підходи:

– системне застосування методів навчання НМ, наприклад: на першому етапі НМ навчається за допомогою алгоритму зворотного розподілу похибки, а на другому коригується методом пов'язаних градієнтів;

– збільшення коефіцієнта інерції навчання – процедура «удар». У разі припинення зменшення похибки мережі в процесі навчання проводиться додавання рівномірно розподіленої випадкової величини до вагових коефіцієнтів зв'язків мережі (інерції), і навчання продовжується. Якщо в результаті використання найбільшої за величиною інерції похибка мережі не зменшилася, процес навчання мережі даної структури припиняється;

– використання «гаусового розподілу» – додавання шуму допомагає вийти з локального мінімуму (це тим імовірніше, чим менше розміри його області притягання) і підвищити ймовірність знаходження глобального мінімуму цільової функції НМ.

6. Навчання НМ. Відбувається безпосереднє навчання НМ за раніше заданими параметрами.

7. Визначення критеріїв вибору кращої НМ. Проводять якісну оцінку створених нейромоделей шляхом аналізу можливості узагальнення результатів досліджень, рівня чутливості НМ, порівняння емпі-

ричних і апроксимуючих даних за статистичними критеріями, що дає змогу отримувати обґрунтований результат на підставі даних, які не зустрічалися в процесі навчання. Нейронна мережа, спроектована з урахуванням високого рівня узагальнення (правильно виділені закономірності вхідних даних на тестовій ділянці), коректно відображає вхід і вихід навіть тоді, коли вхідний сигнал незначно відрізняється від прикладів, використаних для навчання мережі. Основні етапи просторово-часового моделювання показників діяльності аграрного виробництва з використанням методів нейронних мереж та ГІС-технологій наведено на рис. 1.

Підсумкова статистика навчання нейронної мережі для прогнозування показників діяльності аграрного виробництва включає оцінки: математичного очікування похибки, стандартного відхилення похибки, математичного очікування абсолютної похибки і кореляції фактичних і передбачених значень на трьох вибірках. На основі вищевказаних статистичних критеріїв вибирають кращу нейронну мережу.

8. Апаратна реалізація (ідентифікація) і використання нейромережевої моделі для прогнозування. Здійснюється прогнозування показників діяльності аграрного виробництва та формування бази даних (фактичні та передбачені дані) за стаціонарами моніторингових досліджень, яка буде імпортована в ГІС-додаток для побудови картограм.

На третьому етапі реалізується просторове моделювання показників діяльності аграрного виробництва за допомогою інструментів та методів ГІС-технологій, що включає:

1. Створення за допомогою ГІС-програми (ArcGIS) просторово-координованих векторних моделей стаціонарів моніторингових площадок (тип об'єктів «точковий») із межами досліджуваних територій (тип об'єктів «полігон») на основі топографічних зйомок. Географічна система координат – WGS 1984. Векторна інформація зберігається в окремому шарі, тип файлу – «*. shp».

2. Присвоєння атрибутивних даних (фактичні та прогнозні дані) за показниками діяльності аграрного виробництва визначені у системі стаціонарів моніторингових досліджень у Attribute Table shp-файла.

3. Створення тематичних цифрових моделей (візуалізація) показників діяльності аграрного виробництва шляхом побудови та оцінки безперервних інтерполяційних просторових моделей за допомогою методів, спрямованих на відновлення безперервних полів ознак по дискретних даних: методу глобального полінома, методу локальних, радіальні базисні функції, кригінг, кокригінг.

Просторове моделювання показників родючості ґрунтів реалізовано за допомогою Geostatistical Analyst of ArcGis.

Створення інтерполяційної моделі включає три основних етапи:

– дослідження даних – це набір інструментів і статистичних методів, які дають змогу визначити оптимальний метод для побудови інтерполяційної поверхні просторового моделювання показників діяльності аграрного виробництва. На даному етапі візуально відображається просторовий розподіл емпіричних даних, аналізуються глобальні та локальні залежності за допомогою варіограм і коваріацій, визначають тренди та автокореляції;

– підбір моделі для побудови інтерполяційної поверхні – на даному етапі здійснюється вибір методу і налаштування його критеріїв для побудови інтерполяційної поверхні з урахуванням просторових закономірностей формування показників діяльності аграрного виробництва;

– діагностика просторових моделей – реалізується перехресна перевірка, яка дає можливість прийняти обгрунтоване рішення про те, яка з моделей найбільш точно інтерполює значення. Для моделі, що виконує точну інтерполяцію, середня похибка повинна бути наближена до 0, якщо інтерпольовані значення максимально відповідають фактичним значенням; середньоквадратична нормована похибка

повинна наближатися до 1, якщо стандартні похибки невеликі, а середньоквадратична похибка обчислень повинна мати мінімальні значення, якщо інтерпольовані значення наближені до фактичних.

4. Ідентифікація просторової безперервної інформації у вигляді картограм – визначається шкала тематичного відображення показників діяльності аграрного виробництва і відображається просторова зміна розрахункової ознаки досліджуваної території для просторово-часової оцінки.

Висновки. Запропоновані теоретико-методологічні основи застосування ГИС- та нейротехнологій забезпечують можливість із високим рівнем достовірності отримати фактичні та прогнозні просторово-часові моделі й закономірності розподілу показників зміни стану ефективності агровиробничої діяльності. Отримані результати мають високий ступінь теоретичного і практичного значення для підвищення рівня інтерпретації просторово-розподільної та часової інформації про агровиробничу діяльність підприємств, що забезпечить підвищення рівня інформативності в прийнятті управлінських рішень.

Список літератури:

1. Арзамасцев А.А. Алгоритм самоорганизации структуры искусственной нейронной сети в процессе ее обучения / А.А. Арзамасцев // Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». – 2007. – Т. 12. – № 1. – С. 105–106.
2. Бахметова Н.А. Моделирование технологических процессов с помощью нейронных сетей / Н.А. Бахметова, С.В. Токарев // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 2. – С. 87.
3. Васильев В.И. Имитационное управление неопределенными объектами / В.И. Васильев, В.В. Коноваленко, Ю.И. Горелов. – К. : Наук. думка, 1989. – 216 с.
4. Владимирский Б.М. Нейронные сети как источник идей и инструмент моделирования процессов самоорганизации и управления / Б.М. Владимирский // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – Т. 4. – № 4. – С. 14.
5. Горбань А.Н. Нейроинформатика и ее приложения / А.Н. Горбань // Открытые системы. – 1998. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.osp.ru/os/1998/04/05.htm>.
6. Крючин О.В. Использование технологии искусственных нейронных сетей для прогнозирования временных рядов на примере котировок валютных пар / О.В. Крючин // Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». – 2010. – Т. 15. – № 1. – С. 312.
7. Копыткова Л.Б. К вопросу построения нейросетевой модели цифровой обработки сигналов / Л.Б. Копыткова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2009. – № 4. – С. 10–16.
8. Манжула В.Г. Нейронные сети Кохонена и нечеткие нейронные сети в интеллектуальном анализе данных / В.Г. Манжула, Д.С. Федяшов // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 4. – С. 108–114.
9. Уоссерман Ф. Нейрокомпьютерная техника / Ф. Уоссермен. – М. : Мир, 1992. – 184 с.
10. Xianjun N. Research of Data Mining Based on Neural Networks / N. Xianjun // World Academy of Science, Engineering and Technology. – 2008. – № 39. – P. 381–384.

Солодухін С.В., к. е. н., доцент,
декан інституту економіки та управління
Запорізька державна інженерна академія
Шайтанова Є.С., аспірант кафедри економіки
та інформаційних технологій
Запорізька державна інженерна академія

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПОВЕДІНКОВИХ ФАКТОРІВ НА ФІНАНСОВІ РИНКИ ПІД ЧАС УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Солодухін С.В., Шайтанова Є.С. Аналіз впливу поведінкових факторів на фінансові ринки під час управління інвестиційними ресурсами підприємства. У статті висвітлено поняття поведінкових фінансів, фондового індексу. Розглянуто підходи до аналізу поведінки інвесторів і фінансового ринку. Виділено деякі стереотипи в поведінці інвесторів. Проведено аналіз сучасного фінансового ринку. Виявлено залежність між поведінковими особливостями учасників ринку і реакцією ринкових індикаторів.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, фінансові ринки, прийняття рішень, цінні папери, масова поведінка.

Солодухин С.В., Шайтанова Е.С. Анализ влияния поведенческих факторов на финансовые рынки при управлении инвестиционными ресурсами предприятия. В статье освещены понятия поведенческих финансов, фондового индекса. Рассмотрены подходы к анализу поведения инвесторов и финансового рынка. Выделены некоторые стереотипы в поведении инвесторов. Проведён анализ современного финансового рынка. Выявлена зависимость между поведенческими особенностями участников рынка и реакцией рыночных индикаторов.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, финансовые рынки, принятие решений, ценные бумаги, массовое поведение.

Solodukhin S.V., Shaytanova E.S. Analysis of the influence of behavioral factors on financial markets in the management of investment resources of the enterprise. The article deals with the concept of behavioral finance, stock index. It describes approaches to the analysis of behavior of investors and the financial market. Highlight some of the stereotypes in the behavior of investors. Held the analysis of the current financial market. Revealed the addiction between behavioral characteristics of market participants and the reaction of market indicators.

Keywords: investment operation, financial markets, decision making, securities, herding behavior.

Постановка проблеми. У сучасних умовах Україна постала перед об'єктивною необхідністю активізації інвестиційного процесу. Структурне та якісне оновлення виробництва та створення ринкової інфраструктури відбуваються майже повністю шляхом і за рахунок інвестування. Чим масштабніші обсяги та вища ефективність інвестицій, тим швидше відбувається відтворювальний процес, здійснюються позитивні ринкові перетворення. З іншого боку, недостатнє інвестування веде до втрати конкурентоспроможності національної економіки, занепаду основного капіталу, спаду виробництва та збільшення собівартості продукції, що, своєю чергою, зумовлює загострення проблеми інвестиційних ресурсів, отже, скорочення інвестиційної активності.

З огляду на це, інвестиційний процес потребує постійного поглибленого дослідження, насамперед із питань прийняття інвестиційних рішень, обґрунтування інвестиційної стратегії, виборі ефективних форм та напрямів інвестування, а також пошуку

нових шляхів активізації інвестиційної діяльності в умовах розвитку конкурентоспроможної економіки.

На практиці в процесі прийняття інвестиційних рішень суб'єкти не завжди керуються раціональними мотивами поведінки [1]. У багатьох випадках психологічні мотиви, обмеженість інформації, прийняття рішень іншими агентами змушують суб'єктів у прийнятті інвестиційних рішень відходити від раціональної стратегії поведінки і слідувати вибору рішення інших.

Зростає кількість емпіричних даних, що підтверджують існування на спекулятивних ринках стадної поведінки або ефекту «натопу» [2]. Як стверджується, масова поведінка часто проявляється, коли велика кількість людей робить однакові дії, оскільки одні наслідують дії інших. Саме тому проблема впливу поведінки інвесторів на ринкові індикатори є актуальною проблемою сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти колективної поведінки агентів досліджені в роботах Х. Лебенстайна, Л. Фестингера, І. Джаніса,

М. Грановеттера, Нобелівських лауреатів Г. Саймона, Д. Акерлофа, Д. Стігліца, Т. Шеллінга [3], що вивчають інформаційний та психологічний вплив на прийняття рішень економічними агентами.

Психологічні особливості прийняття рішень економічною людиною досліджують Дж. Аткинсон, Дж. Б'юкенен, О. Вільямсон, Л. Виготський, Д. Канеман, Г. Келлі, А. Леонтьєв, В. Лефевр, Дж. Майєр, С. Мілгрем, Р. Нісбетт, Л. Росс, П. Саловей, Г. Таллок.

Теорії та підходи, визначені цими авторами, добре пояснюють окремі аспекти поведінки людини, створюють теоретичний фундамент для пояснення практично будь-яких спостережуваних особливостей з інвестування на підприємстві. Проте дана проблематика потребує нового розгляду з урахуванням наявних реалій розвитку економіки України і необхідності інтеграції сучасних напрацювань у сфері поведінкової економіки, теорії організацій і теорії управління.

Саме дослідження поведінкових аспектів під час прийняття рішень в інвестиційній діяльності підприємств виступило підставою для появи нової рефлексивної концепції опису ринкових процесів, яка базується на аналізі поведінкових факторів та їх взаємозв'язку з основними ринковими показниками. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо вивченими та досить важливими залишаються питання виявлення залежності між поведінкою різних економічних агентів і реакцією на неї ринкових індикаторів для ефективного управління інвестиційними ресурсами підприємства.

Вищезазначене зумовило актуальність роботи, її мету і завдання.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення залежності між поведінковими особливостями економічних агентів і реакцією ринкових індикаторів.

Виклад основних результатів. Традиційно економічна теорія, описуючи прийняття інвестиційних рішень, використовує гіпотезу раціональних очікувань. Вона припускає, що інвестори поведуться раціонально, будь-якими своїми діями прагнуть до максимізації свого добробуту, розумно обмежують свої ризики і приймають винятково вірні з інвестиційної точки зору рішення. Наслідком раціональності поведінки інвесторів є ефективність фінансового ринку. Однак відомі факти поведінки окремих агентів та фінансового ринку в цілому, які важко пояснити за допомогою раціональної моделі.

Поведінкові фінанси – інший підхід до аналізу поведінки інвесторів і фінансового ринку, що дає змогу подолати труднощі раціонального підходу. Відповідно, багато феноменів фінансового ринку можна пояснити за допомогою моделей, в яких деякі агенти не є повністю раціональними. У деяких моделях поведінкових фінансів, інвестори володіють очікуваннями, які не повністю коректні,

в інших моделях – інвестори володіють коректними очікуваннями, але приймають рішення, несумісні з моделлю очікуваної корисності.

Саме дослідження поведінкових аспектів під час прийняття рішень на фінансових ринках виступило підставою для появи нової рефлексивної концепції опису ринкових процесів [4], яка базується на аналізі поведінкових факторів та їх взаємозв'язку з основними ринковими показниками.

В останні роки з'явилося досить багато робіт, пов'язаних із поведінковими фінансами [5]. Емпіричними дослідженнями було показано, що інвестори ірраціональні. І більше того, у поведінці інвесторів можна виділити деякі стереотипи: інвестори занадто повільно продають акції, якщо вони падають у ціні, і дуже швидко продають, якщо акції зростають; інформація, яка підтверджує думку трейдера, має більшу вагу, ніж уся інша інформація; у середньому трейдери оцінюють імовірність досягти успіху в 70% – це й є надмірна самовпевненість інвестора, яка має великий вплив, найчастіше негативний, на його психіку і на стратегію торгівлі.

Низька інформаційна ефективність фондових ринків, асиметричний розподіл інформації та схильність учасників торгів до прийняття нераціональних інвестиційних рішень під впливом поведінкових чинників є одними з факторів дестабілізації міжнародних фондових ринків у наш час [6]. Масову поведінку можна визначити як інвестиційну стратегію, яка полягає у наслідуванні поведінки більш досвідчених та авторитетних учасників ринку або приєднанні до пануючого на ринку тренду під впливом низки поведінкових факторів: недооцінки власних аналітичних здібностей та переоцінки аналітичних здібностей інших інвесторів, надмірних побоювань щодо нанесення шкоди власній репутації, переоцінки достовірності та ваги інформації, якою володіють інші учасники ринку. Дестабілізуючий вплив масової поведінки виявляється у значному відхиленні цін від справедливого рівня, у бік зростання, як правило, формуванні ефекту натовпу, що призводить до появи спекулятивних бульбашок.

Фондовий індекс – зведений індекс, що обчислюється на основі цін певної групи цінних паперів – «індексного кошика» [7].

Саме індекси є найбільш застосованими інструментами фінансового аналізу фондового ринку у світовій практиці, оскільки досить адекватно відбивають характер усіх форм коливання пропорцій попиту і пропозиції на цінні папери та використовуються інвесторами як джерело інформації для формування ефективної інвестиційної стратегії, корегування фінансової політики, прийняття економічно обґрунтованих рішень.

Під час розрахунку індексу його початкове (базове) значення може бути сумою цін або прирівнюватися довільному числу (наприклад, 100 або 1 000). Для забезпечення порівнянності ціни часто

множать на додаткові коефіцієнти, тому абсолютні значення індексів не важливі. Велике значення мають зміни індексу з часом, що дає змогу судити про загальний напрям руху цін в індексному кошику, незважаючи на те що ціни акцій усередині «індексного кошика» можуть змінюватися різноспрямовано. Залежно від принципу, покладеного в основу вибору цінних паперів для індексу, він може відображати цінову динаміку групи цінних паперів, об'єднаних по якійсь ознаці (наприклад, висока, середня, мала капіталізація акцій) обраного сектора ринку (наприклад, телекомунікації) або широкого ринку акцій у цілому.

Фондовий індекс не є єдиним цінним папером, тому зазвичай говорять про «значення» або «рівень» індексу, але не про «ціну». Водночас фондові індекси часто є основою однойменних похідних фінансових інструментів (індексних ф'ючерсів або опціонів), які використовуються для інвестиційних та спекулятивних цілей або для хеджування ризиків. При цьому значення індексу трактується як ціна цього інструменту.

У кінці назви фондових індексів може стояти цифра, яка відображає число акціонерних компаній, на підставі яких розраховується індекс: САС 40, Nikkei 225, S & P 500.

Перший фондовий індекс був розроблений 3 липня 1884 р. у США журналістом газети Wall Street Journal, відомим фінансистом, засновником компанії Dow Jones & Company Чарльзом Доу. Індекс Dow Jones Transportation Average розраховувався по 11 найбільших транспортних компаній США. Нині в нього входять 20 компаній-вантажоперевізників. Однак найбільшу популярність здобув Dow Jones Industrial Average (DJIА), що розраховується по 30 найбільших компаніях промисловості з 1928 р.

«Українська біржа» почала розраховувати фондовий індекс (UX) 26 березня 2009 р. [8]. До індексного кошику увійшли 10 найбільш ліквідних акцій, що обертаються на біржі: «Алчевський металургійний комбінат», «Азовсталь», «Західенерго», «Єнакіївський металургійний завод», «Мотор Січ», «Райффайзен Банк Аваль», «Укрнафта», «Укрсоцбанк», «Укртелеком» і «Центренерго». Індекс розраховується в режимі реального часу, значення індексу публікуються на сайті біржі кожні 15 секунд.

Фіксуючи динаміку котирувань цінних паперів на біржах, фондовий індекс являє собою середнє значення курсової вартості акцій певних компаній. Вони, з точки зору авторів індексу, найбільш точно відображають поточне положення на ринку і можуть оцінити зміни, що відбулися на фондовому ринку (наприклад, індекс фондової біржі), в окремих класах цінних паперів (державні, корпоративні облигації, акції і т. д.) галузях і економіці різних країн. Значення фондових індексів дає змогу судити про стан економіки у цілому і поширюється далеко за межі біржового ринку, адже з їх допомогою можна

проаналізувати як глобальні ринкові процеси, так і поточну ринкову кон'юнктуру.

Таким чином, під час аналізу сучасного фінансового ринку було виявлено приклад дестабілізації, який був наслідком масової поведінки і спричинив падіння індексу Hang Seng у 2015–2016 рр. (рис. 1).

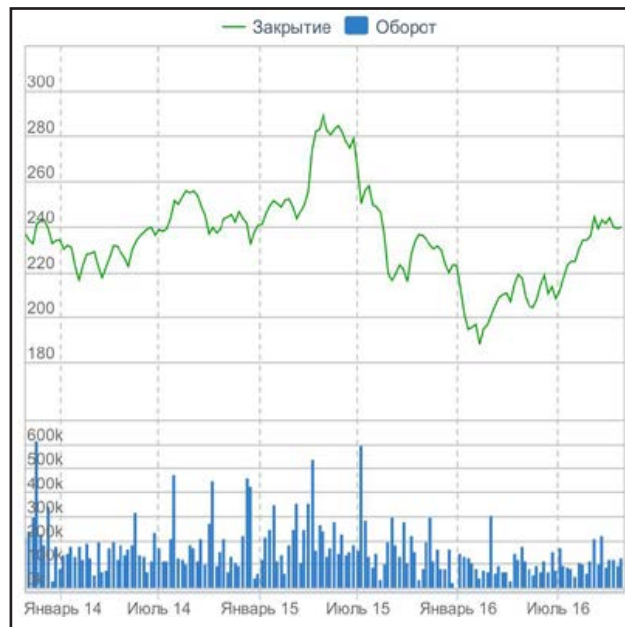

Рис. 1. Динаміка зміни індексу Hang Seng у 2016 р.

Джерело: Динаміка індексу Hang Seng [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.investfunds.ru/etf/217/stats/?dateStart=01.01.2014&dateEnd=01.11.2016>

Як відомо, Гонконг дуже сильно орієнтований на вільний ринок, характеризується незначним числом обмежень для резидентів або нерезидентів, фізичних осіб або компаній щодо проведення операцій, позик та репатріації прибутку і капіталу. У зв'язку із цим можна очікувати, що спекулятивна поведінка і стадний інстинкт будуть проявлятися тут у всій своїй повноті.

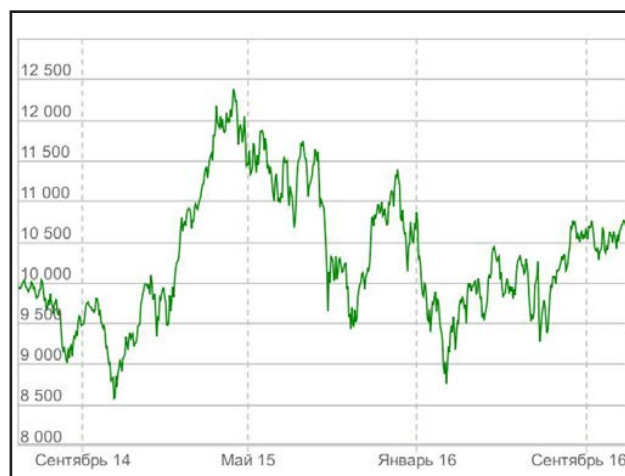

Рис. 2. Динаміка зміни індексу DAX у 2016 р.

Джерело: Динаміка індексу DAX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.investfunds.ru/indicator/view/265/?datefrom=01.09.2014&dateto=01.11.2016>

27 квітня 2015 р. індекс Hang Seng під час закриття досягав позначки 289.200 HKD, 6 липня він закрився з позначкою 250.320 HKD, а ще через місяць, 31 серпня, він закрився на рівні 216 HKD, що становить 25,31% загальних утрат. Протягом наступних місяців індекс продовжував падати, опустившись до позначки 188.150 під час закриття 8 лютого 2016 р., що становить 34,94% загальних утрат порівняно з рівнем, досягнутим 27 квітня.

Для дослідження було взято динаміку індексу DAX за період 01.09.2014–01.11.2016 (рис. 2).

Як видно з рис. 2, індекс DAX упав до позначки 8 752.87 11 лютого 2016 р., що становило 29% утрат порівняно з рекордним рівнем 12374.73, досягнутим 10 квітня 2015 р. DAX складається переважно з 30 найкрупніших акціонерних компаній Німеччини, він вважається найважливішим біржовим індексом країни.

Падіння і підвищення Ibovespa 2016 р. (рис. 3) [9].

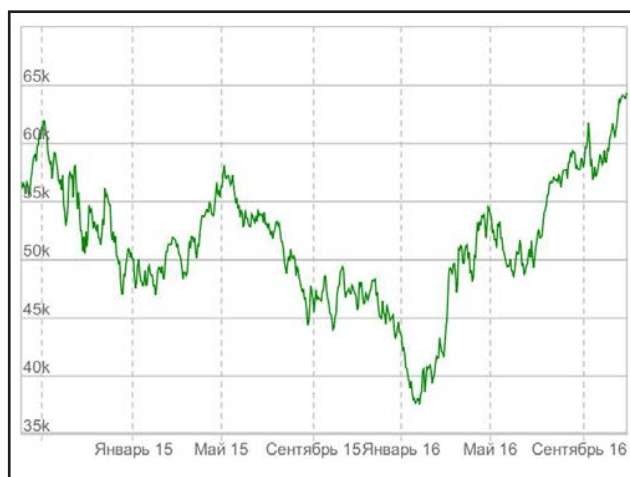

Рис. 3. Динаміка зміни індексу Ibovespa у 2016 р.

Джерело: Динаміка індексу DAX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.investfunds.ru/indicator/view/368/?datefrom=01.08.2014&dateto=01.11.2016>

У 2016 р. відбулося поступове падіння індексу Ibovespa. 5 травня 2015 р. він становив 58 052 пункти, а 22 січня 2016 р. упав до позначки 38 031, що становило 34,5% утрат, але впродовж 2016 р. він підвищувався і піднявся до рівня 64 307.63 пункти 28 жовтня 2016 р., порівняно з 22 січня він зріс менше ніж за рік на 69%.

Якщо тенденція наслідування серед трейдерів посилюється до «критичної» точки, безліч трейдерів можуть розмістити один і той же наказ в одному напрямі, що і викликає крах (рис. 3).

Курс долара США і світові фінансові ринки падали у міру підрахунку голосів на президентських виборах у США 2016 р. Долар більш ніж на 3% подешевшав до японської єни і більш ніж на 2% – до швейцарського франка. Це відбулося через новини про те, що на виборах президента США лідує кандидат від Республіканської партії Дональд Трамп. Новини про можливу перемогу Трампа привели до паніки на ринках. Ф'ючерси на індекс S&P 500 упали

більш ніж на 4,3% за декілька годин 9 листопада 2016 р. (рис. 4) [10]. На 3,6% обвалилися ф'ючерси на індекс Dow Jones. Інвестори, купуючи ф'ючерси, роблять ставки на значення індексу в майбутньому.

Рис. 4. Динаміка зміни індексу S&P 500, листопад 2016 р.

Джерело: Динаміка індексу S&P 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investing.com/indices/volatility-s-p-500>

Паніка на ринках призвела до зростання попиту на різні «захисні активи», наприклад казначейські облигації США. Обвалилися всі азійські біржі. Японський індекс Nikkei 9 листопада впав на 5% (рис. 5). Інвестори позбавляються від усіх ризикових активів. Це призведе до падіння цін на нафту та інші види сировини. Зниження котирувань українських єврооблігацій стало результатом виборів у США, після яких трапився обвал на фондових ринках і інвестори поспішили на вихід із більш ризикових активів.

Рис. 5. Динаміка зміни індексу Nikkei 225 у 2016 р.

Джерело: Динаміка індексу DAX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.investfunds.ru/indicator/view/267/>

Ще одним прикладом впливу масової поведінки інвесторів на ринкові індикатори є те, що курс євро на торгах у Нью-Йорку 01.12.2016 піднімався до максимуму після повідомлень про те, що непопулярний президент Франції Франсуа Оланд не переобиратиметься. За даними агентства «Рейтер», після

повідомлень з Єлисейського палацу курс євро виріс на 0,60% – до 1,0647 долара.

Отже, масова поведінка серед індивідуальних інвесторів призводить найчастіше до необґрунтованого зростання цін та формування спекулятивних бульбашок, що має дестабілізуючий вплив на міжнародні фондові ринки. Подальше дослідження цієї проблеми має допомогти розробити ефективні механізми протидії негативному впливу масової поведінки інвесторів на ефективність функціонування міжнародних фондових ринків.

Висновки. Аналіз підходів до поведінки інвесторів на фінансових ринках дає змогу визначити, що проблема пошуку і застосування ефективних методів і моделей прийняття рішень на товарних, фінансових ринках і досі потребує вирішення.

Проаналізувавши літературні джерела дійшли висновку, що під час управління інвестиційними

ресурсами підприємства доцільно здійснювати аналіз поведінки інших інвесторів, які значно впливають на ринкові індикатори і дохідність фінансових інвестицій.

Виявлено залежність між поведінковими особливостями учасників ринку і реакцією ринкових індикаторів. Уважаємо, що врахування поведінкових особливостей забезпечить управлінський персонал необхідною інформацією для формування управлінських заходів із координації процесу прийняття інвестиційних рішень.

Рішення проблеми аналізу поведінки агентів на фінансових ринках і розроблення відповідних економіко-математичних моделей виступають перспективним напрямом подальших досліджень, що дасть змогу забезпечити підвищення якості та оперативності управління інвестиційними ресурсами підприємства.

Список літератури:

1. Кричевский М.Л. Интеллектуальные методы в менеджменте / М.Л. Кричевский. – СПб. : Питер, 2005. – 304 с.
2. Анищенко В.С. Сложные колебания в простых системах / В.С. Анищенко. – М. : Наука, 2006. – 216 с.
3. Твид Л. Психология финансов / Л. Твид. – К. : Психология финансов, 2009. – Вып. 21. – 358 с.
4. Арнольд В.И. Теория катастроф / В.И. Арнольд ; 3-е изд., доп. – М. : Наука, 2007. – 128 с.
5. Боровиков В.П. Искусство анализа данных на компьютере. Для профессионалов / В.П. Боровиков. – СПб. : Питер, 2006. – 656 с.
6. Солодухин С.В. Рефлексивный анализ стадного поведения агентов на финансовом рынке : [монография] / С.В. Солодухин. – Запорожье, 2013. – 11 с.
7. Фондовый индекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Фондовый_индекс.
8. Родіонов В.М. Фондові індекси та порядок їх розрахунку / В.М. Родіонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufin.com.ua/analit_mat/rzp/162.
9. Investfunds / Динаміка індексу DAX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://world.investfunds.ru/indicator/view/368/?datefrom=01.08.2014&dateto=01.11.2016>.
10. Investing / Динаміка індексу S&P 500 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investing.com/indices/volatility-s-p-500>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.322.2:624(477)

Шут С.О., здобувач
Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій, м. Одеса

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНОЮ ГАЛУЗЗЮ НА ОСНОВІ КЛАСИФІКАЦІЇ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Шут С.О. Ефективне управління будівельною галуззю на основі класифікації областей України. Метою статті є аналіз забезпеченості населення України житлом у порівнянні із динамікою будівництва та порівняльний аналіз коефіцієнтів покриття сумарної частки проблемного житла та виробничими можливостями будівельної галузі з його відновленням. За результатами аналізу області України було поділено на 4 групи та надані рекомендації щодо державного управління та інвестування коштів в розвиток будівельної галузі, враховуючи даний розподіл.

Ключові слова: забезпеченість населення житлом, житлове будівництво, інвестиції, вкладення капіталу, виробничі можливості.

Шут С.А. Эффективное управление строительной отраслью на основе классификации областей Украины. Целью статьи является анализ обеспеченности населения Украины жильем по сравнению с динамикой строительства и сравнительный анализ коэффициентов покрытия суммарной доли проблемного жилья и производственными возможностями строительной отрасли с его восстановлением. По результатам анализа области Украины были разделены на 4 группы и даны рекомендации по государственному управлению и инвестированию средств в развитие строительной отрасли, учитывая данное деление.

Ключевые слова: обеспеченность населения жильем, жилищное строительство, инвестиции, вложения капитала, производственные возможности.

Shoot S.O. Effective management of construction industry based on classification of the areas of Ukraine. The purpose of the article is to analyze the provision of Ukrainian population with housing in comparison with the dynamics of construction and a comparative analysis of the coefficients covering the total share of problematic housing and production capacity of the construction industry with its restoration. According to the results of the analysis, the region of Ukraine was divided into 4 groups and provided recommendations on public administration and investment of funds in the development of the construction industry, taking into account this distribution.

Keywords: housing provision, housing construction, investments, capital investments, production opportunities.

Вступ. Відповідно до Класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2010, до будівельних робіт належать загальні та спеціалізовані роботи з будівництва будівель та інженерних споруд. Будівлі, в свою чергу, діляться на житлові та нежитлові. Відповідно до звітності Державної служби статистики України у 2016 році, співвідношення між видами будівельної продукції має наступний вигляд, рис. 1. На рисунку зображено динаміку, яка відбувалась в структурі будівельних робіт в Україні протягом 2010-2015 років. Головними тенденціями є:

– зростання питомої ваги житлового будівництва майже у 2 рази з 13,4% у 2011 р. до 24,2% у 2015 році;

– поступове скорочення питомої ваги нежитлового будівництва та інженерних споруд.

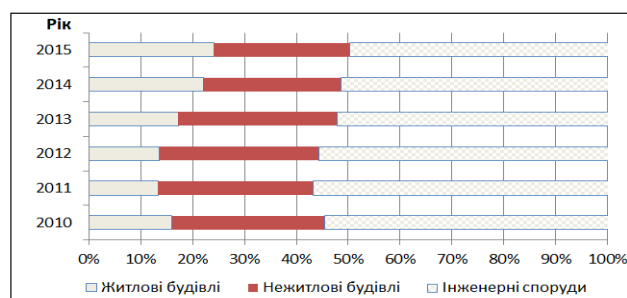

Рис. 1. Структурні зрушення обсягів виконаних будівельних робіт протягом 2010-2015 р.

Оскільки житлове будівництво забезпечує базові потреби населення та виконує важливу соціальну функцію, аналіз внутрішнього ринку будівельної галузі слід розпочати з нього.

Постановка проблеми. На сучасному етапі господарювання, проблема забезпеченості населення житлом та зношеності житлового фонду є особливо актуальною, бо ми живемо в період довготривалого економічного спаду, коли відсутність належного фінансування з боку держави, брак внутрішніх та зовнішніх інвестицій, нестача обігових коштів будівельних організацій можуть призводити до системних проблем житлово-комунального комплексу. Тому слід звернути окрему увагу на вирішення даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час теоретичними та практичними питаннями порівняння забезпеченості населення України житлом із динамікою будівництва та виробничими можливостями будівельної галузі займаються багато вчених, в тому числі Більовський О. А., Ісаєнко Д., Левіт Л.Г., Непомнящий О. та багато інших [1-5]. Втім, на теперішній час необхідні є проведення порівняльного аналізу коефіцієнтів покриття сумарної частки проблемного житла та виробничими можливостями будівельної галузі із формуванням практичних рекомендацій щодо державного управління галуззю в сфері житлового будівництва.

Мета статті (постановка завдання). Першочергове завдання держави полягає в діагностиці такого стану, коли існуючий режим відтворення житлового фонду не дозволяє будівельній галузі вирішувати поточні проблеми, пов'язані з аварійним та ветхим житловим фондом. Тому метою даної статті є аналіз забезпеченості населення країни житлом у співставленні з динамікою його будівництва.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення поставлених в даному дослідженні завдань, будемо використовувати наступні дані державної статистичної звітності в розрізі областей:

1. Обсяг наявного житлового фонду, тис. м² для всього населення, у сільській та міській місцевості.
2. Чисельність населення по регіонах.
3. Загальна площа аварійного та ветхого житлового фонду.
4. Обсяг прийнятого житла в експлуатацію.

Перші два показники покладено в основу класифікації областей України за житловими умовами. Розділивши обсяг наявного житлового фонду на чисельність населення, отримуємо показник забезпеченості житлом в розрахунку на одну особу.

Також важливою є не тільки поточний рівень цільового показника, але й існуюча динаміка його розвитку. Тому, за даними різних періодів для кожної області нами було обчислено темпи зростання забезпеченості населення житлом. Результат класифікації областей України за цими ознаками наведено на рис. 2.

Третій та четвертий показники використовувались для більш детального аналізу кожної утвореної групи областей. На основі співставлення загальної площі аварійного та ветхого житлового фонду з обсягами прийнятого в експлуатацію житла нами було обчислено коефіцієнти покриття, що характеризують можливості будівельної галузі до розширеного відтворення наявного житлового фонду. Також коефіцієнти покриття є індикаторами, які свідчать про необхідність державної підтримки.

Пунктирними лініями на рис. 2 позначено забезпеченість житлом населення України на початок 2016 року (22,77 м²/чол.) та темп її зростання протягом 2014-2015 років, в середньому по країні (101,19%). Відповідно до цього, на графіку 3.5 можна виділити чотири групи областей України, які характеризуються такими закономірностями:

1. Перша група. До її складу відносяться найбільш успішні області України за показником забезпеченості населення житлом та річною динамікою його будівництва. Обидва показники перевищують

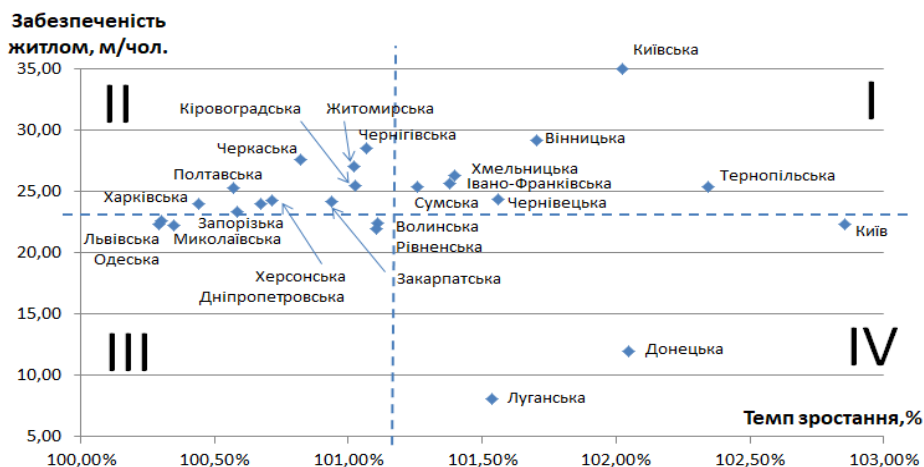

Рис. 2. Класифікація областей України за забезпеченістю населення житлом та динамікою його будівництва

середній рівень по країні. Тобто, маємо не тільки найкраще значення цільового показника, але й найшвидші темпи його зростання. До складу першої групи входять: Київська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Івано-Франківська, Сумська та Чернівецька області.

Незважаючи на високі показники забезпеченості житлом, кожна, без винятку, область в Україні має аварійний та ветхий житловий фонд. Для областей першої групи частка ветхого та аварійного житла становить 0,38% від загальної площі їхнього житлового фонду. В порівнянні, для України в цілому цей показник знаходиться на рівні 0,44%. Однак, в розрізі окремих областей, будемо мати таку аналітику, табл. 1:

Таблиця 1

Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду областей першої групи, %

Області	Частка аварійного житлового фонду, %	Частка ветхого житлового фонду, %	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %
Сумська	0,11%	0,52%	0,63%
Вінницька	0,17%	0,46%	0,63%
Хмельницька	0,07%	0,27%	0,34%
Київська	0,07%	0,21%	0,28%
Тернопільська	0,12%	0,15%	0,27%
Івано-Франківська	0,07%	0,18%	0,25%
Чернівецька	0,15%	0,07%	0,21%

Отже, розмах варіації сумарної частки аварійного та ветхого житлового фонду областей першої групи складає $0,63\% - 0,21\% = 0,42\%$, що в порівнянні з середнім рівнем є достатньо значущим. Найбільш проблемними областями є Сумська та Вінницька, а найбільш благополучними – Чернівецька та Івано-Франківська. Завданнями будівельної галузі є своєчасне реагування на подібну ситуацію. Для ветхого житлового фонду повинно відбуватись поступове заміщення житлового фонду, для аварійного – необхідні ремонтні роботи, якщо це можливо, або заміщення. Кожна область має для цього різний потенціал оновлення, табл. 2.

Коефіцієнт відновлення житлового фонду, колонка (3) табл. 2, було розраховано нами за даними статистичної звітності діленням обсягу прийнятого в експлуатацію житла протягом 2015 року на обсяг житлового фонду на початок 2016 року тощо.

Розділивши коефіцієнт відновлення, колонка (3) на сумарну частку аварійного та ветхого житла, колонка (2), отримуємо коефіцієнт покриття, що характеризує потенціал оновлення житла у кожній області, табл. 2:

Таблиця 2

Аналіз показників відновлення житлового фонду для областей першої групи

Області	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %	Коефіцієнт відновлення житлового фонду, %	Коефіцієнт покриття
Сумська	0,63%	0,56%	0,882
Вінницька	0,63%	0,84%	1,327
Хмельницька	0,34%	1,38%	4,046
Київська	0,28%	3,08%	11,094
Тернопільська	0,27%	1,77%	6,485
Івано-Франківська	0,25%	2,42%	9,792
Чернівецька	0,21%	1,73%	8,077

Якщо коефіцієнт покриття приймає значення менше за 1, це означає, що введення нового житла в експлуатацію протягом року не покриває площу аварійного та ветхого житлового фонду. Враховуючи також, що лише частина введеного в експлуатацію житла йде на покриття аварійного житлового фонду, потенціал будівельної галузі не дозволяє в короткостроковій перспективі вирішити проблеми зношеності житлового фонду. Серед областей першої групи лише Сумська область має коефіцієнт покриття 0,882, що є меншим за 1. Для Вінницької області коефіцієнт покриття $1,327 > 1$, однак перевищення є незначним, а частка аварійного та ветхого житлового фонду є найбільшою серед областей даної групи. Всі інші області демонструють значно більші значення коефіцієнтів покриття, що свідчить про достатній потенціал оновлення житлового фонду.

Таким чином, загальними рекомендаціями державного регулювання діяльності галузі будівництва для областей першої групи є створення економічних стимулів для своєчасного введення в експлуатацію житла, що заміщує ветхий житловий фонд та розробка програм для сприяння відтворенню аварійного житлового фонду. Сфера житлового будівництва за державної підтримки зможе вирішити дану актуальну задачу, за винятком Сумської області, де темпи введення в експлуатацію нового житла не дозволяють, поки що, вирішити дану проблему самостійно.

2. Друга група. До її складу так само належать області з рівнем забезпеченості житлом, вищим за середній по Україні: Харківська, Житомирська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська, Чернігівська, Херсонська, Запорізька, Закарпатська та Кіровоградська. Однак, темпи річної динаміки житлового будівництва, в даному випадку, є значно повільнішими та поступаються середньому по Україні показнику. Особливо це стосується Харківської, Полтавської та Запорізької областей.

Таблиця 2

Аналіз показників відновлення житлового фонду для областей другої групи

Області	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %	Коефіцієнт відновлення житлового фонду, %	Коефіцієнт покриття
Харківська	0,87%	0,59%	0,680
Житомирська	0,78%	0,63%	0,810
Черкаська	0,70%	0,56%	0,801
Полтавська	0,60%	0,73%	1,222
Дніпропетровська	0,51%	0,43%	0,839
Чернігівська	0,31%	0,64%	2,047
Херсонська	0,28%	0,44%	1,578
Запорізька	0,28%	0,25%	0,880
Закарпатська	0,12%	1,45%	12,550
Кіровоградська	0,10%	0,47%	4,586

Таблиця 1

Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду областей другої групи, %

Області	Частка аварійного житлового фонду, %	Частка ветхого житлового фонду, %	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %
Харківська	0,07%	0,79%	0,87%
Житомирська	0,16%	0,62%	0,78%
Черкаська	0,23%	0,47%	0,70%
Полтавська	0,13%	0,47%	0,60%
Дніпропетровська	0,09%	0,42%	0,51%
Чернігівська	0,07%	0,24%	0,31%
Херсонська	0,11%	0,17%	0,28%
Запорізька	0,07%	0,21%	0,28%
Закарпатська	0,02%	0,10%	0,12%
Кіровоградська	0,02%	0,08%	0,10%

З іншого боку, Кіровоградська (0,10%) та Закарпатська (0,12%) області демонструють один з найнижчих рівнів аварійного та ветхого житлового фонду по всій Україні. Зважаючи на наявність проблемних областей, розглянемо можливості будівельної галузі до їх вирішення, табл. 2.

Враховуючи значення коефіцієнтів покриття для трьох найбільш проблемних областей, можна стверджувати, що проблеми житлового будівництва за існуючих темпів його оновлення вирішити неможливо, тому потребують державної підтримки.

Закарпатська та Кіровоградська області мають достатній потенціал та не потребують додаткових заходів зі стабілізації ситуації.

Всі інші області даної групи є на межі балансування: існуючий рівень житлового будівництва на сьогодні дозволяє вирішувати поточні проблеми з аварійним та ветхим житловим фондом, проте, в разі загострення економічної ситуації в країні – будуть потребувати додаткових державних заходів.

3. Третя група. Характеризується високими темпами зростання забезпеченості населення житлом,

що перевищують середній за Україною рівень. Однак, сам показник забезпеченості житловим фондом поступається середньому значенню. До даної групи належать місто Київ, Донецька та Луганська області. Причому, дві останні знаходяться у найгіршому стані, в порівнянні зі всіма іншими областями. Місто Київ, навпаки, має найбільші по країні темпи зростання житлового забезпечення, а рівень забезпеченості житлом поступається середньому показнику лише на 0,45 м² на одну особу та складає 22,32 м².

Головною проблемою будівельної галузі слід вважати житлові умови Донецької та Луганської областей. В Донецькій області рівень забезпеченості населення житловою площею на початок 2016 року складав лише 12,01 м² на одну особу, що майже в 2 рази нижче, ніж по Україні. Причому, якщо розглядати окремо міське та сільське населення, то для міського населення цей показник ще нижчий та складає 11,46 м²; для сільського – 17,43 м². У Луганській області ситуація ще гірша: все населення – 8,07 м²; міське – 6,57 м²; сільське – 18,05 м². В даному випадку мова йде про підконтрольні Україні території. Статистичні дані відносно аварійного та ветхого житла наводяться в табл. 3:

Таблиця 3

Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду областей третьої групи, %

Області	Частка аварійного житлового фонду, %	Частка ветхого житлового фонду, %	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %
Донецька	0,21%	0,40%	0,61%
Луганська	0,07%	0,27%	0,34%
Місто Київ	0,02%	0,06%	0,09%

Для міста Києва сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду є найнижчою по Україні та складає лише 0,09% від загальної площі житла. Цьому сприяють, в тому числі, найшвидші темпи будівництва по країні. Необхідно також зазначити, що в Донецькій та Луганській областях даний показник знаходиться в прийнятних межах, тобто, є набагато кращим, ніж в інших областях України.

Виконаємо аналіз показників відновлення житлового фонду для областей третьої групи, табл. 4:

Таблиця 4

Аналіз показників відновлення житлового фонду для областей третьої групи

Області	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %	Коефіцієнт відновлення житлового фонду, %	Коефіцієнт покриття
Донецька	0,61%	0,08%	0,136
Луганська	0,34%	0,12%	0,362
Місто Київ	0,09%	2,11%	23,795

Зважаючи на коефіцієнт покриття, табл. 6, можна зробити висновок, що житлове будівництво в Донецькій та Луганській областях майже зупинилось. Будівнича галузь не може забезпечити не тільки введення в експлуатацію нової житлової площі для поліпшення умов життя населення, але й заміщення та ремонту наявного фонду.

Цьому є об'єктивні причини: вказані області знаходяться в зоні дії антитерористичної операції. Невизначеність майбутнього розвитку ситуації, великі ризики для інвестиційного капіталу та відсутність платоспроможного попиту з боку населення повністю блокують нормальне функціонування галузі будівництва: виконуються лише найнеобхідніші види робіт. Після стабілізації ситуації дані території потребують розробки державних програм по відновленню всієї інфраструктури, в тому числі, житлово-комунального господарства.

4. Четверта група. До даної групи увійшли Одеська, Рівненська, Волинська, Львівська та Миколаївська області. Вони характеризуються тим, що як за рівнем забезпеченості населення житлом, так і за темпами його зростання дані області поступаються середнім показникам за країною. Однак, в даному випадку ситуація не є критичною, оскільки всі перелічені області знаходяться в невеликій околиці від горизонтальної пунктирної лінії, рис. 2. Тобто, відставання від середнього рівня за показником забезпеченості є незначним.

Проведемо оцінку даних по аварійному та ветхому житлу, табл. 5.

В Одеській області маємо найгірший для України показник – 0,94%, за рахунок ветхого житлового фонду, частка якого в області складає 0,67%. По інших областях даної групи сумарна частка про-

Таблиця 5

Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду областей четвертої групи, %

Області	Частка аварійного житлового фонду, %	Частка ветхого житлового фонду, %	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %
Одеська	0,27%	0,67%	0,94%
Рівненська	0,10%	0,35%	0,46%
Волинська	0,04%	0,25%	0,29%
Львівська	0,07%	0,16%	0,23%
Миколаївська	0,05%	0,18%	0,23%

блемного житлового фонду не перевищує середній за Україною рівень.

Відносно виробничих потужностей будівельної галузі для забезпечення своєчасного відновлення житлового фонду, маємо наступну картину, табл. 6:

Таблиця 6

Аналіз показників відновлення житлового фонду для областей четвертої групи

Області	Сумарна частка аварійного та ветхого житлового фонду, %	Коефіцієнт відновлення житлового фонду, %	Коефіцієнт покриття
Одеська	0,94%	1,18%	1,256
Рівненська	0,46%	1,41%	3,105
Волинська	0,29%	1,41%	4,873
Львівська	0,23%	2,03%	8,730
Миколаївська	0,23%	0,65%	2,832

Коефіцієнт покриття по всіх областях четвертої групи перевищує 1, в тому числі і в Одеській області. Це означає, що потужності житлового будівництва Одеської області дозволяють виправити ситуацію с ветхими будівлями. Однак, для цього необхідно створити відповідні економічні стимули.

Висновки. Провівши класифікацію областей України за показниками забезпечення населення житлом та темпами його зростання, а також виконавши порівняльний аналіз коефіцієнтів покриття сумарної частки проблемного житла та виробничими можливостями будівельної галузі з його відновлення, можна сформулювати наступні висновки та практичні рекомендації щодо державного управління галуззю в сфері житлового будівництва:

– найбільш проблемними в Україні на сьогоднішній день є Донецька та Луганська області. Будівнича галузь не може забезпечити не тільки введення в експлуатацію нової житлової площі для поліпшення умов життя населення, але й заміщення та ремонту наявного фонду. Після стабілізації ситуації східні

області України потребують розробки державних програм по відновленню всієї інфраструктури, в тому числі, житлово-комунального господарства.

– наступна група областей характеризується прийнятним на сьогоднішній день рівнем забезпеченості населення житлом, але низьким рівнем відновлення житлового фонду, який не здатний зберігати на постійному рівні частку аварійного та ветхого житла. До її складу належать: Сумська, Харківська, Житомирська та Черкаська області. Такі області потребують державної підтримки та створення сприятливого інвестиційного клімату.

– всі інші області – це найбільш чисельна група, де сфера житлового будівництва має достатній виробничий потенціал та здатна самостійно вирішувати поточні проблеми з аварійним та ветхим житловим фондом, проте, залишається вразливою до можливого загострення економічної ситуації в країні. Для успішного функціонування галузі будівництва держава повинна забезпечити прогнозовану кредитно-грошову політику, стабільну національну грошову одиницю, однакові правила гри для всіх учасників економічних відносин та розбудову конкурентного середовища.

Список літератури:

1. Більовський О. А. Державна житлова політика України: проблема соціально- економічної ефективності : аналіт. доп. / О. А. Більовський. – К. : НІСД, 2012. – 136 с.
2. Інвестиції та будівельна діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ісаєнко Д. Стратегія формування державної соціальної політики регулювання розвитку житлового будівництва в Україні / Д.В. Ісаєнко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління – Х. : Вид-во «ДокНаукДержУпр». – 2011. – Вип. 4 (8). – С. 96–102.
4. Левіт Л.Г. Порівняльна ефективність інвестицій у житлове будівництво за формами власності [Текст] / Л.Г. Левіт // Коммунальное хозяйство городов. науч. – техн. сб. – К.: Техніка, 2003, – Випуск 48. – С. 67–71.
5. Непомнящий О. Особливості реалізації державних програм житлового будівництва / О. М. Непомнящий // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». – 2011. – Вип. 1(39). – С. 182–190.

Наукове періодичне видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск 1 (07) 2017

Частина 2

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14.18.
Підписано до друку: 28.02.2017 р. Замов. № 0903/17. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.